

Ж 14595

2006. 1.

ФХ

1'2006

ISSN 1029-7200

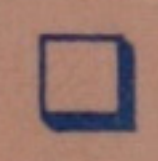
БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Починає

BIBLIOTECHNY VISNYK

У НОМЕРІ

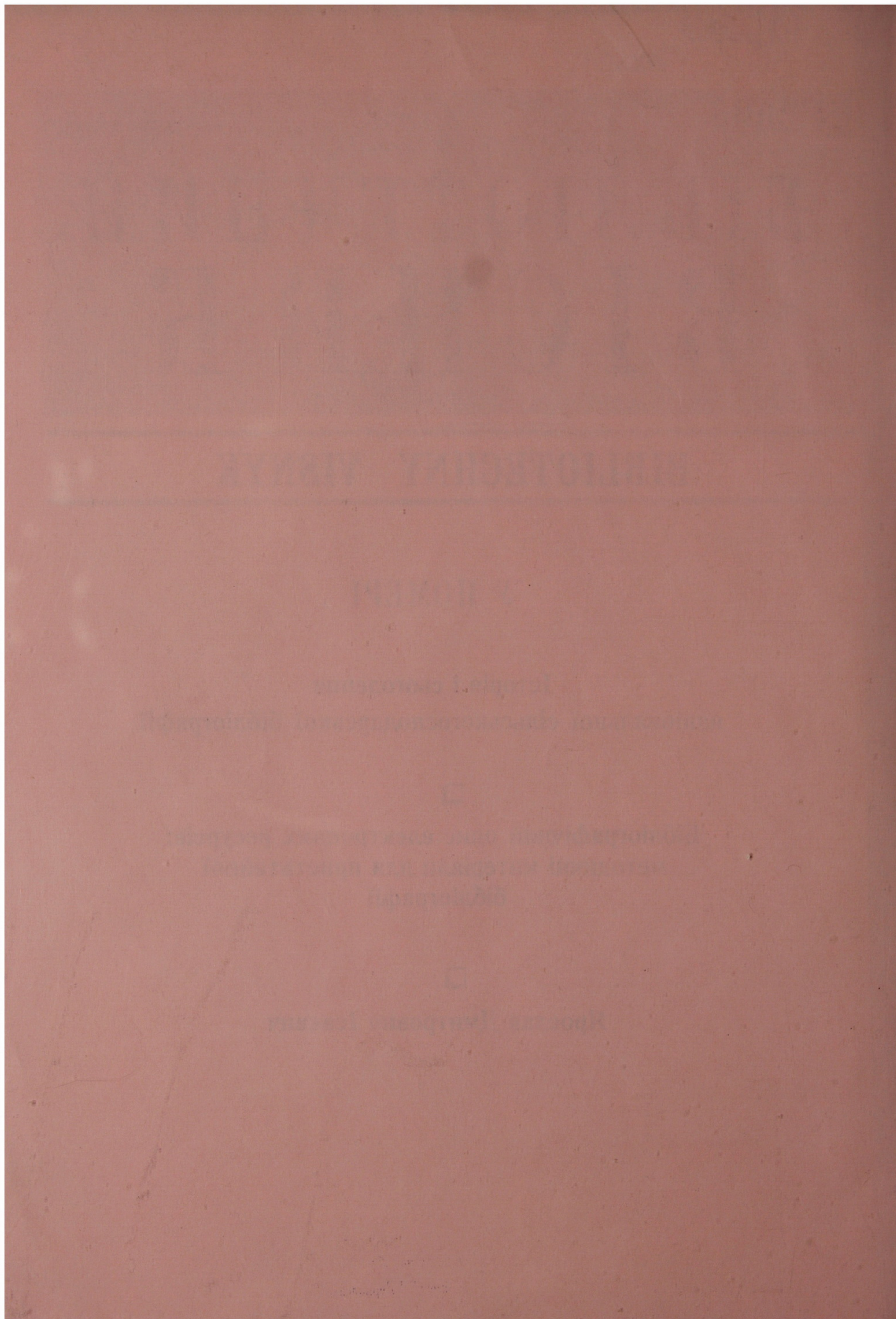
Історія і сьогодення
національної сільськогосподарської бібліографії

Бібліографічний опис електронних ресурсів:
методичні матеріали для пристатейної
бібліографії

Ярослав Дмитрович Ісаєвич

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNY VISNYK

Scientific theoretical
applied Journal

№ 1 2006

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
V. Vernadsky National Library of Ukraine

Головний редактор

Олексій ОНИЩЕНКО, академік НАН України

Editor-in-Chief

Oleksij ONYSHCHENKO, academician of NAS of Ukraine

Редакційна колегія

Л. Дубровіна (заступник головного редактора)
В. Попроцька (заступник головного редактора)
Н. Маслакова (відповідальний секретар)

Г. Боряк

А. Бровкін

Л. Костенко

В. Омельчук

М. Романюк

П. Тронько

А. Чекмарьов

О. Додонов

О. Литвиненко

В. Широков

В. Рубан

Б. Ігнатенко

Х. Ласкажевска (Польща)

С. Філіпі-Мартутинович (Сербія)

І. Славінські (Австрія)

К. Брюс (Німеччина)

Б. Зафіровські (Республіка Македонія)

Л. Біглоу (Велика Британія)

Editorial board

L. Dubrovina (Deputy of Editor-in-Chief)

V. Poprotska (Deputy of Editor-in-Chief)

N. Maslakova (Responsible for publication)

H. Boriak

A. Brovkin

L. Kostenko

V. Omel'chuk

M. Romanyuk

P. Tron'ko

A. Chekmaryov

O. Dodonov

O. Lytvynenko

V. Shyrovkov

V. Ruban

B. Ihnatenko

H. Laskarzevska (Poland)

S. Philipiy-Martutynovych (Serbia)

I. Slawinski (Austria)

C. Bruce (Germany)

B. Zafirovski (Republic of Macedonia)

L. Biglow (Great Britane)

Заснований у 1993 році.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 189 від 09.11.1993 р.

Виходить 6 разів на рік.

Адреса редакції:

НБУВ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ-39, 03039, Україна

Тел. (044) 254-43-50

E-mail: b_visnyk@csl.freenet.kiev.ua

www.nbu.gov.ua

Передплатний індекс 74049

Редакційна колегія журналу
не завжди поділяє думку авторів.

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:

KB No. 189 of 09.11.1993

Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt 40-richja Zhovtnja, Kyiv-39, 03039, Ukraine

Tel.: (044)254-43-50

E-mail: b_visnyk@csl.freenet.kiev.ua

www.nbu.gov.ua

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views of the
authors and do not necessarily reflect those of the editorial
board.

Зміст

ДОКУМЕНТНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

- Ядро́ва Г.* Нові напрями у формуванні єдиного інформаційного середовища для бібліотекарів України 3
Самохі́на Н. Моделювання використання розподілених інформаційних ресурсів бібліотек 5

ПИТАННЯ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА

- Ашаренко́ва Н.* Історія та еволюція поняття «публічна бібліотека» 9
Шемає́ва Г. Проектний менеджмент у галузі інформаційно-бібліотечної діяльності 15

БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК

- Вергуно́в В.* Історія і сьогодення національної сільсько-господарської бібліографії 19
Антоненко́ І., Барко́ва О. Бібліографічний опис електронних ресурсів: методичні матеріали для пристатейної бібліографії 25

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

- Кунанець Н.* Історія створення та розвитку наукових бібліотек вищих шкіл Львова у кінці XVIII – на початку XX ст. 28

Кривенко М. Історія книгозбірні «Студіону»: мовою документів і спогадів 34

Купчинський О. Наукова реконструкція середньовічного архіву: основні методичні засади (на прикладі архіву Галицько-Волинського князівства XIII – поч. XIV ст.) 39

РЕЦЕНЗІЇ

- Непомнящий А.* Нове науково-довідкове видання з етнічної історії Півдня України 42
Чачко А. Дослідження українського читачезнавства триває... 43

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

- Видавнича справа Національної академії наук України 45
Міжнародний форум книги, науки і культури 46
Книгознавча конференція в древньому Острозі 48

ВІТАЄМО

Ярослав Дмитрович Ісасвич (до 70-річчя від дня народження) 49

SUMMARY 52

Content

DOCUMENTARY COMMUNICATIONS AND INFORMATIONAL TECHNOLOGY

- Yadrova G.* New Trends in the Formation of the Common Informational Environmental for the Librarians of Ukraine 3
Samohina N. Usage Modeling of Divided Libraries Informational Resources 5

LIBRARY SCIENCE ISSUES

- Asharenkova N.* The history and evolution of the «public library» conception 9
Shemaeva G. Project Management in the Field of Informational-Librarian Activity 15

BIBLIOGRAPHIC ACTIVITY OF LIBRARIES

- Vergunov V.* History and Nowadays of the National Agricultural Bibliography 19
Antonenko I., Barkova O. Bibliographic description of electronic resources: Methodical materials for endnote bibliography 25

FROM THE HISTORY OF LIBRARIANSHIP AND ARCHIVE SCIENCE IN UKRAINE

- Kunanets N.* The History of Organization and Development of Scientific Libraries of Higher Schools in L'viv at the End of XVIII Beginning of the XX centuries 28

Kryvenko M. Studion library history through documents and memories 34

Kupchyns'ky O. Scientific Reconstruction of Middle Ages Archive: Main Methodic Principles (on the Example of Galyts'ko-Volyns'ke Principality Archive of XIII Beginning of the XIV century) 39

REVIEWS

- Nepomnyaschiy A.* Valuable Scientific-Research Publication from the Ethnic History of the South of Ukraine 42
Chachko A. Research of Ukrainian Reading Science is Going on... 43

FACTS OF SCIENTIFIC LIFE

- Publishing of the National Academy of Sciences of Ukraine 45
International Forum of Book, Science and Culture 46
Book Knowledge Conference in the Ancient Ostrog 48

CONGRATULATIONS

Yaroslav Dmytrovych Isayevych (to the 70th anniversary of the birth date) 49

SUMMARY 52

УДК 02:004+027(477):004

Галина ЯДРОВА,

директор Центру інформаційних технологій Міжвузівського центру «Крим» (Сімферополь)

Нові напрями у формуванні єдиного інформаційного середовища для бібліотекарів України

У статті розглядаються приклади інноваційної діяльності інформаційних центрів у створенні та розвитку інформаційного середовища для фахівців бібліотек, наводяться різні форми цієї діяльності й конкретні приклади реалізації наукових розробок, що охоплюють напрям упровадження комп'ютерних технологій у практику роботи установ культури і освіти.

Ключові слова: інформаційні структури, бібліотечні випуски, система інформування, професійні заходи, наукове дослідження, електронні видання.

«Інформаційно-комп'ютерні технології є ідеальним інструментом для здійснення обміну досвідом і полегшення співпраці»¹

Успішна діяльність низки наукових і навчальних бібліотек Криму з інтенсивного розвитку свого електронного потенціалу на досвіді доводить, що сьогодні в Україні з'явилися й активно розвиваються нові інформаційні структури², інформаційно-пошукові системи і бази даних, які забезпечують зберігання, розповсюдження й представлення інформації відповідно до вимог студентів певної категорії користувачів (у даному випадку вчених, викладачів вищих навчальних закладів). Ініціативна діяльність цих організацій з розповсюдження нових інформаційно-пошукових систем і баз даних дозволяє активно і без додаткових фінансових витрат співпрацювати з установами різного статусу і відомчої приналежності. При цьому обмін досвідом у галузі створення й використання електронних інформаційних ресурсів супроводжується дуже важливими для професійного спілкування й самоосвіти принципами доступності, новизни й науковості інформації, що одержується.

У реалізації цих принципів допомагають професійні періодичні видання, серед яких велике значення мають періодичні наукові видання. Наприклад, спеціалізовані бібліотечні випуски наукового журналу «Культура народів Причорномор'я» [5]³, який

на даний момент має й повну електронну версію свого видання⁴. Такі еталони повного паралельного друкарського та електронного виходу наукового журналу (в обох випадках першоджерела [3]) поки не мають аналогів ні в Криму, ні в Україні. Тому інформація про досвід створення спеціалізованих бібліотечних видань є особливо важливою для фахівців бібліотек, оскільки дозволяє послідовно вивчити розвиток та впровадження автоматизованих технологій на конкретному регіональному прикладі створення кінцевого електронного продукту. А з урахуванням того, що повні версії випусків виставлено на загальнодоступному сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (перший випуск № 40⁵ – червень 2003 р., другий випуск № 48, т. 2⁶ – червень 2004 р., третій випуск № 60, т. 1, т. 2⁷ – травень 2005 р., четвертий № 70⁸ – вересень 2005 р.) й передано в повному обсязі на жорстких носіях науковим і навчальним бібліотекам кримського регіону для викорис-

⁴ Див. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ellib/Crimea/Jadrova/avtor1/242-244.pdf> (перевірено 25. 09. 2005 р.).

⁵ Див. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/40> (перевірено 25. 09. 2005 р.).

⁶ Див. URL: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/48_2 (перевірено 25. 09. 2005 р.).

⁷ Див. URL: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/60_1 (перевірено 25. 09. 2005 р.).

⁸ Див. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/70> (перевірено 10. 10. 2005 р.).

¹ Всемирный саммит по информационному обществу / Сост.: Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. – СПб.: Изд-во РНБ, 2004.

² Див. URL: http://www.nbuv.gov.ua/ellib/Crimea/Jadrova/avtor1/knp60t1_51-53.pdf (перевірено 10. 10. 2005 р.).

³ Див. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/index.html> (перевірено 25. 09. 2005 р.).

тання в локальних мережах⁹, можна стверджувати, що в Україні склалася нова система інформування фахівців бібліотечної галузі. Вона дуже ефективна в економічному плані і стала можливою тільки завдяки широкому використуванню комп'ютерних технологій на всіх етапах професійної співпраці.

Це підтверджується ще одним прикладом, а саме: проведенням за ініціативою Центру інформаційних технологій МЦ «Крим»¹⁰ у рамках X Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання розвитку інноваційної діяльності» (АРК, Алушта, вересень 2005 р.) секції «Інформаційне забезпечення інноваційних процесів»¹¹. Особливості даного спеціального бібліотечного заходу полягають не тільки в тому, що секція була проведена вперше і супроводжувалася декількома спонсорськими акціями¹², але й у тому, що її проведення було організоване особливим чином, що дозволило максимально наочно продемонструвати досягнення бібліотек і інформаційних центрів у галузі застосування комп'ютерних технологій і в сфері технічного супроводу професійних заходів міжнародного рівня.

У першій частині це було досягнуто за допомогою спеціально збудованої логічної схеми проведення секції. Вона полягала в тому, що всі повідомлення й доповіді було зведено в загальну систему представлення інформації про створення електронної бібліотеки від першого кроку – вивчення сервісних потреб різних бібліотек – до останнього – готового запиту, виконаного з урахуванням вимог користувача з одноразового отримання повнотекстового електронного документа [2].

У другій частині ефективна демонстрація досягнень була здійснена за допомогою активного залу-

чення до проведення секції фахівців провідних комп'ютерних фірм¹³, які не тільки забезпечили повний технічний супровід усіх доповідей найсучаснішою технікою, але й провели консультації та практичні заняття з її використання задля навчання й просування інформаційно-комп'ютерних технологій як у бібліотеках, так і на крупних професійних заходах (конференціях, форумах, тренінгах і т. д.). З деякими зразками сучасної комп'ютерної техніки учасники секції ознайомилися вперше, особливе враження справили продемонстровані можливості smart-дошки.

Програмна стратегія і організаційна тактика проведеного заходу дозволили в найкоротші терміни втілити в життя інформаційний проект, – четвертий спеціалізований бібліотечний випуск наукового журналу «Культура народів Причорномор'я», який вже реалізований і є звітом про науково-практичне дослідження в галузі створення електронних документів.

Представлене дослідження «Електронна версія журналу «Культура народів Причорномор'я»¹⁴ методика, технологія, історія створення» (автор С. В. Дудченко)¹⁵ присвячене маловивченим, але надзвичайно актуальним проблемам створення електронних наукових видань, що продовжуються, і періодичних. Крім того, комплексний характер роботи відображає глибоку теоретичну опрацьованість теми на рівні використання сучасних методів дослідження і вміння об'єднувати результати наукового аналізу з повсякденною практикою, що підтверджується опублікованим у тому ж номері журналу відгуком доктора історичних наук, професора Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського Ю. А. Кагуніна.

У цілому робота С. В. Дудченка складається зі вступу, трьох розділів, висновків і бібліографічного покажчика основної літератури, вивченої з теми дослідження. У вступі, крім історіографії питання, подано огляд сучасного стану проблеми, показана його актуальність. У першому розділі автор простежує тенденції розвитку й створення електронних документів, справедливо пов'язуючи можливі зміни з упровадженням комплексної автоматизації до установ культури й утворення.

Особливу наукову і практичну цінність мають

¹³ Сімферопольська філія компанії «Лідер-Крим» і Кримське регіональне представництво фірми «Svep».

¹⁴ Уперше спеціалізований бібліотечний випуск виходить двічі на рік.

¹⁵ Див. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ellib/Crimea/Dudchenko/aboutme.html> (перевірено 30. 09. 2005 р.).

⁹ Вільний доступ в інтернет поки не є загальною нормою в практиці роботи багатьох бібліотек, а іноді відсутній зовсім.

¹⁰ Див. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ellib/Crimea/index.html> (перевірено 10. 10. 2005 р.).

¹¹ Керівники секції: Т. І. Березная – директор ЧП «Фірма «Матрикс Прес», завідувачка бібліотеки Українсько-американського гуманітарного інституту «Вісконсинський міжнародний університет (США) в Україні», і Г. В. Ядрова – директор Центру інформаційних технологій Міжвузівського центру «Крим».

¹² Організація повної безкоштовної участі заявлених представників регіональних навчальних, наукових і академічних бібліотек, роздача блоку електронних і друкарських інформаційних і повнотекстових документів, передача в дар повної версії програми для автоматизації бібліотеки і багато іншого.

матеріали розділу «Методика й технологія створення електронної версії журналу». Це, по суті, ядро дослідження, в якому на основі ретельного наукового обґрунтування і скрупульозного відображення процесів виробництва показано, що всі етапи формування електронних видань добре розроблені, мають свою методику і технологію створення, а також приклади практичного втілення. Звертає на себе увагу наведений факт створення за дуже короткий проміжок часу повної електронної колекції журналу, а саме те, що електронні документи колекції відповідають прийнятим в Україні нормативно-правовим вимогам до ВАКівських електронних видань. Те, що таке актуальне і складне наукове завдання поставлене й реалізоване з великим практичним результатом, свідчить про великі досягнення автора в галузі розробки й створення електронних документів.

Таким чином, наведені приклади демонструють, що сьогодні інформування бібліотекарів України про творчі інноваційні досягнення колег, які сприяють ефективному динамічному розвитку бібліотек (традиційних і електронних) на сучасному етапі створення інформаційного суспільства, продовжується і активно розвивається. Це також свідчить про те, що в Україні формуються нові напрями єдиного інформаційного середовища для фахівців усієї бібліотечної галузі, які в цілому дозволяють вирішувати такі соціальні й професійні завдання:

- ❖ брати активну участь у створенні інформаційного суспільства;
- ❖ інтенсивно розвивати нові форми співпраці й кооперації;
- ❖ своєчасно проводити наукові дослідження актуальних проблем розвитку бібліотечної галузі;

- ❖ спільно використовувати унікальні наукові об'єкти для створення корпоративних об'єднань;

- ❖ ефективно організовувати обмін електронними продуктами професійної наукової й інформаційної діяльності.

Література

1. Березная Т. И. Новые услуги в сферах подписки периодики и книготорговли, направленные на повышение эффективности информационно-библиотечного сервиса (из опыта фирмы «Матрикс Пресс») / Т. И. Березная // Актуальные вопросы развития инновационной деятельности: Материалы десятой междунар. науч.-практ. конф., Алушта, 5–9 сент. 2005 г. – Симферополь, 2005. – С. 40–43.
2. Дудченко С. В. Электронная книга – новый тип электронного документа справочно-поискового характера / С. В. Дудченко // Актуальные вопросы развития инновационной деятельности: Материалы десятой междунар. науч.-практ. конф., Алушта, 5–9 сент. 2005 г. – Симферополь, 2005. – С. 56–65.
3. Дудченко С. В. Электронный документ как полнотекстовый, справочный и библиографический первоисточник / С. В. Дудченко // Культура народов Причерноморья. – Симферополь: Межвузовский центр «Крым». – 2004. – № 50, Т. 3. – С. 59–64. – Библиогр. в конце ст.: 4 назв.
4. Ядрова Г. В. Продвижение национальных электронных ресурсов Украины в целях развития информационного потенциала Крыма / Г. В. Ядрова // Актуальные вопросы развития инновационной деятельности: Материалы десятой междунар. науч.-практ. конф., Алушта, 5–9 сент. 2005 г. – Симферополь, 2005. – С. 49–52.
5. Ядрова Г. В. Этапы формирования электронной коллекции научного журнала / Г. В. Ядрова // Библиотечное дело – 2005: деятельность библиотек и развитие информационной культуры общества: Материалы десятой междунар. науч. конф., Москва, 20–22 апр. 2005 г. – М., 2005. – С. 242–244.

УДК 681.3.01:021.6

Наталія САМОХІНА,
мол. наук. співробітник НБУВ

Моделювання використання розподілених інформаційних ресурсів бібліотек

У статті розглянуто основні підходи до вирішення проблем організації інформаційного забезпечення, формування систем управління використанням розподілених інформаційних ресурсів книгозбірень. Визначено фактори вибору показників оцінки функціонування бібліотечних систем. Наведено роторний принцип формування відносних показників ефективності бібліотечної діяльності.

К л ю ч о в і с л о в а: інформаційні потреби, організація інформаційного забезпечення, система управління, показники діяльності, керування використанням інформаційних ресурсів.

При нинішніх тенденціях розвитку інформаційних технологій, комп'ютерної техніки та автоматизованого управління інформаційними процесами можна очікувати переходу саме до адаптивних методів інформування користувачів і комплексних технологій інформаційного забезпечення робіт, які застосовуються в системах науково-технічної інформації, що базуються на використанні інформаційних моделей. При розробці цих моделей реалізуються принципи, по-перше, синтезу повідомлень за комунікаційними ознаками, по-друге, програмно-цільового управління при проведенні визначеної науково-інформаційної політики в установі, що обслуговується.

Вирішенню проблем удосконалення керування процесами використання інформаційних ресурсів присвячені праці таких відомих науковців, як Б. С. Єлепов [1], М. С. Карташов [2], Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов [3] та ін. У даній статті акцентується увага на питаннях моделювання систем управління використанням документного простору, формування показників ефективності діяльності бібліотек.

Відповідність змісту інформації потребам користувачів, її повнота, своєчасність, форма подання є критеріями корисності інформаційного забезпечення, успішності науково-інформаційної діяльності бібліотеки. Запити вказують на побажання користувачів одержувати інформацію і документи певної тематики і виду, визначають попит на інформаційні ресурси. Попит може мати спонтанний характер або формуватися під впливом науково-інформаційної політики, яка проводиться в інформаційній системі. У тому та іншому випадку потрібно задовольняти вимоги абонентів, що викликає необхідність у проведенні спеціальних заходів щодо адаптації систем інформаційного забезпечення до очікуваних у плановому періоді інтересів користувачів. Тому основною метою статті є висвітлення актуальних проблем вивчення інформаційних потреб і формування попиту на інформаційні ресурси бібліотеки, побудови систем керування використанням документного забезпечення.

Виділяють два основних підходи до вирішення цих проблем [1; 3]. Перший із них, програмний, полягає в тому, що робота з організації інформаційних фондів, довідкового апарату, пошуку, розподілення і передачі інформаційних ресурсів бібліотеки будується на основі тематико-організаційної установки, зумовленої відомостями про інформаційні потреби користувачів. Дослідження інформаційних потреб при такому підході стає пріо-

ритетним напрямом науково-інформаційної діяльності.

Хоча програмний підхід в інформаційному забезпеченні на перший погляд здається логічно бездоганним, при його застосуванні в конкретних ситуаціях виникають серйозні труднощі. Вони пояснюються особливостями інформаційних потреб, які є соціально-психологічним феноменом і важко піддаються вимірюванню та вивченню. Традиційна техніка аналізу інформаційних потреб, яка включає відомі соціологічні методи дослідження, такі, наприклад, як анкетування та інтерв'ювання читачів, не дає можливості завчасно повною мірою представити картину очікуваного дефіциту інформації, яка динамічно змінюється, у користувачів. Реакцією деяких фахівців на труднощі в оцінці інформаційних потреб стала відмова від їх вивчення взагалі. У цьому випадку спрямованість інформаційного забезпечення визначається лише запитом абонентів. Цей другий підхід називається рефлексивним.

Точка зору тих фахівців, які мають сумнів у доцільності використання програмних принципів організації інформаційного забезпечення, вичерпно представлена Р. Дерром. Інформаційна потреба, як наголошує Р. Дерр, – стан, коли абоненту потрібна інформація для досягнення деяких цілей. Досліджувати такі цілі інформаційний робітник не може, тому що не має ні відомостей про них, ні права вирішувати пов'язані з ними завдання. Користувачі ж, зі свого боку зазвичай формулюють власні потреби приблизно, неточно, а нерідко й неправильно. Тому застосовувати оцінку ступеня задоволення інформаційних потреб як мірило ефективності інформаційної системи безглуздо. Щоб узгодити інтереси користувачів і можливості інформаційної служби, запити повинні формулюватися ними спільно. У перспективі треба очікувати такого рівня розвитку інформаційної техніки, коли кожен користувач на свій запит зможе швидко одержати будь-яку інформацію, де б вона не зберігалася. Це означає, що рефлексивний підхід в інформаційному забезпеченні в майбутньому стане домінуючим.

Процеси використання розподілених інформаційних ресурсів бібліотек потребують особливих підходів до управління ними. Висока концентрація документальних джерел в інформаційних центрах, великих науково-технічних бібліотеках, поява і розвиток нових інформаційних технологій, які базуються на функціонуванні автоматизованих інформаційних систем, а також мереж інтегрова-

них і локальних баз даних, залучення в широкий обіг нових методів автоматизованої обробки інформації тощо продукують умови для введення принципів управління, які створені на основі системного аналізу, прогнозування і програмного планування.

Формування систем управління масовим споживанням розподілених інформаційних ресурсів бібліотек включає кілька стадій. Перша стадія, яка визначає, по суті, всі наступні, складається з вибору показників оцінки діяльності книгозбірень. Показники оцінки повинні забезпечувати, по-перше, всебічне охоплення процесів масового споживання інформації, по-друге, можливість вимірювання статистичного аналізу характеристик процесу, по-третє, системний принцип і використання контурів зворотного зв'язку для корегування всього процесу або його елементів [1; 2]. Остання вимога відображає один із головних принципів побудови систем управління процесами, що розглядаються. Потрібно, щоб усі показники були взаємопов'язані, прагнення змінити один зразу ж відображалось на рівні другого, при цьому в сукупності всі показники були б направлені на інтенсифікацію процесу використання інформаційних ресурсів бібліотек і покращання якості управління ними.

Другою стадією побудови системи управління використанням розподілених інформаційних ресурсів бібліотек є розробка і реалізація методів статистичного аналізу вибраних показників. На третій стадії формуються моделі, що дає книгозбірні ефективний інструмент аналізу і прогнозування динаміки показників, які характеризують досліджуваний процес. Четверта і п'ята стадії розробки системи управління масовим інформаційним використанням пов'язані з вибором методів стимулювання інтенсифікації процесу, який розглядається, і далі автоматизацією збирання і обробки даних у цій системі.

Оскільки будь-яка система управління органічно пов'язана зі своїм об'єктом, її необхідно досліджувати орієнтуючись на конкретний процес масового використання інформації. Як такий процес доцільно вибрати організацію використання найбільш масового виду інформаційних ресурсів – бібліотечно-бібліографічних, які залишаються одним із найважливіших засобів передачі і розповсюдження наукових знань. Щоб використання цих ресурсів істотною мірою розширилося, зросло і прискорилося, потрібно застосовувати нові підходи до організації управління бібліотечно-бібліографічними ресурсами (ББР).

Задачу інтенсифікації використання ББР доцільно сформулювати як задачу вдосконалення діяльності книгозбірень. Для оцінки якості роботи бібліотеки в існуючій практиці застосовується традиційна бібліотечна статистика. Успішність інформаційно-бібліотечної діяльності визначається рівнем і приростами основних показників бібліотечного сервісу, наприклад, таких, як число читачів, кількість відвідувань, книговидача, ступінь використання книжкового фонду тощо. На жаль, система цих показників має в основному лише обліковий характер і недостатньо придатна для цілей управління, тому що переважно відображає стан роботи бібліотеки, хоча спроби пристосувати окремі показники до управлінських завдань шляхом уведення нормативних рівнів є досить частими. Якщо для системи взаємопов'язаних показників, що базуються на даних бібліотечної статистики, знайти підходи, які дозволяють виявляти тенденції в їхній динаміці і вести імітаційні розрахунки прогнозних значень найважливіших характеристик використання ББР, можна визначити ті напрями, в яких управляючий вплив з боку керівництва бібліотеки виявиться найефективнішим. Це й буде система керування корпоративним використанням ББР, яка відповідає вищевикладеним вимогам.

Вибір показників оцінки діяльності інформаційних і бібліотечних систем визначається низкою факторів. Це і прагнення адміністраторів підпорядкувати кожний оціночний показник загальному завданню інтенсифікації інформаційного та бібліотечного обслуговування; бажання сформувати комплекс взаємозалежних показників інформаційного використання, коли за допомогою управляючих впливів не можна покращувати окремі характеристики цього процесу, залишаючи інші без уваги, а можливе тільки комплексне цілеспрямоване підвищення їх усіх без винятку; вимога створити гнучку структуру показників, яка дозволяє пристосовувати їх до особливостей бібліотеки; необхідність мати можливість аналізувати мінливість у динаміці; можливість передбачити зв'язки кожного основного показника з рядом додаткових, які розкривають шляхи впливу на підвищення їхнього рівня. У результаті аналізу різних шляхів проектування показників, які задовольняють вказаним вимогам, був запропонований роторний принцип формування відносних показників ефективності діяльності бібліотек [1].

Розглянемо сутність роторного принципу на прикладі показників діяльності великої регіональної бібліотеки. За основну початкову характерис-

тику ефективності бібліотеки зручно взяти показник продуктивності (P_N), який визначається книговидачею на душу населення, яке мешкає в регіоні:

$$P_N = \frac{V}{N} \quad (1)$$

де V – загальна кількість джерел, які видані бібліотекою читачам за рік; N – чисельність населення (число вчених і спеціалістів).

Якщо ввести в чисельник і знаменник цієї формули показники бібліотечної статистики, можна продуктивність бібліотеки виразити у вигляді добутку ряду відносних характеристик. У цьому – сутність роторного принципу. Наприклад, якщо помножити і поділити праву частину у формулі (1) на число читачів бібліотеки (B) і на обсяг фондів першоджерел (F), що в ній є, то одержимо залежність продуктивності бібліотеки від таких показників, як читацька активність населення (Z_B), масштаб фонду джерел бібліотеки, тобто число одиниць зберігання на одного читача (Z_F) і обіг фонду (Z_V):

$$P_N = \frac{VBF}{NBF} = \frac{B}{N} \cdot \frac{F}{B} \cdot \frac{V}{F} = Z_B \cdot Z_F \cdot Z_V$$

Показник (Z_B) зручно виражати кількістю читачів на 1000 чоловік населення, у цьому випадку роторна формула набуде вигляду:

$$P_N = Z_B \cdot Z_F \cdot Z_V$$

Ці формули, хоча вони й одержані з метою показу сутності роторного принципу, мають універсальний характер. Вони наочно демонструють, що інтенсифікація використання ББР може бути досягнута за рахунок залучення до бібліотеки більшого числа читачів, збільшення масштабу книжкового фонду і його обігу. Цей висновок здається очевидним, однак використання реальної бібліотечної статистики при розрахунках рівнів кожного множника Z_j ($j = B, F, V$) дозволяє визначити його очікувані темпи і границі росту, що в свою чергу дає змогу намітити найефективніші шляхи збільшення продуктивності конкретної регіональної бібліотеки, централізованої інформаційної або бібліотеч-

ної системи. Крім того, на базі бібліотечної статистики можуть бути встановлені регресивні залежності рівня множника Z_j від інших показників діяльності бібліотеки, що ще більше розширює множину підходів до інтенсифікації ББР. Також, за допомогою роторного принципу можна одержати вираз продуктивності, адаптований до особливостей керованого інформаційного органу і наявної статистики.

Отже, з вищевикладеного слід зробити такі висновки:

1. Задачу зниження витрат на інформаційні процеси, яку можна досягнути за рахунок застосування відповідних організаційних рішень, унаслідок використання даних про параметри та закономірності документального інформаційного потоку, імовірно розв'язати за допомогою засобів моделювання.

2. Високий рівень використання інформаційного простору приводить до необхідності визначення особливих принципів керування ним, які створені на базі системного аналізу, планування та прогнозування.

3. Застосування інформаційних технологій потребує також розв'язання проблем організації й управління праці бібліотечних фахівців.

Література

1. Елепов Б. С., Чистяков В. М. Управление процессами использования информационных ресурсов. – Новосибирск: Наука, 1989. – 237 с.
2. Костенко Л. Й., Чекмарьов А. О. Бібліотеки та інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти та бізнесу: підсумки 11-ї міжнародної конференції «Крим-2004» // Бібліотечний вісник. – 2004. – № 4. – С. 39–45.
3. Чекмарев А. А. Корпоративные проекты Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Тр. конф. / 10-я юбил. междунар. конф. «Крым-2003». – М.: ГПНТБ России, 2003. – Т. 2. – С. 671–673.

УДК 027

Наталія АШАРЕНКОВА,

доцент, професор кафедри теорії, історії та практики культури Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури і туризму України, канд. пед. наук

Історія та еволюція поняття «публічна бібліотека»

Аналізуються сучасні погляди на поняття «публічна бібліотека», розкриваються підходи до його визначення у різні періоди вітчизняної історії бібліотечної справи, узагальнюються істотні ознаки поняття, простежуються зміни у тлумаченні терміна, обґрунтовується зміст категорії «загальнодоступність», пропонується визначення поняття «публічна бібліотека».

К л ю ч о в і с л о в а: публічна бібліотека, історія поняття, термін, визначення, зміст поняття, істотні ознаки.

Більше десяти років минуло з часу, коли публічна бібліотека здобула визнання на державному рівні, а сам термін офіційно введено в широкий обіг Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995). У ньому зазначалося, що публічні бібліотеки для дорослих, юнацтва, дітей є складовою бібліотечної системи країни.

Однак у пострадянському бібліотекознавстві й досі відсутні категоріальна чіткість й однозначність у розумінні поняття «публічна бібліотека». Якщо сутність терміна «бібліотека», модифікація його смислового значення в процесі поступу суспільства здобули наукове обґрунтування, то прикметник «публічна» створив інформаційне поле для дискусій. Предметом обговорення стали зміст поняття «публічна бібліотека», походження й синонімічність (або смислова відмінність) термінів «масова» і «публічна» бібліотека, належність тих чи інших бібліотек до категорії публічних, а публічної – до типу/виду бібліотеки (масової бібліотеки) та деякі ін.

Дехто з російських бібліотекознавців узагалі заперечує цей термін, вважаючи його розмитим, а саме явище – несформованим. Одним із прикладів існування такого погляду може бути відсутність в енциклопедії «Книга» (1998) статті, присвяченої публічній бібліотеці, і водночас наявність статті «Бібліотека масова». Доречно згадати, що саме її автору М. Я. Дворкіній належить думка, висловлена у 1992 р.: «Поняття «масова бібліотека» себе дискредитувало, і ми вимушені думати про іншу назву»¹.

Впродовж 1990-х років у спеціальній літературі були зроблені спроби з'ясувати сутність поняття

«публічна бібліотека». Розбіжність поглядів на його зміст (істотні ознаки) і обсяг (бібліотеки, на які воно поширюється) вплинули на несподівані й доволі суперечливі висновки, зроблені російськими вченими на початку нового століття.

Так, М. І. Акіліна і С. Г. Матліна вважають, що «визначення не варто прив'язувати до будь-якого типу бібліотек, а до публічних відносити лише ті з них, в яких превалює соціалізуюча функція»². Такий підхід дозволяє пояснити віднесення до цієї категорії бібліотек лікарень, місць позбавлення волі, військових частин, санаторіїв, дитячих, юнацьких книгозбірень, які обслуговують окремі групи населення за місцем проживання або тривалого перебування. Тому зроблено висновок, що публічна бібліотека є не типом бібліотеки, а метафорою.

Не заглиблюючись в обґрунтованість висловленої точки зору стосовно не належності її до типу бібліотеки і соціалізуючої функції як переважної, зосередимо увагу на позиції авторів стосовно метафоричності цього поняття.

«Метафора (від грец. – переміщення) – зворот мови, для якого характерне вживання образного виразу чи слова в переносному значенні для визначення якогось предмета або явища, схожого з ним окремими рисами...»³. Сучасна філософія вважає метафору засобом пізнання світу, а метафоричність – рисою мисленнєвої діяльності людини, що проявляється в різних сферах⁴.

² Акіліна М. И., Матліна С. Г. Публичные библиотеки: тенденции обновления // Библиотековедение. – 2001. – № 2. – С. 14.

³ Словник іншомовних слів / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – С. 634.

⁴ Себар Т. В. Роль метафори в процесі познання // Філософія і література: Матеріали XI Харківських міжна-

¹ Цит. за: Терешин В. И массовая, и публичная // Библиотека. – 1995. – № 7. – С. 11.

Підкреслимо, що звернення до метафори має давні традиції у бібліотекознавстві. У пошуках філософського смислу бібліотеки відомі діячі бібліотечної справи XIX–XX ст. говорили про неї як про образ світу, міст, що з'єднує минуле з майбутнім, скарбницю знань, модель, лабіринт культури. Як вважає сьогодні філософ М. Ю. Опенков, «бібліотека символізує не тільки лабіринт культури, а й навігацію в цьому лабіринті»⁵.

Образ бібліотеки використовувався і для визначення ключових метафор культури: «космос як бібліотека, в якій кожна книга розповідає про всі інші, або містить книгу, в якій описані всі інші книги; бібліотека як магічний кабінет, в якому зачакловані кращі душі людства, які чекають слова, щоб вийти з німоти»⁶.

Засоби словесної образності, притаманні стилю сучасної науки, знайшли втілення у позначенні нових явищ у бібліотечній сфері – «віртуальна бібліотека», «бібліотека – інформаційний посередник», «бібліотекарі – навігатори знань» та ін., що стало певним кроком у їх науковому осмисленні. У наведених прикладах метафора виконувала функції, що впливали із завдань, поставлених перед собою суб'єктом мовлення.

Пропозиція щодо використання поняття публічної бібліотеки в якості метафори для пояснення неоднозначного погляду на його зміст і обсяг не є, на нашу думку, продуктивною з наукової точки зору. Умовність терміна вносить розпливчастість у розуміння суттєвих ознак публічної бібліотеки. Крім цього, надання поняттю метафоричності вступає у протиріччя з вітчизняною (дожовтневий період) і всесвітньою історією бібліотечної справи. В ній публічні бібліотеки посіли помітне місце як окремий тип і самостійний вид бібліотек, з притаманними їм спільними рисами і соціальними функціями. Саме ідеї і досвід минулого, осмислені з позиції розвитку України в нових історичних умовах, було покладено в основу поступового перетворення публічної бібліотеки в демократичний інститут суспільства.

У той же час вживання даного терміна в переносному значенні стосовно інших об'єктів і явищ є цілком виправданим, оскільки надає образності висловленій думці за рахунок характерних для ньо-

родних Сковородинівських читань. – Х.: Прометей-Прес, 2004. – С. 96.

⁵ Опенков М. Ю. Лабиринт и его карта: Библиотека как модель культуры // Библиотечное ДБЛО. – 2005. – № 02 [26]. – С. 25.

⁶ Там же.

го ознак. Наприклад, говорячи про інтернет як публічну бібліотеку, ми підкреслюємо його відкритість, доступність інформації для всіх бажаючих.

Дослідники термінології відзначають, що за несформованості наукового поняття застосовують образні засоби у стилі мовлення⁷. Тому висновок, зроблений російськими вченими, є певним свідченням існуючої невизначеності поняття «публічна бібліотека», а відтак і розуміння сутності самого явища.

Філософія розглядає поняття як думку, що «відображає в узагальненій формі предмети та явища дійсності, зв'язки між ними через фіксацію загальних та специфічних ознак»⁸. За висловом В. С. Біблера, поняття «не «цеглинка» думки, а її «будівля», її тотальність»⁹.

Наукове опрацювання поняття сприяє розв'язанню проблеми однозначності термінів та чіткості у понятійному апараті будь-якої галузі знань і тому є важливим питанням теорії. Не менш важливе воно і для бібліотечної практики. Чітко визначене і науково обґрунтоване поняття може стати ключем до втілення нових ідей, спрямованості дій, пошуку інноваційних рішень у різних сферах практичної діяльності.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідивши генезис поняття «публічна бібліотека», сформулювати його дефініцію, обґрунтувавши істотні ознаки. У постановці мети ми спиралися на тезу, що будь-яке поняття невіддільне від конкретного часу, а «сутність предмета в її діалектико-матеріалістичному розумінні – це і є та межа, до якої дійшло пізнання предмета на даному ступені»¹⁰. Розвиток знання про предмет (у нашому випадку – публічну бібліотеку) дозволяє глибше проникати в його суть, відкривати нові якості й властивості, що неминуче відобразатиметься на змісті поняття.

Як відомо, дефініція є коротким визначенням поняття, що відображає істотні ознаки предмета чи явища. Ще в давні часи засновник теорії поняття Аристотель сформулював правила визначення, які не втратили своєї актуальності. Наведемо деякі з них: дефініція повинна достатньо повно розкри-

⁷ Дядюра Г. Образність у термінології фізики елементарних частинок // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. пр. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 167.

⁸ Философский энциклопедический словарь. – М., 1983. – С. 513.

⁹ Библер В. С. Мышление как творчество. – М., 1975. – С. 160.

¹⁰ Войшвилло Е. К. Понятие как форма мышления: логико-гносеологический анализ. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – С. 120.

вати суть того, що визначається, бути чіткою, зрозумілою; визначення має належати лише тому об'єкту, який визначається (тобто не бути надто широким) і бути істинним для усякого одиничного предмета, який охоплюється цим поняттям (тобто не бути надто вузьким); визначати будь-що потрібно через більш відоме – найближчий рід та видову відмінність.

Оскільки в мові поняття позначається терміном, цілком логічним є звернення до етимології й семантики слів, що утворюють його.

Слово «публічний (а)» походить від слова «публіка», лат. *publicus* (народний) – народ, люди. В «Етимологічному словнику російської мови» вміщено відомості про вживання його у 1704 р. Ф. Прокоповичем і Петром I¹¹. Це можна пояснити тим, що у першій чверті XVIII ст. у Російській імперії зростає увага до науки, освіти, друку, відбувається її зближення з передовими країнами Європи.

Тлумачний словник В. Даля, який вперше вийшов з друку в 1863–1866 рр., дав таке роз'яснення слову «публічний»: «Всенародный, оглашенный, явный, известный. Для публики, общества устроенный, народный, общенародный, всенародный, вселюдный»¹². Як бачимо, в його розкритті використано мовні інтерпретації, зумовлені походженням слова. І хоча таке тлумачення збереглося й надалі, послідовність (а значить і пріоритетність) смислових акцентів змінилася.

Якщо в «Словнику української мови» (1977) воно подавалося у двох значеннях: «1. Який відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний. 2. Призначений для широкого відвідування, користування; громадський»¹³, то «Словник іншомовних слів» (1985) виводить на перше місце такі характеристики: «відкритий, гласний; суспільний»¹⁴.

Новітні довідкові видання перевагу у розкритті змісту слова надали характеристикам відкритості, гласності. Подібної точки зору дотримувалися й укладачі універсального англomовного словника Вебстера (1996). У цьому виданні термін «*public*»

тлумачиться як відкритий, явний, видимий; суспільний¹⁵.

Ці зміни можна пояснити тим, що на слово дивляться не лише як на лексичну одиницю. Його вважають «ідеальною формою висловлення й прояву суті, що рухається, плином будь-якого реального процесу в будь-якому напрямі і у будь-якій сфері дійсності»¹⁶. Для суспільства, яке стверджує себе як демократичне, надзвичайно важливим смислом слова «публічний (а)» є відкритість, гласність, прозорість.

Отже проведене вивчення дозволяє говорити про таке тлумачення терміна: відкритий, гласний, видимий; призначений для широкого відвідування, користування; суспільний, громадський.

Слово «бібліотека» походить від грецького «*bibliothēke*» – книгосховище. Аналіз його еволюції, здійснений бібліотекознавцем Ю. М. Столяровим, показав, що в різні періоди історії воно вживалося у різному значенні¹⁷.

У сучасних галузевих і суміжногалузевих лексикографічних джерелах усталеним є погляд на термін «бібліотека» як заклад, що організовує збір, зберігання, суспільне користування творами друку та іншими документами, приміщення, в якому він знаходиться, приватне зібрання документів, назву серій книг. У «Словнику книгознавчих термінів» (2003) додано ще одне його значення – «організована сукупність машинних програм»¹⁸. Це підтверджує думку, що з часом збагачується зміст поняття. В нашому дослідженні, згідно ст. 1 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеку і бібліотечну справу» (2000), ми розглядаємо бібліотеку як інформаційний, культурний, освітній заклад.

Як свідчать історичні джерела, словосполучення «публічна бібліотека» з'явилося в Росії в першій чверті XVIII ст. У цей період Петру I подаються на розгляд проекти організації науки та освіти в державі. Серед них були представлені два проекти Ф. Салтикова (1712, 1714), де вперше пропонувалося відкрити публічні бібліотеки в усіх губерніях Росії, а також книгозбірні у новостворених навчальних закладах – академіях-гімназіях.

¹⁵ Webster's new universal unabridged Dictionary. – New York: Barnes and Noble books, 1996. – P. 1562.

¹⁶ Владлен В. К. Развитие: Новый опыт натурфилософии: Эссе. – К.: Логос, 2005. – С. 182.

¹⁷ Столяров Ю. Н. У нашей науки есть особые функции // Библиотека. – 1998. – № 10. – С. 40–41.

¹⁸ Словник книгознавчих термінів / В. Я. Буран, В. М. Медведєва, Г. І. Ковальчук, М. І. Сенченко. – К.: Тов. «Видавництво Аратта», 2003. – С. 25.

¹¹ Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1987. – Т. 3. – С. 399.

¹² Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 3 т. – 2-е изд., испр. – СПб.; М., 1882. – Т. 3. – С. 535.

¹³ Словник української мови / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. – К.: Наук. думка, 1977. – Т. 8. – С. 383.

¹⁴ Словник іншомовних слів. – 2-е вид. – К.: Головна редакція УРЕ, 1985. – С. 696.

У звіті Петру I про відрядження до країн Західної Європи, підготовленим у 1722 р. німецьким ученим І.-Д. Шумахером, було написано: «... к библиотекам принадлежит, и оныя суть или публичные или частныя...»¹⁹. Закріпленню слова «публічна» у суспільній свідомості сприяло введення його в назву Імператорської бібліотеки, заснованої в Санкт-Петербурзі декретом Катерини II (1795) і відкритої для відвідування з 1814 р., утворення впродовж XIX ст. мережі публічних бібліотек у губернських і повітових містах Російської імперії, поява в російській енциклопедичній літературі статей, присвячених публічним бібліотекам країн Західної Європи та США, тощо.

Визначення поняття публічної бібліотеки в російських довідкових виданнях з'явилося у другій половині XIX ст. і подавалося як похідне від родового поняття «бібліотека». Так, у «Большой Энциклопедии» (1896) зазначалося: «Библиотека (греч.), мѣсто хранения, а затѣмъ и значительныя собранія книгъ... Различаются Б., находящіяся во владѣніи частныхъ лицъ (частныя библиотеки) и предназначенныя для общаго пользованія (публичныя библиотеки)»²⁰. Деякі уточнення стосовно впорядкування книжкових зібрань та їхнього призначення були зроблені в Енциклопедичному словнику братів Гранат: «Въ настоящее время Б. называется размѣщенное въ опредѣленномъ порядкѣ собраніе книгъ, назначенныхъ для общественнаго или частнаго пользованія»²¹.

В основу наведених вище визначень було покладено єдину ознаку – призначення бібліотеки. І хоча вона відповідала семантиці слова «публічний», її смислове значення було надто узагальненим. Це поняття могло поширюватися на будь-яку бібліотеку, засновану для загального/суспільного користування. Тому виникла необхідність конкретизувати його зміст, звернувшись до окремих подій, пов'язаних із втіленням ідеї публічності бібліотеки на теренах Російської імперії.

¹⁹ Цит за: Столяров Ю. Н. Опыт классифицирования библиотек по логическим и системным основаниям // Столяров Ю. Н. Библиотековедение. Избранное. 1960–2000 годы / РГБ. – М.: Пашков дом, 2001. – С. 195.

²⁰ Большая Энциклопедія. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знаний: В 20 т. – СПб.: Библиографический Институтъ (Мейеръ) въ Лейпцигѣ и Вѣнѣ Книгоиздательского Т-ва Просвещеніе, 1896. – Т. 3. – С. 196.

²¹ Энциклопедический словарь русского библиографического института Гранат. – 13-е стереотип. изд. – М.: Редакция русского библиографического института Гранат. – [Б. г.]. – Т. 5. – С. 552.

Первісно Імператорська Публічна бібліотека призначалася «для употреблення всѣхъ и каждого». З 1843 р. цей задум втілювався у життя – її двері щоденно були відкриті для відвідувачів. На думку сучасників, за ступенем доступності вона займала одне з перших місць в Європі – до занять у читальній залі допускалися всі бажаючі і без додаткових формальностей²². Певні обмеження були введені у 1907 р.: вхідний квиток видавався за наявності паспорта, не дозволялося відвідувати книгозбірню особам віком до 18 років, учням середніх і початкових навчальних закладів, а також тим, хто ніде не вчився.

Не можна не сказати про те, що доцільність створення мережі публічних бібліотек у губернських і повітових містах Росії обґрунтовувалася необхідністю долучити місцеве населення до книги й журналу, створенням умов для просвітницької діяльності, проведення зустрічей, обговорення питань, пов'язаних із розвитком освіти, промисловості, вивченням рідного краю. На відкритті Вятської публічної бібліотеки (1838) О. Герцен висловив думку, яка в концентрованій формі увібрала в себе її суть: «Публічна бібліотека – це відкритий стіл ідей, за який запрошено кожного, за яким кожен знайде ту їжу, яку шукає...»²³. У той же час розуміння терміна «публічна» в російському суспільстві, генетично пов'язаного зі словами «публіка», «народ», мало свою специфіку.

У дореволюційній Росії у довідкових виданнях поширеним було таке роз'яснення слова «публіка»: «Публика (лат. publicus) собственно народъ, хотя теперь и придается это слово болѣе образованному или зажиточному классу»²⁴. А слово «народ» тлумачилося не тільки як люд, що народився на певній території, безліч людей, натовп, а й у більш вузькому – «чернь, простолюдые, низшія податныя сословія»²⁵. До них відносили селян, міщан, робіт-

²² Дерунов К. Н. Типичные черты в эволюции русских центральных государственных книгохранилищ: Отдельный оттиск из журнала «Библиографические известия», 1925, № 1–4 // Рус. библиогр. об-во при Московском ун-те. – М., 1926. – С. 20.

²³ Цит. за: Хавкина Л. Б. Руководство для небольших библиотек. Съ рисунками, образцами бланковъ и алфавитнымъ указателемъ. – М.: Типогр. Т-ва И. Д. Сытина, 1911. – С. 9.

²⁴ Настольный словарь для справокъ по всѣмъ отраслямъ знания: В III т. – СПб.: Изд-во Ф. Толля, 1864. – Т. III. – С. 235; Русский энциклопедический словарь. – СПб., 1876. – Т. IV. – С. 636.

²⁵ Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 3 т. – 2-е изд. – СПб.; М., 1882. – Т. 2. – С. 461.

ників та інші прошарки населення, які мали низький соціальний статус, початковий рівень освіти, або не мали її взагалі. Саме для них було утворено окрему мережу народних бібліотек із власними функціями, особливим складом книжкового фонду, методами бібліотечної роботи тощо. З перших років радянської влади поняття «народ» було перенесене на суспільство в цілому.

Отже, суспільне призначення, як визначальну ознаку поняття публічної бібліотеки, можна пояснити через доступність бібліотеки для всіх бажаючих, різноманітність бібліотечного фонду, зорієнтованість на освіту, організацію спілкування, просвітницьку роботу серед місцевого населення. Однак реалії тогочасного життя, досліджені в працях українських учених²⁶, не дозволили їй повною мірою виявити свою сутність.

У лексикографічних джерелах радянського періоду в зміст терміна були внесені роз'яснення у розгорнутій формі. Приміром, в енциклопедіях було подано такі визначення: «Публічні бібліотеки – загальнодоступні бібліотеки, призначені для обслуговування широких верств населення... Вони мають універсальний склад книг, знаходяться на державному бюджеті... обслуговують культурні потреби суспільства»²⁷; «Сучасна публічна (масова) бібліотека, що склалася в умовах Радянської держави, має такі ознаки: універсальний фонд, орієнтація на різні читацькі групи, активна пропаганда літератури, керівництво читанням ... з метою комуністичного виховання і підвищення культурно-освітнього рівня народу»²⁸. Галузеві й суміжногалузеві видання, по суті, наслідували ці тлумачення у різному обсязі, що свідчило про усталеність погляду радянського суспільства й бібліотечної спільноти на саме явище й поняття, яким воно позначалося.

Певні зміни у його визначенні сталися у пострадянський період.

У державному стандарті України «Інформація

²⁶ *Волинець А. А.* Становлення та розвиток мережі публічних бібліотек України (XIX – поч. XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1998. – 17 с.; *Ашаренкова Н. Г.* Становлення та розвиток публічних бібліотек в Україні та США (XIX – поч. XX ст.) // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. / Ін-т історії України НАН України. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 61–74; *Бородіна Г. Г.* Мережа бібліотек півдня України: Формування та тенденції розвитку: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2003. – 20 с.

²⁷ БСЭ. – 2-е вид. – М., 1955. – Т. 35. – С. 279.

²⁸ УРЕ. – 2-е вид. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1983. – Т. 9. – С. 190.

та документація. Базові поняття. Терміни та визначення» публічна бібліотека розглядалася як «загальнодоступна універсальна бібліотека, що обслуговує широкі кола користувачів»²⁹. Нові характеристики з'явилися у термінологічному словнику «Библиотечное дело», в якому подавалося подвійне значення терміна: «1. Загальнодоступна бібліотека, що надає право користування кожному громадянину і безкоштовно здійснює основні види бібліотечного обслуговування. 2. Бібліотека, що обслуговує всі верстви населення і задовольняє їхні загальноосвітні, професійні та культурні потреби»³⁰.

У Модельному бібліотечному кодексі, прийнятому Міжпарламентською асамблеєю держав-учасників СНД (1998), це поняття було представлено у такому тлумаченні: «Публічна бібліотека є універсальною загальнодоступною бібліотекою, яка безоплатно задовольняє основні бібліотечні потреби громадян, і орієнтується переважно на потреби жителів території місцевого самоврядування (селища, району, міста)»³¹. Тобто, порівняно з попередніми, у дефініцію було введено додаткову характеристику – орієнтованість на потреби місцевої спільноти. Вона визнавалася важливою і у новому Міжнародному стандарті з бібліотечної статистики (2003). У ньому зазначалося, що публічна бібліотека, як загальнодоступна, обслуговує громадський загал певної адміністративно-територіальної одиниці³².

Отже, у наведених визначеннях є спільні й відмінні риси. Для зручності аналізу згрупуємо їх у певній послідовності. Публічна бібліотека: 1) загальнодоступна (обслуговує усі верстви населення); 2) універсальна; 3) безоплатно здійснює основні види бібліотечного обслуговування (задовольняє основні бібліотечні потреби); 4) задовольняє загальноосвітні, професійні, культурні потреби; 5) обслуговує широкі кола користувачів (усі верстви населення, громадян); 6) орієнтується переважно на потреби жителів території місцевого самоврядування (громадський загал певної адміністративно-територіальної одиниці).

²⁹ ДСТУ 2392–94. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення. Введ. з 01.01.95. – К.: Держстандарт, 1994. – С. 20.

³⁰ Библиотечное дело. Терминологический словарь / РГБ. – 3-е изд. перераб и доп. – М., 1997. – С. 98.

³¹ Информационный бюллетень Российской библиотечной ассоциации. – 1999. – № 4. – С. 143.

³² Поточний архів відділу наукового аналізу та розвитку бібліотечної справи НПБ України. – Міжнародний стандарт. Інформація та документація – Міжнародна бібліотечна статистика. ISO 2789. – 2003. – С. 3.

Спільною рисою, яка прослідковується як смислового константа усіх дефініцій, є загальнодоступність. Це дозволяє вважати її істотною ознакою поняття «публічна бібліотека». Однак, зміст її потребує уточнення.

Слово «загальнодоступний» означає *доступний для всіх* за ціною, за можливостями користування: доступний, нетаємний, відкритий, той, що *дає будь-кому* вільний доступ³³. Семантика слова показує, що, по-перше, використання його не потребує додаткових роз'яснень (приміром широкі кола користувачів, усі верстви населення), а по-друге – доступність для всіх не є тотожною доступності для користувачів, тобто тих, хто вже звертається до послуг книгозбірні.

Упродовж тривалої історії вітчизняної публічної бібліотеки задекларована загальнодоступність поступово перетворювалася на аморфну категорію – присутню де-юре і відсутню де-факто. Для того, щоб надати їй реальності у визначення вносили пояснення.

Загальнодоступність на даному історичному етапі потрібно розуміти, на нашу думку, як забезпечення рівних можливостей (створення надійних умов, реальне виконання) у користуванні публічною бібліотекою кожній людині незалежно від її віку, національності, віросповідання, соціального статусу, рівня освіти, економічного, фізичного стану. Саме на рівний доступ всіх людей до послуг публічної бібліотеки зроблено акцент у документах міжнародного рівня, якими керується сьогодні світове бібліотечне співтовариство³⁴.

Рівність можливостей стверджує в суспільній практиці демократичне право кожного на отримання бібліотечних послуг у традиційних і нових видах, формах, увагу до його потреб, інтересів, очікувань, повагу до індивідуальності.

Для того, щоб це стало дійсністю, сфера діяльності публічної бібліотеки повинна обмежуватися територіально. І це не є обов'язковим елементом у визначенні поняття, як і ознака універсальності її

фонду. Це – необхідні умови для створення рівних можливостей в отриманні бібліотечних послуг людьми, які мешкають у певній місцевості. Крім цього, це є її обов'язком, оскільки вона утримується за рахунок регіонального чи місцевого бюджетів, а всі інші джерела фінансування є додатковим до основного. Мабуть тому на цю особливість зроблено наголос у «Керівництві ІФЛА/ЮНЕСКО» (2001): «Публічна бібліотека – це служба, що знаходиться у конкретній місцевості, задовольняє потреби конкретної місцевої громади і діє в умовах життя такої громади»³⁵.

Таким чином, дослідження історії поняття «публічна бібліотека», узагальнення та аналіз його істотних ознак, осмислення динаміки їх змін дозволяють запропонувати таке визначення: «Публічна бібліотека – бібліотека, що забезпечує рівні можливості доступу до інформації, знань, культурних цінностей усім верствам населення».

У ході опрацювання поняття ми спиралися на один із основних законів логіки – всяка істинна думка повинна бути обґрунтованою. Тому в дефініції поняття були враховані такі моменти: терміноодиниця «публічний» відповідає його сучасному смислового значенню; визначення здійснено через найближчий рід (бібліотеку) і видову відмінність об'єкта (загальнодоступність); сутність публічної бібліотеки вказує на її призначення в суспільстві (забезпечення рівних можливостей доступу до інформації, знань, культурних цінностей); розвиток знання про предмет збагачує зміст поняття (відкритість для всіх верств населення без будь-яких обмежень).

Отже, еволюція поняття публічної бібліотеки зумовлена послідовними визначеннями її як закладу для загального/суспільного користування, загальнодоступної бібліотеки, такої, що забезпечує рівні можливості доступу до інформації, знань, культурних цінностей усім верствам населення.

³³ Ожегов С. И. Словарь русского языка. – 3-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1964. – С. 427; Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Госиздат иностранных и нац. словарей, 1956. – Т. 1. – С. 480.

³⁴ Див.: Информационно-библиотечная сфера: международные акты и рекомендации: Сб. справочно-нормативных и рекомендательных материалов. – М.: Либерия, 2001. – С. 38, 56.

³⁵ Руководство ИФЛА/ЮНЕСКО по развитию службы публичных библиотек / МФБА. – СПб.: Изд-во РНБ, 2001. – С. 12.

Ганна ШЕМАЄВА,

доцент Харківської державної академії культури,
віце-президент Асоціації сучасних інформаційно-бібліотечних технологій, канд. іст. наук

Проектний менеджмент у галузі інформаційно-бібліотечної діяльності

Висвітлюється досвід проектної діяльності бібліотек м. Харкова з 1994 р. за підтримки Асоціації сучасних інформаційно-бібліотечних технологій, визначаються напрями реалізації проектної діяльності в інформаційно-бібліотечній сфері за інформаційно-технологічним, організаційно-функціональним, соціально-кадровим, економіко-правовим, методично-науковим та інтеграційним спрямуванням.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотечна справа, інформаційні технології, проект, інтернет-ресурси, бібліотека.

Сьогодні діяльності бібліотек відзначається посиленням тенденцій пошуку та освоєння нових напрямів роботи, одним із пріоритетів якої є впровадження сучасних інформаційно-бібліотечних технологій, котрі сприяють принципово новому рівню одержання та узагальнення знань. Упровадження сучасних інформаційних технологій у бібліотеках різних систем та відомств висуває на перший план обґрунтованість та правильність приймання рішень. Тому особливого значення в інформаційно-бібліотечній діяльності набуває проектний менеджмент, тобто підготовка (планування), організація, мотивація та управління проектами.

У багатьох публікаціях проектна діяльність характеризується як засіб реорганізації та модернізації бібліотечної роботи, як пошук можливостей взаємодії з партнерами, владними структурами, громадськістю. Проблема проекту менеджменту у бібліотечній діяльності присвячені праці Н. В. Жадько, Є. Ю. Качанової, В. К. Ключова, В. К. Скарнарь і І. О. Шевченко та інших. Як зазначає Н. В. Жадько, проект – це поєднання послідовних, цілеспрямованих дій з метою досягнення результатів в умовах обмеження часу і коштів [3]. Автори [3; 4] відзначають, що проектна робота включає чотири етапи: розробка концепції проекту; планування проекту та оформлення проектної документації; управління, контроль та регулювання робіт за проектом; завершення, аналіз ефективності та оформлення звітної документації. Проте досвід свідчить, що проектна робота в інформаційно-бібліотечній сфері, як правило, включає не чотири, а більше етапів. Перш за все важливим етапом є підготовка персоналу бібліотеки до участі в реалізації проекту, тобто забезпечення позитивного відношення бібліотечних працівників до нововве-

день, створення творчої атмосфери для успішного виконання завдань проекту. Не менш важливим є етап розповсюдження результатів проекту та його подальший розвиток.

Проектну діяльність як передумову інноваційного розвитку бібліотек розглядають фахівці Державної академії керівних кадрів культури та мистецтв [6]. Ними було започатковано вивчення бібліотекарями України вимог до проектних програм, їх структури, змісту тощо.

Досвід використання проектного менеджменту свідчить, що успіх реалізації проектів значною мірою зумовлений організацією управління. Управління проектом – це комплекс дій та заходів, пов'язаних із перевіркою рівня реалізації проектної діяльності, тобто оцінки рівня виконання завдань проекту, виявлення відхилень, збоїв, недоліків та причин їх виникнення з метою подолання складних організаційних проблем. Не менш важливим при цьому є ефективне функціонування інформаційно-управлінської системи контролю – формалізованої системи підготовки інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень щодо реалізації проекту. В сучасних умовах така система має ґрунтуватися на використанні сучасної комп'ютерної техніки, технологій, що сприяє: оцінюванню інформаційної бази проекту; аналізу виконаних завдань проекту; встановленню ефективного взаємного обміну інформацією між партнерами.

Особлива роль у проектному менеджменті належить комунікативним навичкам, обміну інформацією між виконавцями та менеджерами проекту, тобто організація комунікацій. Забезпечення злагодженої роботи всіх учасників підготовки та реалізації проектної діяльності, необхідних контактів із зовнішнім середовищем вимагає своєчасного передавання, одержання та аналізу інформації.

Тому в умовах упровадження проектної діяльності найпоширенішими засобами комунікацій стають: електронна пошта, телеконференції, Mailing List. Зазначені засоби сприяють як пошуку потенційних партнерів, спонсорів, так і обміну інформацією.

Активне застосування проектного менеджменту в інформаційно-бібліотечній діяльності розпочалося в середині 90-х років ХХ століття. Українськими бібліотеками різних систем та відомств реалізовано та реалізується значна кількість проектів різного спрямування. В основному проектна діяльність бібліотек спрямована на комп'ютеризацію та автоматизацію бібліотечних процесів, організацію доступу до ресурсів інтернету, створення порталів.

Значний вклад у розвиток проектної діяльності бібліотек Харківщини здійснює Асоціація сучасних інформаційно-бібліотечних технологій (АСІБТ), яка була заснована як громадська організація у 1992 р. з ініціативи Харківського бібліотечного товариства та провідних фахівців у галузі бібліотечної справи і інформаційних технологій.

Харківськими бібліотеками протягом 1994–2004 рр. реалізовано близько 30 проектів різного спрямування. Більшість із них виконано за участю чи при сприянні АСІБТ:

1994–1996 рр. – ряд проектів, направлених на проведення стажування фахівців-членів АСІБТ у провідних інформаційно-бібліотечних центрах Європи та США та організацію циклу міжнародних семінарів у Харкові (при фінансовій підтримці Міжнародних фондів «Відродження», Євразія, IREX);

1995 р. – проект створення Учбово-методичного центру АСІБТ на базі ХДАК та ряд проектів, спрямованих на впровадження автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи у науковій бібліотеці Харківського національного університету (ХНУ) ім. В. Каразіна, в Інституті експериментальної і клінічної ветеринарної медицини (ІЕКВМ) та інших закладах (гранти фонду «Відродження»);

1996–1997 рр. – проект створення Центру науково-гуманітарної інформації Харківського гуманітарного інституту «Народна українська академія» та організація Наукового інформаційно-бібліотечного центру ІЕКВМ на базі наукової бібліотеки з доступом до інтернету (фінансова підтримка фонду «Відродження»);

1998–1999 рр. – започатковано реалізацію проектів щодо створення зведених каталогів: електронного каталогу на засадах інформаційно-бібліотечної системи «Лібер-медіа» (бібліотеками ХНУ ім. В. Каразіна, Української інженерно-педагогічної академії, Національного фармацевтичного універ-

ситету) та зведеного електронного каталогу періодичних видань під керівництвом Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка та бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки;

2000 р. – проект організації інтернет-зали у Харківській обласній державній науковій бібліотеці (за фінансової підтримки Посольства США);

2001–2004 рр. – Спільний європейський проект Темпус/Тасіс «Реформи ветеринарної освіти у Харкові, Україна» на базі Харківської державної зооветеринарної академії (ХДЗВА). Реалізація проекту була спрямована на:

- 1 адаптацію робочих програм до європейського рівня та моделювання нових навчальних програм;
- 1 організацію практичної підготовки студентів з урахуванням отриманих знань у провідних університетах Європи;
- 1 організацію доступу до інтернет-ресурсів;
- 1 упровадженню дистанційних і мультимедійних форм і методів навчання;
- 1 перепідготовку викладацького складу;
- 1 створення науково-методичного Інформаційно-бібліотечного центру, який об'єднав бібліотеку, відділ сучасних інформаційно-бібліотечних технологій, редакційно-видавничий відділ та патентну службу.

Такому об'єднанню передувала робота, проведена спільно з колегами з Німеччини щодо організаційно-технологічного аналізу роботи підрозділів бібліотеки і інформаційних відділів; вивчення інформаційних потреб студентів, науковців, професорсько-викладацького складу; дослідження зовнішнього середовища (можливостей та ризиків); аналіз автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем, які використовуються у бібліотеках м. Харкова.

У результаті дослідження були виявлені протиріччя та недоліки в діяльності бібліотеки та відділів, уточнені структурні підрозділи бібліотеки і відділів як інформаційно-комунікативної системи; визначені основні шляхи подальшої взаємодії бібліотек аграрного профілю Харкова з зарубіжними бібліотеками та перспективи створення корпоративної системи бібліотек галузі. Основною метою інформаційно-бібліотечного центру ХДЗВА є сприяння підготовці фахівців нової формації, здатної одержувати та використовувати знання в умовах інформатизації суспільства.

Значним досягненням реалізації проектів є автоматизація бібліотечно-бібліографічних процесів, підвищення кваліфікації бібліотечного персоналу

шляхом організації та участі у семінарах та стажуваннях, визначення концептуальних засад та завдань щодо створення корпоративної системи інформаційних ресурсів, які були розглянуті на міжнародній конференції керівних кадрів бібліотек аграрних вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації 4–6 червня 2003 р. У результаті роботи конференції були запропоновані основні рекомендації та етапи створення корпоративної системи:

I етап – 2003–2004 рр.: обговорення та затвердження «Положення про консорціум бібліотек аграрних ВНЗ»; розробка та підписання угод та домовленостей щодо розподілу функцій; упровадження корпоративної обробки періодичних та відомчих видань.

II етап – 2005 р.: упровадження корпоративної каталогізації нових надходжень; ретроконверсія каталогів; формування аграрного депозитарію електронних документів.

III етап – 2006–2008 рр.: формування комплексу тематичних та предметних баз даних з реферативною, фактографічною та оглядово-аналітичною інформацією; електронна доставка документів; взаємодія бібліотек України з європейськими колегами на базі списку розсилки VETLIB_L та шляхом участі у міжнародних конференціях.

У 2005 р. з ініціативи президента АСІБТ В. О. Ільганасвої стартував проект «Корпоративна мережа міських масових бібліотек м. Харкова 2005–2006 рр.» за сприянням та при фінансовій підтримці Харківського міського управління культури. Проект є логічним продовженням робіт щодо впровадження сучасних бібліотечно-інформаційних технологій у публічних бібліотеках м. Харкова, започаткованих у 2004 р. в рамках програми модернізації публічних бібліотек Держинського району м. Харкова. В основу концепції Програми були покладені рекомендаційні документи ІФЛА та ЮНЕСКО для публічних бібліотек, досвід українських та зарубіжних бібліотек, а також науково-практичні розробки факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК і АСІБТ. Основна мета Корпоративної бібліотечної мережі (КБМ) – забезпечення повноти, оперативності та номенклатури послуг бібліотечно-інформаційного обслуговування мешканців м. Харкова, а також її адміністративно-керівних органів, організацій через надання їм об'єднаних інформаційних ресурсів корпоративної мережі публічних бібліотек. До складу Корпоративної бібліотечної мережі входять десять центральних міських бібліотек. Основними завданнями корпорації є: формування корпоративного зведеного електронного каталогу книг та спільного

електронного каталогу періодичних видань, корпоративного аналітичного електронного каталогу статей на основі єдиного комунікативного формату і протоколу Z 39.50 для обміну бібліографічної інформації між учасниками мережі та із зовнішніми партнерами; організація на основі використання корпоративних електронних ресурсів системи електронної доставки документів; формування цифрових колекцій на базі сучасних принципів і технологій та забезпечення доступу до них.

У рамках реалізації проекту кожна з бібліотек-учасниць одержить комп'ютерне обладнання, доступ до інтернет-технологій та інформаційно-бібліотечну систему АБСОТЕК (фірма Лібер-медіа) для автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів. Такому вибору передувало глибокий аналіз таких програм: IRBIS, ALEPH, УФД/Бібліотека, Liber-Media, авторських розробок харківських фахівців. Порівняльна характеристика щодо інформаційного, лінгвістичного, програмного і технічного забезпечення детально розглядалася разом із членами АСІБТ як з бібліотекознавчої точки зору, так і з інформаційно-технологічної. Наявність у системі можливості обміну бібліографічною інформацією вбудованого протоколу Z39.50, веб-інтерфейсу робить АБСОТЕК бездоганним інструментом для втілення у життя ідеології міжбібліотечного корпоративного поповнення та пошуку інформації.

В умовах проектної діяльності особливої актуальності набуває підготовка та перепідготовка бібліотечних фахівців, здатних здійснювати управління проектами. Тому керівникам бібліотечно-інформаційних закладів та бібліотечним фахівцям украї важливо мати навички та знання процесу управління проектами, процедури системного аналізу, методів планування, мотивування і контролювання, правильної оцінки факторів, які відіграють найважливішу роль у конкретній ситуації, застосування прийомів проектного менеджменту.

Проблемами підвищення кваліфікації працівників бібліотек переймаються у ХДАК, де розроблений спецкурс «Основи проектування бібліотечно-інформаційних систем та організацій». Мета курсу – формування знань та навичок бібліотечного фахівця щодо планування, організації, мотивації та впровадження проектної діяльності у бібліотеках як основа управління і організації змін у бібліотеках. Вирішується питання організації перепідготовки бібліотечних фахівців міста Асоціацією сучасних інформаційно-бібліотечних технологій спільно з Державною академією керівних кадрів культури та мистецтв.

Розглянутий досвід проектної діяльності бібліо-

тек Харківського регіону свідчить, що інноваційні зміни, які виступають результатом застосування проектного менеджменту, відбуваються в усіх напрямках бібліотечно-інформаційної роботи. Проекти, які сьогодні реалізуються у бібліотеках, різні як за масштабами, за змістом, так і спрямуванням. Основними напрямками є такі:

1. Інформаційно-технологічний:

- створення власних електронних продуктів: електронні каталоги, бази та банки даних, електронні рубрикатори, тезауруси, електронні бібліотеки тощо;
- надання сучасних послуг: доступ до електронних каталогів і баз даних, ресурсів інтернету, електронна доставка документів;
- розробка пошукових стратегій;
- комплексне вивчення та прогнозування ринку інформаційних продуктів і послуг;
- захист інформації при збереженні ефективності доступу тощо.

2. Організаційно-функціональний:

- створення нових структурних підрозділів у бібліотеках (відділів, секторів, служб);
- оновлення традиційних функцій структурних підрозділів бібліотек;
- застосування сучасних засобів та методів комунікацій бібліотеки (канали та засоби реклами, publicity, public relation, методи фандрейзингу);
- трансформація бібліотек в інформаційно-бібліотечні центри.

3. Соціально-кадровий:

- впровадження нових форм управління персоналом (формування команд, створення умов кар'єрного росту, профілактика конфліктів тощо);
- організація підвищення кваліфікації співробітників бібліотек;
- розширення професійних комунікацій (організація конференцій, семінарів, зборів, телеконференцій, Mailing List, професійних свят тощо).

4. Економіко-правовий:

- формування економічної політики бібліотеки;
- впровадження правових аспектів захисту виробників та розповсюджувачів інформаційних продуктів та послуг;
- участь у розробці принципів бібліотечного законодавства;
- впровадження нових інформаційних стандартів і правил;
- впровадження сучасних засобів та методів захисту інформації тощо.

5. Методично-науковий:

– виділення пріоритетних напрямів діяльності бібліотек;

– організація науково-дослідної роботи, спрямованої на комплексне використання форм і методів дослідницької праці;

– проведення самостійних аналітичних, науково-дослідних розробок;

– організація інноваційних відношень та комунікацій.

6. Інтеграційний:

– створення консорціумів, корпоративних бібліотечних об'єднань;

– участь у реалізації спільних європейських та інших міжнародних проектів;

– організація порталів;

– створення професійних товариств, асоціацій;

– впровадження форм і методів міжнародного співробітництва.

Таким чином, можна стверджувати, що проектна діяльність в інформаційно-бібліотечній сфері потребує системної й узгодженої програмної практики та об'єднаних зусиль практиків і науковців. Оволодіння принципами, функціями, технологіями проектного менеджменту є однією з умов прискорення перетворень у бібліотеках, їхнього розвитку та інтеграції у світовий інформаційний простір.

Література

1. Беркутова Л. С. Публичная библиотека: инновационные изменения // Информ. Бюллетень РБА. – 2003. – № 25. – С. 62–64.
2. Дригайло В. Г. Основы управления библиотекой высшего учебного заведения / В. Г. Дригайло, Е. В. Башун, В. Н. Волынец. – К.: Политехника, 2001. – 390 с.
3. Жадько Н. В. Проектное развитие библиотек. – М.: Елена, 2000. – 96 с.
4. Качанова Е. Ю. Инновации в библиотеках. – СПб.: Профессия, 2003. – 318 с.
5. Клюев В. К., Суворова В. М. Благотворительная ресурсная поддержка библиотеки: Науч.-практ. пособие. – М., 2003. – 80 с.
6. Скнар В., Шевченко І. Проектна діяльність як передумова інноваційного розвитку // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 4. – С. 24.
7. Шемаева А. В. Информационное обеспечение реформирования аграрного образования // Девятая международная науч. конф. «Библиотечное дело-2004: Всеобщая доступность информации»: Материалы. – М.: МГУКИ, 2004. – С. 65.
8. Шемаева Г. В., Гончаров С. В., Приходько Т. Н. До проблеми створення корпоративної регіональної мережі // Інформаційні ресурси та їх використання в агропромисловому виробництві: Зб. наук. праць Ін-ту аграрної економіки. – К., 2000. – № 2. – С. 177–180.

УДК 016:63:088:002.5/.6(091)

Віктор ВЕРГУНОВ,

директор Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук,
д-р с.-г. наук, професор

Історія і сьогодення національної сільськогосподарської бібліографії

У статті висвітлено проблеми створення національної сільськогосподарської бібліографії як форми відображення багатонаціональної пам'яті народу, засобу обміну й збагачення досягнень його культури, науки, інформаційного забезпечення аграрної галузі України.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліографія, національна, сільськогосподарська, ДНСГБ УААН, наукова література, вчені-аграрії.

Глобальні зміни в політиці та економіці нашої держави, які відбулися після розпаду СРСР, спричинили безліч проблем, у тому числі й проблему створення нової національної інформаційно-бібліографічної системи на основі сучасних технологій. Провідне місце у формуванні цієї системи повинна зайняти національна бібліографія, зокрема і галузева.

Подальший розвиток сільського господарства й аграрної науки, а також європейський вибір нашої держави, що декларує нова влада, ставлять на порядок денний питання якнайшвидшого створення сучасної загальнодоступної системи інформаційно-бібліографічного забезпечення для надання вичерпної, оперативної й об'єктивної галузевої інформації фахівцям, виробникам і фермерам.

Національна сільськогосподарська бібліографія (НСБ), яка передбачає ретроспективний і поточний облік національних документів країни та інформування про них, є, безперечно, провідником у глобальному потоці інформації й відіграє особливу роль в організації виробничих процесів і наукових досліджень, дає змогу у вигляді бібліографічних записів і анотацій зберігати інтелектуальне надбання країни.

Академік Володимир Іванович Вернадський у своїй праці «Мысли о современном значении истории знаний» (1926) відзначав: «Научная мысль сама по себе не существует, она создается человеческой живой личностью, есть её проявление. В мире реально существуют только личности, создающие и высказывающие научную мысль, проявляющие научное творчество – духовную энергию. Ими созданные невесомые ценности – научная мысль и научное открытие в дальнейшем меняют ход процессов биосферы, окружающей нас приро-

ды»¹. На його думку, наукові знання і техніка, створені людиною, перетворились у «планетарне явище не тільки в тому розумінні, що їх результати стають надбанням усього людства, але також і в тому, що вони нарівні з природними силами визначають подальшу долю нашої планети». Тому так важливо зафіксувати результати наукової діяльності, висвітлені у друкованих джерелах.

Інший видатний український вчений, академік П. А. Тутковський, сучасник В. І. Вернадського, так писав про значення бібліографії: «Среди ценностей, создаваемых человеческим гением, одно из первых мест (если не первое по достоинству) должно быть отведено книге или печатному слову вообще, в которых запечатлевается и увековечивается драгоценнейшее достояние человечества – мысль, знание, ... совершенно естественно поэтому возникновение библиографии, науки о книгах, имеющей своей задачей вести точный инвентарь сокровищам мысли, погребённым в книгах, в литературе вообще»².

Актуальність питання удосконалення системи національної сільськогосподарської бібліографії підтверджується історичним досвідом її розвитку протягом ХХ століття. Особливо слід звернути увагу на 20–30-ті роки минулого століття, коли організація науково-допоміжної бібліографії визначалася особливостями становлення української аграрної науки в умовах спроби національного відродження. Незважаючи на неймовірно складні економічні умови і розруху, зумовлені, насамперед, першою світовою та громадянською війнами, на-

¹ Вернадский В. И. Избранные труды по истории науки. – М.: Наука, 1981. – С. 233.

² Киевское слово. – 1893. – № 19. – С. 1.

укова робота в нашій країні, як не дивно, не припинялася, проводилася багатогранна діяльність із дослідження актуальних питань науки й техніки, створювалася мережа галузевих науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів. З розвитком науки виникла потреба налагодити бібліографічну інформацію. Необхідно зазначити, що в наукових установах бібліографічна робота велася поряд із дослідницькою. У багатьох із них були створені бібліографічні бюро, кабінети, відповідні комісії з метою збирання відомостей про галузеву літературу та її широку популяризацію. Поряд із науковими закладами науково-бібліографічну діяльність здійснювали й наукові бібліотеки – як універсальні, так і галузеві.

Проблемі бібліографування галузевої літератури багато уваги приділяв Сільськогосподарський науковий комітет України Наркомату земельних справ УСРР (СГНКУ НКЗС УСРР), який діяв із 1919 по 1927 рр. і фактично виконував функції державного координаційного центру в аграрній науці. До його складу входило Бібліографічно-бібліотечне бюро, керівник якого був членом Президії СГНКУ. Бюро систематично інформувало про нову сільськогосподарську літературу, вміщуючи критико-бібліографічні матеріали на сторінках журналів «Вісник сільськогосподарської науки», «Вісник Наркомату земельних справ», «Український агроном», «Земельник» тощо. Видатні вчені того часу вважали обов'язковим елементом своєї наукової діяльності популяризацію сільськогосподарської літератури. До таких найвідоміших популяризаторів по праву належить і А. Г. Терниченко. Протягом 1919–1923 рр. учений організував і редагував часописи «Трудове господарство», «Село», «Агроном», в яких публікувалися списки й реферати нової сільськогосподарської літератури.

Бібліографічно-бібліотечне бюро, очолюване відомим книгознавцем і бібліографом Костем Дубняком, отримуючи обов'язковий примірник видань із питань сільського господарства й суміжних дисциплін, розпочало роботу щодо створення національної (краєзнавчої за термінологією тих років) галузевої бібліографії, а саме облік літератури, журнальних і газетних статей, які видаються на території України або на території, заселеній українцями (Західна Україна, Кубань, Амурський край та ін.), публікацій, котрі стосуються сільського господарства України, незалежно від місця видання й мови. Такий «краєзнавчий принцип», застосований 80 років тому, цілком відповідає і сучасним науково-методичним підходам щодо визначен-

ня національної бібліографії³. На згаданих науково-методичних засадах було підготовлено й видано систематичний покажчик у формі щорічника «Матеріали сільсько-господарської бібліографії України. 1925 рік»⁴, який започаткував національну галузеву бібліографію. Це унікальне видання, як для свого часу, так і з погляду сьогодення, є взірцем високопрофесійної та сумлінної науково-бібліографічної праці й має непересічне значення для об'єктивного відтворення історії розвитку аграрної науки України 20-х років минулого століття.

У «Передмові» до нього К. Дубняк зазначив, що сільське господарство є і буде ще не одне десятиліття основною базою народного господарства України. «Тому не дивно, що в царині сільськогосподарській спостерігається особливо жвавий темп розвитку науки, наукової творчості, наукових досягнень, а як наслідок того, і велика видавнича продукція сільськогосподарської літератури, як періодичної так і неперіодичної... Жоден науковий робітник фізично не в силі ознайомитися з потрібною йому науковою літературою, що виходить без відповідної допомоги з боку спеціальних бібліографічних наукових установ. Само життя висуває на чільне місце бібліографічну працю і бібліографію, як науку, що є ключ до всякого знання»⁵.

У покажчику «Матеріали сільсько-господарської бібліографії України. 1925 р.» вміщено описи 7122 назв видань (книги, журнали) та статей з журналів і газет, які вийшли друком у 1925 р. Систематизація матеріалів виконана згідно з науковою міжнародною Децимальною Бібліографічною системою й деталізована у великій кількості рубрик і підрубрик, які розкривають широкий спектр сільськогосподарської науки та виробництва того періоду. Щоб полегшити користування систематичним покажчиком, додається «абетковий» покажчик авторів (близько 3 тис. прізвищ) і «предметовий» покажчик, а також перелік скорочених назв газет і журналів (119 назв), які зустрічаються у бібліографічних описах.

³ Омельчук В. Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки // Бібліотечний вісник. – 1995. – № 5. – С. 1–13.

⁴ Матеріали сільсько-господарської бібліографії України. 1925 рік. Т. 1, вип. 1 / УСРР. Сільсько-Господарський Науковий Комітет України. Загальна Секція; Упорядкував К. Дубняк. – Х., 1927. – 227 с.

⁵ Матеріали сільсько-господарської бібліографії України. 1925 рік. Т. 1, вип. 1 / УСРР. Сільсько-Господарський Науковий Комітет України. Загальна Секція; Упорядкував К. Дубняк. – Х., 1927. – С. III.

Щорічник подає відомості про опубліковані праці широкого кола видатних українських учених-аграріїв, таких як В. Аверін, А. Бауман, Г. Висоцький, С. Веселовський, О. Гельмер, К. Гедройц, С. Вотчал, А. Дояренко, В. Колкунов, М. Кулешов, Б. Лебединський, С. Кулжинський, Г. Махов, А. Носів, Б. Рожественський, В. Сазанов, А. Сапегін, С. Москвичов, Є. Опоків, О. Соколовський, В. Смирненко, А. Терниченко, П. Тутковський, В. Рум'янцев, І. Фомічов, В. Юр'єв, О. Яната та ін. Багато з них згодом були репресовані, й лише наприкінці ХХ століття їхні імена почали знову повертатися із забуття.

Трагічно склалася доля укладача покажчика Костя Дубняка (1890 р. – ?), географа, економіста і бібліографа; Голови Бібліографічно-бібліотечного Бюро СГНКУ (1919–1927), керівника фундаментальної бібліотеки Харківського інституту сільськогосподарства та лісівництва (з 1924 р.), професора Інституту народної освіти і Українського науково-дослідного інституту географії та картографії (м. Харків, 1927–1934 рр.). У 1934 р. з ліквідацією Інституту був репресований разом із його директором⁶. Не судилося здійснитись і планам Бібліографічно-бібліотечного бюро СГНКУ видати повну бібліографію сільськогосподарської літератури за 1917–1924 рр., щорічники за 1926–1927 рр., хоча бібліографічні картотеки цих матеріалів були вже підготовлені. З ліквідацією СГНКУ в 1927 р. картотеки втрачені, а переважну більшість співробітників СГНКУ у 30-ті роки минулого століття були репресовані, як націоналісти і вороги народу. Про велику самовіддану роботу цієї організації в розбудові національної аграрної науки і бібліографії у той надзвичайно складний переломний період в історії України заборонялося згадувати протягом кількох десятиліть.

Це вплинуло негативно й на подальше становлення національної сільськогосподарської бібліографії, яка після першого випуску щорічника сільськогосподарської літератури за 1925 р. в Україні так і не відродилася.

Характерним прикладом сподівання на розвиток сільськогосподарської науки і саме української є, на нашу думку, покажчик «Матеріали для сільсько-господарської бібліографії України», підготовлений особисто академіком ВУАН П. А. Тут-

ковським і виданий у 1924 р., який містить 853 назви книг і статей з усіх галузей сільського господарства, опублікованих з кінця ХІХ століття і до 1917 р.⁷

Розглядаючи історичні етапи розвитку наукової сільськогосподарської бібліографії, доцільно зупинитися на її витоків, бо там є багато повчального й для сьогодення, насамперед те, що справі бібліографування, а отже пропаганді сільськогосподарської літератури і знань вже у пореформенній Росії приділяли державну увагу й надавали підтримку. Міністерство землеробства і державних маєностей з 1884 р. здійснювало видання «Указатель книг, журнальных и газетных статей по сельскому хозяйству за ... год» (1884–1917), де широко (кількісно й тематично) була відображена вітчизняна сільськогосподарська література⁸.

Випуск щорічників здійснювався за активної участі їхнього основного укладача – Олександра Дмитровича Педашенка – агронома-статистика, бібліографа сільськогосподарської літератури, ученого спеціаліста Критико-бібліографічного бюро Сільськогосподарського ученого комітету Міністерства землеробства і державних маєностей. Його діяльність щодо складання цих щорічників високо оцінена як сучасниками, так і наступними поколіннями. Бібліографічна праця О. Д. Педашенка тривала понад 30 років (з 1889 по 1925 рр.). Усього він видав 23 томи щорічних покажчиків сільськогосподарської літератури з 1889 по 1917 рр., підготував картотеки за наступні роки, включно по 1925 р.⁹ Ці видання є золотим фондом національної сільськогосподарської бібліографії як Росії, так і України. Щорічники О. Д. Педашенка – це єдине найповніше джерело науково-бібліографічної інформації про розвиток аграрної науки і сільськогосподарського виробництва України того періоду.

Не випадково перший том «Матеріалів сільськогосподарської бібліографії України. 1925 рік» було присвячено пам'яті О. Д. Педашенка. У 2005 р. виповнилося 80 років із дня смерті вченого, і ми віддаємо велику повагу й шану цьому невтомному ентузіасту, основоположнику сільськогосподарсь-

⁷ Тутковський П. А. Матеріали для сільсько-господарської бібліографії України. Вип. 1 / Всеукр. акад. наук. – К., 1924. – 48 с.

⁸ Довгопола О. П. З історії сільськогосподарської бібліографії в Україні // Бібліотечний вісник. – 1993. – № 1–2. – С. 23–27.

⁹ Довгопола О. П. Бібліографія сільськогосподарської літератури: Учбовий посіб. – Х.: Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1972. – 160 с.

⁶ Дубняк Кость [Біогр. довідка] // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина / Голов. ред. В. Кубійович; Наук. т-во ім. Т. Г. Шевченка. – Репринтне відтворення вид. 1955–1984 рр. – К.: Глобус, 1994. – Т. 2. – С. 60.

кої бібліографії в колишній Росії, а разом з тим і в Україні. Вплив О. Д. Педашенка на розвиток галузевої бібліографії був незаперечний. і в різні роки робилися спроби продовжити видання щорічників і налагодити систематичний поточний облік видань.

З 1948 р. ЦНСГБ ВАСГНІЛ здійснювала випуск покажчиків «Сельскохозяйственная литература СССР», які видавалися протягом 52 років (до 1991 р.) і стали важливою складовою розвитку аграрної науки всього колишнього Радянського Союзу, у т. ч. і в Україні. Адже найповніше в них відображено публікації українських учених до 1990 р. З 1991 р. ЦНСГБ РАСГН як орган національної поточної галузевої бібліографії Росії продовжує видавати систематичний покажчик «Сельскохозяйственная литература» (у друкованій та електронній формі).

З утворенням незалежних суверенних держав і органів управління аграрною наукою існуючу в колишньому Радянському Союзі єдину систему сільськогосподарської бібліографічної інформації було зруйновано, а за 15 попередніх років в Україні ще не створено власної цілісної системи в повному обсязі. За цей час утворилися великі прогалини в реєстраційній державній бібліографії сільськогосподарської літератури, і ще й досі становище не стабілізувалося.

Роль національної бібліографії в забезпеченні загальної доступності публікацій надзвичайно важлива і з особливою гостротою постає в сучасних умовах. Технологічний розрив між багатими й бідними країнами виявляється також і в тому, що багаті країни дедалі ефективніше фіксують інформацію й переходять від друкованих форм до автоматизованих. Прикро, що саме тепер, коли є реальні можливості розвитку української науки й культури, питання створення національної бібліографії та й загалом системи бібліографічних джерел, необхідних для поглибленого всебічного дослідження різноманітних наукових проблем, і досі залишається не вирішеним.

Відмічаючи 80-річчя першої національної сільськогосподарської бібліографії і вже увійшовши у XXI століття самостійною державою з великим аграрним потенціалом, ми повинні вирішити питання про розгортання великомасштабної роботи щодо створення національної сільськогосподарської бібліографії, враховуючи здобутки наших попередників і сучасний досвід країн як близького, так і далекого зарубіжжя. Адже без повноцінної наукової бібліографії жодна галузь науки і виробництва не може успішно розвиватися.

Якою ж бібліографічною інформацією забезпечена вітчизняна аграрна галузь останні 15 років? Наведемо кілька переконливих прикладів. Так, за даними статистичного збірника Книжкової палати «Друк України», за 1991–1996 рр. було видано 393 примірники сільськогосподарської літератури, що, звичайно, становить далеко не повний облік усіх видів документів, особливо малотиражної наукової літератури. З 1996 р. Книжкова палата України заснувала серію видань «Національна бібліографія України», серед яких «Літопис книг» (12 вип. на рік) і «Літопис журнальних статей» (24 вип. на рік).

Детальний аналіз цих літописів стосовно відображення літератури сільськогосподарської тематики показав, що значна частина видань аграрного напрямку не охоплена національним бібліографічним обліком. Наприклад, у «Літописі книг» за 2004 р. (№ 1–12) зареєстровано 442 видання, а в «Літописі журнальних статей» (№ 1–24) – 1734 статті.

**Публікації (література)
сільськогосподарської тематики,
відображені в окремих розділах,
«Літописів» Книжкової палати України за 2004 р.**

Тематичні розділи	«Літопис книг» (кількість видань)	«Літопис журнальних статей» (кількість статей)
33. Економіка. Економічні науки	53	304
57. Біологічні науки	17	79
58. Ботаніка	13	107
59. Зоологія	4	29
6/9. Хвороби свійських тварин. Ветеринарія	3	177
63. Сільське господарство. Лісове господарство. Мисливство. Рибне господарство	294	1013
9. Географія. Краєзнавство. Біографії. Історія	58	25

Для порівняння наведемо дані про публікації, подані у щорічних звітах УААН. У 2004 р. науковими установами УААН видано 206 найменувань друкованої продукції, опубліковано 5,5 тис. статей у наукових виданнях. З окремих напрямів і галузей сільського господарства публікації набагато перевищують за кількістю зареєстровані Книжковою палатою України. Наприклад, Науково-мето-

дичний центр УААН «Землеробство» опублікував 182 статті у журналах, збірниках та інших наукових виданнях; Інститут овочівництва і баштанництва – 93 статті; Інститут садівництва – 184 статті; НМЦ «Ветеринарна медицина» – 430 статей. З проблем історії аграрної науки та сільського господарства лише науковцями ДНСГБ УААН у 2004 р. опубліковано 78 статей¹⁰. З питань аграрної науки й виробництва величезну кількість публікацій створюють також учені 22 аграрних вищих навчальних закладів, наукові установи НАН України та інші суміжні за галузями наукові установи й навчальні заклади.

Національна реєстрація друкованої продукції (як показано на прикладі аграрної галузі) не відображає реального стану розвитку науки і сільськогосподарського виробництва, що викликає гостру тривогу. Вважаємо, що тільки силами Книжкової палати України цю проблему не вирішити. Необхідно терміново відродити галузеву національну бібліографію, створивши для цього національні інформаційно-бібліографічні Центри.

В аграрній галузі таким національним центром має стати Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН, яка забезпечуватиме повномасштабний поточний облік публікацій НДУ мережі УААН та аграрних ВНЗ. ДНСГБ УААН має для цього певну базу, отримуючи з 2002 р. обов'язковий примірник усіх видань галузі (який, до речі, теж не надходить у повному обсязі, як і до Книжкової палати України, але на рівні галузі є більше можливостей оперативного впливати на цей процес). Бібліотека видає «Бюлетень ДНСГБ УААН», де частково відображаються нові надходження. На жаль, обмежені фінансові можливості й матеріально-технічна база ДНСГБ УААН не дають змоги видавати покажчики поточної національної бібліографії, хоча деякою мірою це компенсує видання реферативного журналу «Агропромисловий комплекс України» (з 1999 р.).

Попри фінансові й технічні труднощі діяльність ДНСГБ УААН у галузі національної бібліографії розгорнулася в останні п'ять років (2001–2005 рр.) найбільш продуктивно. Видано ряд цінних науково-бібліографічних посібників, здійснюється виконання загальнодержавної програми «Документальна пам'ять України», одним із елементів якої є створення Українського бібліографічного репертуару

книжкових видань України з усіх галузей знань за весь період існування.

ДНСГБ УААН, як одна з найстаріших книгозбірень, має найповніше зібрання документів сільськогосподарської тематики. З 2002 р. Бібліотека видає каталоги-покажчики «Українська сільськогосподарська книга (з фондів ДНСГБ УААН)» (укладачі: В. А. Вергунов, Л. О. Зінченко, Л. Ф. Забудська). Вийшло друком 6 випусків, до яких включено літературу як українською, так і російською мовами, видану з 1868 по 1935 рр. Такі видання сприятимуть вивченню розвитку сільськогосподарства України в історичному аспекті, аграрної науки, допоможуть у формуванні джерелознавчої основи наукових досліджень, ширше розкриють фонди ДНСГБ УААН.

До посібників національної сільськогосподарської бібліографії належать науково-допоміжні ретроспективні бібліографічні покажчики ДНСГБ УААН: «Періодичні видання з агрономії в Україні. 1918–1940 рр. Журнали, «Бюлетені», «Вісті», «Наукові записки», «Збірники наукових праць», «Труди» (укладачі: В. А. Вергунов, О. П. Анікіна) і «Періодичні та продовжувані видання з агрономії на Полтавщині (XIX–XX століття)» (2002). Складовою частиною національної бібліографії є започатковані ДНСГБ УААН серії біобібліографічних науково-допоміжних посібників. У біобібліографічній серії «Академіки Української академії аграрних наук» (засн. 1998 р.) видано 24 персональних покажчики; у серії «Біобібліографія вчених-аграріїв України» (засн. 1998 р.) вийшло 14 покажчиків, присвячених визначним ученим України як минулого, так і сучасності. У 2001 р. ДНСГБ УААН започаткувала історико-бібліографічну серію «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». Видання цієї серії висвітлюють історію становлення й розвитку аграрної науки в окремих галузях і регіонах України, відтворення забутих або маловідомих її сторінок, життя й діяльність визначних творців вітчизняної аграрної науки XIX–XX століття. Вийшло друком 9 випусків, з яких 2 монографії та 7 науково-бібліографічні збірники, присвячені таким видатним ученим, як П. В. Будрін, О. А. Яната, Б. Г. Іваницький, Д. Ф. Лихвар, М. І. Вавілов. Монографічні й біобібліографічні видання цієї серії ввели в науковий обіг раніше недоступні та маловідомі літературні документи, архівні матеріали.

Центр історії аграрної науки ДНСГБ УААН створив Національну комп'ютерну базу даних із історії становлення й розвитку науково-дослідних установ УААН і вищих навчальних закладів I–IV рівнів ак-

¹⁰ Звіт про діяльність Української академії аграрних наук за 2004 рік / УААН; Упоряд.: М. К. Царенко, В. О. Круть, В. С. Гончаров. – К.: Аграр. наука, 2005. – 318 с.

редитації Міністерства аграрної політики України, в якій відображені також основні фундаментальні наукові публікації цих установ за весь період їхнього розвитку. Незважаючи на відсутність фінансування спеціальних досліджень, ДНСГБ УААН працює і над створенням національної ретроспективної сільськогосподарської бібліографії. Складені бібліографічні картотеки книг і статей, опублікованих у 1989–1995 рр. Але за браком коштів і сучасного комп'ютерного обладнання подальше опрацювання цих матеріалів стало неможливим.

Не можна відкладати вирішення питання створення національної, у тому числі й сільськогосподарської бібліографії, як складової національної інформаційної системи України. Це має бути конкретна поетапна робота національних профільних науково-бібліографічних центрів різних систем і відомств. Доцільним було б створення єдиного позавідомчого науково-методичного центру національної бібліографії України (можливо при Асоціації бібліотек України), який на основі колективно вироблених методичних і практичних рішень узгоджуватиме та спрямовуватиме діяльність усіх організацій-учасників.

Ми маємо сьогодні результати діяльності окремих бібліотечно-бібліографічних центрів України зі створення українського бібліографічного репертуару, але, на жаль, єдиної програми створення національної бібліографії України поки що не існує (або не прийнято на державному рівні).

Про необхідність її створення вказували, зокрема, учасники наукової конференції «Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку», яка відбулась у Києві ще у квітні 1994 р. На конференції розглядався комплекс проблем розвитку національної бібліографії, у т. ч. і галузевої, її історії й теорії. У рішенні конференції відмічалося, що для входження України в європейську і світову інформаційно-бібліографічну систему необхідно, в першу чергу, розв'язати ряд проблем створення національної бібліографії, а саме: забезпечення функціонування повного й оперативного бібліографічного обліку вітчизняного документного потоку; створення відповідно до світових стандартів бібліографічних, фактографічних, довідкових і авторитетних баз даних Книжковою палатою

України, великими науковими бібліотеками і галузевими інформаційно-бібліографічними центрами; вирішення питання щодо діяльності центру національної бібліографії з утворенням при ньому координаційної ради з розроблення і впровадження концепції національної бібліографії України¹¹. Назріла гостра необхідність проаналізувати стан справ у галузі розбудови національної бібліографії на межі тисячоліть і розглянути перспективи її розвитку на Всеукраїнській науковій конференції найближчим часом.

НСБ має бути важливою складовою державної програми інформатизації України й аграрної галузі зокрема. Як свідчить світова й вітчизняна практика, без постійного і достатнього державного фінансування реалізувати повноцінну програму створення національного бібліографічного репертуару практично неможливо. Необхідно прийняти на державному рівні Положення про Національну бібліографію України – національний інформаційний ресурс із урахуванням міжнародних вимог і стандартів як засіб, що дасть змогу забезпечити культурне й інтелектуальне надбання нації та зробити його доступним сучасним і майбутнім користувачам.

Поряд з цим необхідно розробити (спільними зусиллями Мінагрополітики України та УААН) відомчу Науково-технічну програму «Національна сільськогосподарська бібліографія», в якій передбачити надання ДНСГБ УААН статусу національного галузевого інформаційно-бібліографічного центру, який би координував наукові дослідження з відповідних питань і здійснював би спільно з Центрами наукового забезпечення АГВ областей і бібліотеками науково-дослідних установ УААН та вищих навчальних закладів Мінагрополітики України створення системи національної бібліографічної інформації.

¹¹ *Бабич В. С., Загуменна В. В.* Національна бібліографія як основа національної системи інформаційно-бібліографічних ресурсів України // *Бібліографознавство: теорія і практика: Зб. наук. пр.* – К.: НПБ України, 1997. – С. 10–16; *Паток В.* Діяльність НПБУ в галузі національної бібліографії за період 1991–2000 рр. // *Вісн. Кни. палати.* – К., 2001. – № 5. – С. 3–4.

УДК 025.321.3

Ірина АНТОНЕНКО,

завідділу НБУВ, канд. іст. наук

Ольга БАРКОВА,

наук. співробітник НБУВ

Бібліографічний опис електронних ресурсів: методичні матеріали для пристатейної бібліографії

Подано загальну схему бібліографічного опису електронних ресурсів і вимоги до специфічних для електронних ресурсів областей та елементів бібліографічного опису. Методичні матеріали можуть бути використані для складання прикнижкових та пристатейних списків літератури в наукових публікаціях.

Ключові слова: бібліографічний опис, електронні ресурси.

Бібліографічні описи для усіх категорій електронних ресурсів складаються за загальною схемою згідно з ГОСТом 7.82–2001 «Библиографическая запись. Библиографическое описание электронных ресурсов. Общие требования и правила составления».

ЗАГАЛЬНА СХЕМА БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ

Основна назва [Загальне позначення матеріалу]: Відомості, що відносяться до назви / Відомості про відповідальність. -- Відомості про видання. -- **Позначення типу та розміру ресурсу.** -- Місце видання: Назва видавництва, ім'я видавця, розповсюджувача тощо, дата видання (Місце виготовлення: Ім'я виробника, дата виготовлення). -- **Специфічне позначення матеріалу та кількість фізичних одиниць.** -- (Основна назва серії або підсерії: Відомості, що відносяться до назви серії або підсерії / Відомості про відповідальність, що відносяться до серії або підсерії, ISSN; нумерація усередині серії або підсерії). -- **Примітки.**

На схемі жирним шрифтом позначені специфічні елементи бібліографічного опису електронних ресурсів. Ці відомості можуть бути наведені мовою та графікою, як вони подані у ресурсі. Якщо неможливо застосувати це правило, припускається застосовувати мову та графіку, якими подається публікація, або у транслітерації чи транскрипції.

Спільними специфічними елементами для усіх категорій електронних ресурсів є *загальне позначення матеріалу та позначення типу та розміру ресурсу*.

1. Загальне позначення матеріалу наводиться в *Області назви та відомостей про відповідальність* після основної назви у квадратних дужках, без скорочень.

Наприклад:

[Електронний ресурс]

[Электронный ресурс]

[Electronic resource].

У разі складання аналітичного опису на складову частину електронного ресурсу відомості про загальне позначення матеріалу наводяться після основної назви усього ресурсу.

2. Позначення типу та розміру ресурсу

Основні характеристики електронного ресурсу вміщують визначення *типу ресурсу* та відомості про його *розмір*. Один електронний ресурс одночасно може відноситися до декількох різних типів.

Типами електронного ресурсу є: *електронні дані, електронні програми* або комбінація цих типів (*комбіновані ресурси*). Оскільки слово «електронний» наводиться у *Загальному позначенні матеріалу*, під час наведення типу ресурсу воно може бути вилучене.

Позначення типу ресурсу наводиться в описі відповідно до загальної характеристики його вмісту та виду з деталізацією за певними категоріями.

Основні типи *електронних даних*:

- числові дані;
- текстові дані;
- зображення;
- звукові дані;
- мультимедіа (комбінація декількох типів даних в одному електронному ресурсі, тобто будь-які сполучення тексту, звуку, графіки, відео та анімації, також організація гіперпосилань).

Електронні програми поділяються на такі:

- системні;
- прикладні;
- сервісні.

Комбіновані ресурси позначаються виразом:

- ◆ дані та програми

(в одному електронному ресурсі можуть сполучатися різні типи електронних даних та програм,

наприклад, в інтерактивних мультимедійних ресурсах).

Відомості про тип ресурсу наводяться у скороченій формі (слово «електронний» може бути вилучене), мовою та графікою, обраними для елемента «Загальне позначення матеріалу», наприклад:

- . – Електрон. дан.
- . – Электрон. граф. дан.
- . – Пошук. прогр.
- . – Приклад. прогр.
- . – Електрон. граф. дан. і прогр.
- . – Электрон. дан. и прогр.
- . – Electronic data and progr.

Відомості про розмір ресурсу наводяться у круглих дужках так, як вони подані у джерелі (наприклад на етикетці диска, на титульному екрані тощо), з додаванням за необхідності більш детальних характеристик. Для даних може бути наведена кількість записів та/або байтів; для програм – кількість операторів та/або байтів. Якщо наводиться кількість файлів, то інші відомості зазначають через двокрапку; уточнювальним даним у середині цих відомостей передують кома.

Наприклад:

- . – Електрон. дан. і прогр. (33 файли)
- . – Дан. (3 файли) і прогр. (2 файли)
- . – Электрон. дан. (2 файла: 70 тыс. записей)
- . – Электрон. прогр. (2 файла: 18 650 байтов)
- . – Electronic text data (2 files: 1.6 Mbytes)
- . – Electronic data (2 files: 2 540 records each) and progr. (3 files: 7260, 3490, 5076 bytes)
- . – System progr. (3 files: ca. 35 000 bytes each)
- . – Text data (12 files).

3. Специфічне позначення матеріалу та кількість фізичних одиниць. Ця область бібліографічного опису використовується лише для локальних електронних ресурсів, тобто ресурсів на таких фізичних носіях, як компакт-диск, дискета, касета, картридж тощо, і призначена для наведення відомостей саме про фізичний носій ресурсу.

Наприклад:

- Жорсткий магнітний диск
- Гнучкий магнітний диск (дискета)
- Електронний оптичний диск
- Компакт-диск з постійною пам'яттю (CD-ROM)
- Компакт-диск одноразового запису (CD-WORM)
- Цифровий універсальний диск (DVD).

Допускається використання аббревіатурного позначення конкретного виду носія. Кількість фізичних одиниць наводиться арабськими цифрами перед специфічним позначенням носія.

Наприклад:

- . – 1 електрон. диск
- . – 2 electronic tape cassettes
- . – 2 DVD
- . – 3 CD-ROM.

4. Примітки.

Для віддаленого ресурсу наводиться примітка про режим доступу із зазначенням протоколу доступу (FTP, Dial-up, HTTP) та унікальної адреси ресурсу URL (Uniform Resource Locator), а також дати доступу до нього. У процесі оформлення примітки використовуються такі вирази:

- . – Режим доступу
- . – Режим доступа
- . – Mode of access
- . – Way of access.

Наведення дати доступу обов'язкове у випадку, коли точна дата створення ресурсу невідома. Наприклад:

- . – Дата доступу: 10.12.2004
- . – Last access: May 2003.

Для усіх видів електронних ресурсів наводиться примітка про джерело назви. Наприклад:

- . – Назва з титул. екрана
- . – Назва з контейнера
- . – Заглавие с этикетки видеодиска
- . – Загл. с домаш. стр. интернета
- . – Title from the screen.

Окремі примітки розділяються крапкою та тире.

Приклади описів електронних ресурсів

Віддалені ресурси:

1. УкрМАРК: Національний формат представлення бібліографічних даних [Електронний ресурс]: (Проект) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Нац. парламент. б-ка України, Наук. б-ка ім. М. Максимовича Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – Електрон. дан. (13 файлів). – 2002–2003. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/library/ukrmarc.html>. – Назва з домашньої сторінки інтернету.

2. Swanson E. Editing ISBD(CR): approach, scope, definitions [Electronic resource] // 68th IFLA Council and General Conference, August 18–24, 2002: Proceedings. – Mode of access: WWW. URL: <http://www.ifla.org/IV/ifla68/papers/148-162e.pdf>. – Last access: 2003. – Title from the screen.

3. Прокопенко Л. С. Бібліографічна секція Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та закладів як осередок дослідження національної бібліографії (1965–2002 рр.) [Електронний ресурс]: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Електрон. дан. (1 файл). – К., 2004. – 18 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2004/04plsdnb.zip>. – Назва з екрана.

4. Про електронну торгівлю: Закон України [Елект-

ронний ресурс]: Проект від 17.02.2003 № 3114 // Законопроекти / Упр. комп'ютериз. систем Апарату Верховної Ради України. – 2003. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/proza.htm>. – Дата доступу: груд. 2004. – Назва з екрана.

Локальні ресурси:

5. Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса [Электронный ресурс]: Материалы междунар. конф. «Крым-2004», г. Судак, 5–13 июня 2004 г. / 11-я междунар. конф. «Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества», ГПНТБ России, Ассоциация ЭБНИТ. – Электрон. дан. – М.: ГПНТБ России, 2004. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). – Загл. с этикетки диска.

6. Технологии информационного общества и культура [Электронный ресурс]: Международные конференции и проекты / Центр ПИК. – Электрон. дан. – М., 2004. – 1 CD-ROM. – Загл. с этикетки диска.

7. Нежурбеда Г. Г. Роль национальных библиотек в сохранении Internet-ресурсов // Программа ЮНЕСКО: «Информация для всех»: Всеобщий доступ к информации [Электронный ресурс]: Материалы междунар. конф., г. Санкт-Петербург, 23–25 июня 2004 г. – Электрон. дан. – СПб., 2004. – 1 CD-ROM. – Загл. с этикетки диска.

8. Торлин И. Г. Виртуальное обслуживание в детских библиотеках Украины // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса [Электронный ресурс]: Материалы 12-ой Междунар. конф. «Крым-2005». – Электрон. дан. – М., 2005. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). – Загл. с этикетки диска.

Рекомендована література

1. Антоненко І. П. Електронні ресурси як об'єкт каталогізації: історія питання, термінологія, форматне забезпечення / І. П. Антоненко, О. В. Баркова // Бібліотечний вісник. – 2004. – № 2. – С. 11–22.

2. Антоненко І. П. Термінологічні аспекти каталогізації електронних ресурсів / І. П. Антоненко, О. В. Баркова // Бібл. форум України. – 2004. – № 3 (5). – С. 17–24.

3. Бахтурина Т. А. Термины, связанные с типологией электронных ресурсов // Науч. и техн. б-ки. – 2001. – № 5. – С. 60–66.

4. Библиографическое описание электронных ресурсов [Электронный ресурс]: Метод. рекомендации. – Электрон. дан. – М.: РГБ, 2001. – Режим доступа: <http://www.rsl.ru/pub/erdes.htm>. – Загл. с экрана.

5. ГОСТ 7.1-84. Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления. – М.: Изд-во стандартов, 1984. – 77 с.

6. ГОСТ 7.82-2001. Библиографическая запись. Библиографическое описание электронных ресурсов. Общие требования и правила составления: Межгосударственный стандарт. – Минск: Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 2001. – 23 с.

7. ГОСТ 7.83-2001. Электронные издания: Основные виды и выходные сведения: Межгосударственный стандарт. – Минск: Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 2002. – 13 с.

8. ISBD(ER): International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources: Rev. for the ISBD(CF). – Frankfurt at Main, 1996. – 109 p.

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «РУМ'ЯНЦЕВСЬКІ ЧИТАННЯ-2006»

11–13 квітня 2006 р. Російською державною бібліотекою буде проведена Міжнародна конференція «Бібліотеки, музеї, архіви у формуванні інтелектуального й інформаційного простору» з метою обговорення проблем, пов'язаних з формуванням інтелектуального й інформаційного простору. Основний постулат, покладений в основу конференції, – переконаність у тому, що інформація і знання повинні сприяти соціальному, культурному, інтелектуальному, економічному розвитку суспільства. Бібліотеки, музеї, архіви, які зберігають друковану і рукописну культурну спадщину, повинні об'єднати зусилля для того, щоб розширити діалог доступу до інформації, сприяти формуванню інноваційної культури. Акцент буде зроблено на конкретних проблемах фондів, просвітницької, освітньої діяльності соціокультурних інститутів.

Організатори:

Російська державна бібліотека, Федеральне агентство з культури і кінематографії, Центр з проблем інформатизації сфери культури (Центр ПИК) Роскультури, Центр бібліотечних інновацій РДБ, Бібліотечна Асамблея Євразії.

Питання для обговорення:

1. Інноваційні підходи до формування фондів.
2. Менеджмент фондів.

3. Просвітницька місія бібліотек, музеїв, архівів в умовах становлення інформаційного суспільства.

4. Освітня роль бібліотек, музеїв, архівів.

5. Науково-дослідна діяльність бібліотек, музеїв, архівів як фактор формування інноваційної культури.

6. Бібліотеки, музеї, архіви – навігатори знань. Знання як суспільне надбання.

7. Бібліотечна й інформаційна логістика.

Конференція проходитиме у формі пленарного засідання, засідань секцій, «круглих столів». У рамках конференції відбудеться Пленум Міжрегіонального комітету з каталогізації за підсумками розробки «Російських правил каталогізації». Планується також проведення великомасштабної виставки документів із фондів бібліотек, музеїв, архівів.

На конференцію запрошуються фахівці бібліотек, музеїв, архівів, науково-дослідних інститутів, засобів масової інформації, комерційних структур.

Ресстраційний внесок для російських учасників конференції – 500 рублів. Гарантується допомога в оформленні віз для іноземних учасників та забезпечення місць у готелях.

Додаткову інформацію можна одержати на сайті: <http://www.rsl.ru/>

УДК 027.021(477.83-2)«18–19»

Нагалія КУНАНЕЦЬ,

мол. наук. співробітник відділу бібліотекознавства ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України

Історія створення і розвитку наукових бібліотек вищих шкіл Львова у кінці XVIII — на початку ХХ ст.

У статті розглядається становлення та основні віхи розвитку наукових бібліотек вищих навчальних закладів м. Львова кінця XVIII – поч. ХХ ст. Проаналізовано інформаційне забезпечення бібліотеками навчального процесу та наукових досліджень професорсько-викладацького складу в умовах Австро-Угорського правління та буржуазної Польщі.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотека, наукова бібліотека, бібліотека вищого навчального закладу, історія бібліотечної справи України, формування фондів, інформаційне забезпечення.

Бурхливий розвиток науки і освіти в Європі спричинив потребу створення університетів на теренах Австро-Угорщини. Наука, освіченість і друк стали розглядатися як могутні фактори розвитку суспільства та держави. Львову як столичному місту відводилася роль центру науки та освіти.

Поступальний розвиток вищих шкіл у місті спричинив до створення при них спеціальних наукових бібліотек. Державна політика щодо мови викладання у львівських вищих школах регламентувала лінгвістичний аспект формування їхніх фондів. Крім того, особливості профілів навчання цих вищих навчальних закладів вимагали забезпечення комплектування фондів відповідної тематики. За український університет велася жорстока боротьба.

У Західній Європі розвиток бібліотек був наслідком реформ, а на історично українських землях, як вважав Д. Балака, досягався «боротьбою за незалежність, сполученою із національним питанням»¹. На книгозбірні Галичини покладалося відповідальне завдання сприяти не лише вивченню, а й захисту від спотворень, примноженню і збереженню для наступних поколінь головних здобутків національної культури. Наукова громадськість Галичини в цей період була зацікавлена у розвитку наукових бібліотек, що спонукало до перетворення самих книгозбірень в інституції інформаційного забезпечення наукових пошуків.

¹ Балака Д. Бібліотека в минулому: культурно-історичний нарис / Укр. наук. ін-т книгознавства. – [К.]: Держ. видав. України, 1925. – С. 103.

Наукове значення досліджуваної проблеми полягає у розкритті особливостей становлення та розвитку наукових бібліотек вищих шкіл у західному регіоні України, визначенні їх внеску у розвиток наукової думки у кін. ХІХ – на поч. ХХ ст.

Усебічне їх вивчення збагатить джерелознавчу базу українського бібліотекознавства відомостями про складні процеси розгортання діяльності та формування фондів наукових бібліотек вищих шкіл Галичини. Таке дослідження дасть змогу простежити, як за умов перебування українських земель під владою Австро-Угорщини, а згодом і Польщі, змінювалися накопичувальні можливості цих бібліотек, якісний склад фондів, розвивалися взаємозв'язки цих осередків науки та культури.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу значної кількості матеріалів та документів зробити порівняльний аналіз діяльності бібліотек різних вищих навчальних закладів, визначити критерії їхнього типологічного поділу та дослідити їхню місію.

Очевидно, що упродовж становлення бібліотек, трансформувалася місія цих бібліотек, що пов'язано з потребами навчального закладу, при якому вони діяли.

Польські фахівці подавали розвідки про окремі книгозбірні. Науковці-українці, досліджуючи діяльність бібліотек означеного періоду, називали їх «осередками вагомої праці»². Сучасний бібліотекознавець М. Володін зазначає, що при дослідженні історії бібліотечної справи варто врахову-

² Свенціцький І. Бібліотеки и музеи г. Львова // Живая старина. – 1907. – С. 11–13.

вати особливості конкретної епохи, у якій формується той чи інший тип бібліотек³. Діяльність окремих книгозбірень вивчалася Р. Боровиком, М. Божко, М. Гордій, Л. Пиндою, Г. Яремою⁴. Проте увага зосереджувалася на сучасному етапі роботи бібліотек. Поряд з тим, праці, які містили порівняльний аналіз еволюційного розвитку бібліотек вищих навчальних закладів Галичини, відсутні.

Бібліотеки, створені при вищих навчальних закладах, формували фонди наукових видань і сприяли інформаційному забезпеченню навчального процесу та наукових розвідок професорсько-викладацького складу.

Поряд з головною бібліотекою у кожному навчальному закладі діяла мережа невеличких кафедральних бібліотек, які існували майже при кожній кафедрі.

У 1761 р. відразу ж після реорганізації Академії єзуїтів⁵ в університет, при новоствореному навчальному закладі засновується книгозбірня, основу фондів якої склала бібліотека Академії єзуїтів⁶. Книгозбірня спершу не могла задовольнити потреби навчального закладу, отримане від єзуїтів зібрання не задовольняло «людей нового напрямку», яких направили з «освічених країн» до Львова. Релігійна цензура не пропускала до бібліотеки книг, «яких було найбільше потрібно»⁷. Не вистачало перш за все «німецької літератури нової епохи»⁸, без якої мовознавство не могло викладатися, а також підручників, котрі використовувалися і перевидавалися у австрійських школах. Подоланню цих труднощів активно сприяв цісар. Після інавгурації⁹ універ-

ситету завдяки підтримці австрійського уряду¹⁰ було отримано з Терезіанської Академії у Відні приватне зібрання придворного лікаря цісаря Кароля – М. Гареллі (1670–1739)¹¹, яке стало основою фонду світського розділу бібліотеки¹² і в 1785 р. становило 11 000 томів¹³. Завдяки цьому надходженню Б. Барвінський¹⁴ вважав бібліотеку університету правонаступницею Академії. Після перевезення за наказом цісаря всіх бібліотек і монастирів Галичини у Львів, книгозбірня поповнилася їхніми книжковими зібраннями. Бібліотека університету стала однією з перших наукових бібліотек міста і відразу ж отримала фінансову урядову підтримку – щорічне асигнування спершу 200 зл., а згодом 400 флоринів на поповнення фондів та 1000 флоринів на діяльність установи¹⁵. Керівником бібліотеки призначили Генріка Бретшнайдера¹⁶, який здобував досвід бібліотечної роботи працюючи бібліотекарем університетської бібліотеки у Будапешті. У другій половині 1787 р. після розміщення та впорядкування фондів у костелі на вулиці Краківській, поряд з університетом, бібліотека розпочала обслуговування читачів¹⁷. У цей період бібліотека відігравала роль допоміжної ланки навчального процесу.

Другою, після університетської, книгозбірнею, яка виникла при вищій школі, була науково-техніч-

otwarcia roku szkolnego 1884/85 // *Pzewodnik naukowy i literacki*. – 1884. – S. 961.

¹⁰ *Dudik V. Archiwien im Königreiche Galizien und Lodomerien. Im Auftrage des Hohen Staatsministeriums*. – Wien, 1867. – S. 111.

¹¹ Творець збірки Піус Миколай Гареллі був придворним лікарем цісаря, а одночасно префектом Національної бібліотеки Австро-Угощини у Відні. Після смерті сина колекціонера – Яна бібліотека перейшла у власність уряду. Певний час перебувала у розпорядженні Терезіанської Академії, а згодом перевезена до Львова.

¹² *Божко М., Гордій М.* Книгозбірні Львівського університету – 385 // *Бібліотечний вісник*. – 1994. – № 2. – С. 23.

¹³ *Jedrzejowska A.* Biblioteka uniwersytetu imienia Jana Kazimierza // *Publiczne biblioteki lwowskie: zarys dziejow / Pod redakcja L. Bernaciego*. – Lwów, 1926. – S. 29.

¹⁴ *Барвінський Б.* Предтеча університету ім. Франца I у Львові // *Записки НТШ*. – Львів, 1918. – Т. 125. – С. 20.

¹⁵ *Finkel L., Starzynski S.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwów, 1894. – S. 42.

¹⁶ *Barwiński B.* Biblioteka Uniwersytecka // *Tydzień*. – Lwów, 1905. – Cz. 21.

¹⁷ *Jedrzejowska A.* Biblioteka uniwersytetu imienia Jana Kazimierza // *Publiczne biblioteki lwowskie: zarys dziejow / Pod redakcja L. Bernaciego*. – Lwów, 1926. – S. 30.

³ *Володин М.* Всемирная история библиотек. – СПб.: Профессия, 2001. – С. 12.

⁴ *Боровик Р.* Науково-технічній бібліотеці Державного університету «Львівська політехніка» – 150 років // *Вузівська бібліотека: Історія. Теорія. Досвід роботи*. – Львів, 1994. – Вип. 3. – С. 90–96; *Ярема Г.* З історії НТБ Львівського політехнічного інституту // *Вузівська бібліотека: Історія. Теорія. Досвід роботи*. – Львів, 1993. – Вип. 2. – С. 88–96; *Божко М., Гордій М.* Книгозбірні Львівського університету – 385 // *Бібліотечний вісник*. – 1994. – № 2. – С. 23–26; *Пинда Л.* З історії бібліотеки // *Дубляни: історія аграрних студій у спогадах 1946–1996*. – Львів, 1996. – С. 182–188.

⁵ *Барвінський Б.* Предтеча університету Франца I у Львові // *Записки НТШ*. – Львів, 1918. – Т. 125. – С. 5.

⁶ *Reifenkugel K.* Biblioteka Uniwersytetcka we Lwowe // *Pzewodnik naukowy i literacki*. – 1873. – S. 183.

⁷ *Finkel L., Starzynski S.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwów, 1894. – S. 117.

⁸ *Ibid.* – S. 117.

⁹ *Wojciechowski K.* Podział i zakres dziejów Polskich. Odczyt w Sali Inauguracyjnej Wszechnicy Lwowskiej przy

на бібліотека Львівської політехніки. У 1844 р. після заснування Технічної академії, правонаступницею якої згодом стала Львівська політехніка¹⁸, було створено книгозбірню, фонд якої нараховував 2 тис. томів¹⁹ і складався в основному з видань природничої та технічних галузей.

Події 1848 р., пожежі²⁰ у будинках книгозбірень університету та Львівської політехніки спричинили руйнування і майже повне знищення їхніх фондів. Залишки бібліотечного фонду університету були перевезені до палацу намісника, а у наступному році їх розташували у костелі домініканців. Для відновлення бібліотеки урядом було виділено надзвичайний кредит у розмірі 3000 злотих на 5 років. Відновлення фонду бібліотеки Політехнічної академії відбувалося надзвичайно повільно, у 1871 р., майже за тридцять років існування бібліотеки, у її фондах було лише 3608 томів. Оскільки, на потреби бібліотеки виділялася невелика частка з загального бюджету Академії та незначні суми, які надходили від студентів як оплата за користування книжками. Високі ціни на книги не давали змоги заповувати достатню кількість примірників. Починаючи з 1877 р. бібліотека отримувала постійні незначні дотації для комплектування фондів, і до 1894 р. фонд бібліотек збільшився до 14 000 томів, а бібліотека налагодила щоденне обслуговування читачів упродовж декількох годин. Поряд з цим розпочалося інтенсивне поповнення фондів бібліотеки університету, необхідних не лише для сприяння навчальному процесу, як було у перші роки її створення, а й для наукової праці студентів та викладачів навчального закладу. Фонд бібліотеки поповнила низка колишніх приватних бібліотек, які надійшли у різний час. Цікаве зібрання вченого-природознавця Станіслава Дунін-Борковського, який займався мінералогією та був ярим бібліофілом. Збірка містила також документи з літературознавства, особливо давньої літератури, історії та бібліографії. Значно вплинув на зростання фондів подарунок каноніка Михайла Форманьоша, що налічував понад 10 000 томів. Статистичні відомості свідчать, що фонд зріс до 70 000 прим. Пропорційно до кількісного збільшення, зріс і якісний його склад.

У другій половині 1852 р. разом з університе-

¹⁸ Боровик Р. Науково-технічній бібліотеці Державного університету «Львівська політехніка» – 150 років // Вузівська бібліотека: Історія. Теорія. Досвід роботи. – Львів, 1994. – Вип. 3. – С. 90–96.

¹⁹ Там само.

²⁰ І. К. Середмістя у Львові // Життя і знання. – Львів, 1931. – Р. IV. – Ч. 8 (44). – С. 227.

том переселяється до нового приміщення його бібліотека. Для неї було виділено 2 зали (читальні зали для професорів та для широкого загалу) і 12 кімнат. У другій половині 1853 р. бібліотека була відчине-на для читачів. Упродовж наступних 33 років фонди бібліотеки дбайливо впорядковувалися та опрацьовувалися.

З 1874 р. розпочинається інтенсивний розвиток бібліотек вищих шкіл. Вони стають усе вагомішими ланками у здобутті освіти, збільшується кількість годин, упродовж яких здійснюється обслуговування читачів. Австрійська влада створювала сприятливі умови для розвитку вищих шкіл та їхніх бібліотек. Проте, якщо керівництво бібліотекою університету покладалося на директора, що лише за сумісництвом займався викладацькою діяльністю, то книгозбірню Львівської політехніки очолював і далі на громадських засадах обранець Колегії професорів. Звичайно такий стан речей дещо гальмував розвиток книгозбірень, оскільки керівники не приділяли належної уваги їхній діяльності.

Після спорудження у 1877 р. будинку для Технічної академії на схилах Святоюрської гори та перейменування її на Політехнічну школу дещо покращилися умови роботи книгозбірні, яку розмістили у декількох кімнатах. Читальна зала була оздоблена різьбленою дерев'яною стелею з імітованою інкрустацією. Для бібліотеки були виготовлені спеціально розроблені бібліотечні шафи, виконані в стилі фламандського ренесансу. Бібліотека переходить на щоденне семигодинне обслуговування читачів.

У цьому ж році віденська влада погодилася на виділення коштів для будівництва нового будинку для бібліотеки університету. Було створено комітет будівництва, до якого увійшли представники університету та бібліотеки. Для бібліотеки було збудовано будинок, на першому поверсі якого розмістилася читальна зала на 140 читацьких місць, із прекрасним освітленням. Залу було прикрашено алегоричними емблемами 4 відділів університету та фресками Юліана Макаровича. Відповідно до прогресивних розробок того часу читальна зала з'єднувалася з книгосховищем, яке займало ціле крило будинку. Книгосховища розташувалися на п'яти поверхах. Будинок обігрівався центральним опаленням.

Виникають нові вищі навчальні заклади, а при них бібліотеки. Так, перехід у 1856 р.²¹ дублянсь-

²¹ Токарський Ю. Дубляни: історія аграрних студій 1856–1949 / Львівський державний аграрний університет. – Львів: Інститут українознавства НАН, 1996. – 81 с.

ких науково-навчальних закладів у власність Галичини дав можливість створити один з кращих в Європі наукових аграрних центрів, що готував фахівців, рівень знань яких відповідав вимогам того часу, та проводив наукові дослідження, що тематично і методично не поступалися світовій агрономічній науці. Рільнична академія в Дублянах зуміла залучити до навчального та наукового процесів найкращі науково-педагогічні кадри Австро-Угорщини та сусідніх держав, привабити до навчання добре вишколену молодь. Для забезпечення ефективної діяльності навчального закладу було створено наукову бібліотеку. Бібліотека трактувалася як одна з найважливіших ланок у системі підготовки фахівця і комплектувалася за принципом поміркованої доцільності. Спершу це був невеликий книжковий фонд, який розміщувався в кабінеті директора рільничої школи в Дублянах.

На час надання вищій рільничій школі статусу академії (1901р.) фонд бібліотеки налічував 3567 назв книг (5908 прим.) і зростав впевнено та поступально²².

Роки	Загальна к-сть фонду		Надійшло періодичної наукової літератури
	назв	томів	
1888	2519	4552	43
1895	3567	5098	62
1906	4945	7297	76
1914	6664	10 908	81

Порівняльний аналіз відносних показників складу фонду бібліотеки за 1888, 1895, 1906 і 1914 рр. показує, що фахова література становила в середньому 50 %, природнича – 25 %, суспільна – 10 %, інша – 15 %. Щодо мови видань, то найбільший відсоток припадав на книги німецькою – 60 %, далі польською – 25 %, незначний відсоток становили книги французькою, англійською, італійською, латинською, чеською мовами. Мовний поділ періодичних видань майже збігається з відносними показниками книжкових фондів. У документах, які стосуються цієї доби, натрапляємо на зауваження, що фонд бібліотеки недостатньо містив фахову літературу і тулився в погано пристосованих, тісних приміщеннях.

Бібліотека володіла зібранням періодичних видань (234 назви), які видавалися в Польщі, Німеччині, Франції, США, Англії, Італії, та колекцією стародруків XVIII ст. і книг XIX ст. (близько 10 тис. прим.), серед яких фундаментальні видання з при-

родничих, технічних, сільськогосподарських наук, а також низка довідкових та енциклопедичних. Рільнична академія була одним з перших вищих навчальних закладів, що сприяв створенню, окрім головної книгозбірні, розгалуженої мережі маленьких бібліотек при кафедрах, кабінетах та лабораторіях. Бібліотека, яка діяла при фізичному кабінеті, нараховувала близько 400 т. і одержувала майже всі відомі на той час європейські фізичні журнали. Бібліотека лабораторії загальної хімії розміщувалася у кімнаті керівника і нараховувала 300 томів. Підручна бібліотека ботанічного музею нараховувала 114 томів, регулярно отримувала газети та журнали спеціальної ботанічної тематики. При лабораторії загальної хімії, зоологічно-зоотомічному музеї і лабораторії також діяли бібліотеки. Кафедра рільництва та рослинництва мала підручну бібліотеку, яка в 1896 р. нараховувала 80, а в 1914 р. – 520 томів, одержувала спеціальну наукову періодику майже з усіх країн Європи. Зоотехнічні кафедра, лабораторія і музей мали кафедральну бібліотеку, що нараховувала близько 500 томів, серед яких – каталоги та фотографії свійських тварин.

З початку XX ст. відбулося вдосконалення роботи бібліотеки університету, розпочато зміну системи розставлення книг у її книгосховищах відповідно до нових засад бібліотекознавства. Бібліотечне новаторство полягало в розміщенні книг за шифрами, з попереднім розподілом фонду на 10 галузевих розділів²³. Реорганізація фонду тривала за детально розробленим планом з червня 1902 р. аж до літа 1904 р. Восени того ж року перенесено фонди до нового будинку. Перевезення здійснювалося у зачинених коробках по коліях, прокладених через ботанічний сад. Зашифрований по новому фонд обсягом 85 000 назв у 120 000 томах, розставили дуже легко. У травні 1905 р. відбулося урочисте відкриття бібліотеки.

Після переходу Галичини під протекторат Польщі зусилля властей були спрямовані на витіснення української мови з усіх сфер життя, що було виявом продуманої та послідовної політики, спрямованої на максимальне обмеження, а в майбутньому і повну ліквідацію громадського і культурного життя нашого народу. Проголошення польською конституцією демократичних свобод виявилось фікцією. Галицький автономний сейм було скасовано, оскільки конституція Польщі української автономії не передбачала. Польський уряд прагнув

²² Там само. – С. 158.

²³ Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie w latach 1899–1910. – Lwów, 1912. – 430 s.

до насильної асиміляції українців. Дискримінаційна політика щодо населення українських земель особливо яскраво проявлялася в галузі бібліотечної політики. Включення Галичини до складу Польщі призвело до значного розшарування установ щодо стану фінансового забезпечення та переслідування діяльності бібліотек українських інституцій.

Інформаційну підтримку навчального процесу в Українському таємному університеті, який діяв у 1919–1924 рр., у зв'язку неможливістю заснування власної бібліотеки, надавали книгозбірні українських студентських товариств «Медична громада», що об'єднувало майбутніх медиків, «Основа», яке створили слухачі Політехнічної школи, та «Академічна громада», спілка студентів Львівського університету. Кожна із книгозбірень формувала релевантні фонди: «Медичної громади» – з питань медицини та суміжних галузей, «Основи» – техніки та архітектури, «Академічної громади» – з усіх предметів, які викладалися в університеті.

Відбувається об'єднання навчальних закладів. У 1919 р. дублянську Рільничу академію підпорядковують політехнічній школі у Львові в рамках рільничого відділення, бібліотека академії перетворилася на кафедральну.

Згодом потреба у підготовці кваліфікованих спеціалістів сприяла реорганізації роботи цих книгозбірень, активно поповнювалися їхні фонди. Ожила бібліотека університету, але її діяльність довоєнних масштабів не досягла. Кількість відвідувань зменшилося вп'ятеро. Догації влади було скорочено на третину. Фонди поповнювалися лише найважливішими виданнями. Бібліотека розширила видовий склад фондів і комплектувалася афішами, плакатами, розпорядженнями влади, листівками всіх політичних спрямувань. До формування фондів бібліотеки долучилася громадськість. Так, у 1917 р. своє зібрання книжок, яке нараховувало 990 томів та містило видання з історії, подарував бібліотеці університету Третерув. 740 примірників цінних видань передав бібліотеці Йосип Куропатницький з Ліпінк, куратор Закладу ім. Оссолінських Генрік Любомирський передав понад 6000 прим. дублетів. Серед них близько 5000 позицій становила польська художня література. Серед книголюбів, які сприяли поповненню фондів бібліотеки, варто відзначити Кальварієго з Берліна, який надіслав велику кількість дисертацій. До бібліотеки передали всі акти начальника народного комітету, загальна кількість яких досягла 1000 прим. Кількісно вирізняються дари Адама Чарторійського, що нараховували 25 000 прим., та професора

Жозефа Каленбаха, який подарував бібліотеку покійного брата Вітольда Казімежа з Великобританії (25 000 томів). За тематичним аспектом у збірці були видання з питань масонства, теології, сходознавства, історії та літературознавства Франції, Іспанії тощо. Поряд з тим, постійно допомагав у поповненні фондів професорський склад університету. З дарунків бібліотеці у 1924 р. варто відзначити передачу книгозбірень покійних професора університету Людвіка Клоссе (630 прим. з археології, мовознавства, мистецтвознавства, правознавства, палеонтології), Леона Деспот-Зеновіча (2300 прим. з питань геральдики, слав'янознавства, французької літератури) та львівського лікаря Джозефа Вегла. До фондів бібліотеки Політехнічної академії надходила значно менша кількість дарунків, головним чином, від професорів навчального закладу, заможних городян та наукових установ міста.

Через воєнні події бібліотека університету втратила контакти з європейською наукою, за книгообміном перестали надходити до бібліотеки праці провідних наукових центрів Європи. У післявоєнний період бібліотека поступово налагоджувала обмінні зв'язки і розпочала отримувати велику кількість видань з Америки, з Центральної та Західної Європи²⁴. Партнерами бібліотеки було 340 інституцій за кордоном. Лише у 1924 р. до бібліотеки університету надійшло 10 104 прим., які за галузями знань розподілялися таким чином²⁵: з геології – 267 прим., філософії – 177 прим., педагогіки – 280 прим., естетики – 782, математики – 544, географії – 466, природничих наук – 447, медицини – 442, правознавства – 1013, історії – 818, мовознавства – 1871, славістики – 760, до відділу зібрань та бібліографії – 1416, варії – 784, програми – 57, решта – з питань мистецтва та мистецтвознавства. Не такий інтенсивний книгообмін здійснювала бібліотека Політехнічної академії, якій вдалося встановити контакти з деякими закордонними технічними видавництвами.

Полегшувало комплектування фонду бібліотек одержання обов'язкового примірника видань. До книгозбірень університету надходили всі видання, які виходили друком на землях «Королівства Галиції і Лядомерії», фактично Галичини. У 1918–1939 рр. до неї надходив обов'язковий примірник видань із так званих східних земель Польщі. З 1919 р. біб-

²⁴ Львівська наукова бібліотека, відділ рукоп., ф. 132 «Б-ка унів.», спр. 197, арк. 6–23.

²⁵ Biblioteka // Kronika uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25 Stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów / Zestawił rektor w roku szkolnym 1924/25 prof. W. Sieradzki. – Lwów, 1925. – S. 134.

ліотека отримувала обов'язковий примірник з усіх видавництв Галичини, а з 1921 р. – всієї Польщі. У 1923 р. як обов'язковий примірник до бібліотеки університету надійшло 163 видання, у 1924 р. – 2755 видань. Згідно з розпорядженням Міністерства від 4. 07. 1927 р. обов'язковий безкоштовний примірник надходив до бібліотеки з 18. 10. 1927 р. із Львівського, Станіславівського, Тернопільського, Волинського воєводств та найцінніші видання з цілої Польщі. Бібліотека Політехнічної академії отримувала обов'язковий примірник видань видавництв, які входили до Міжнародної федерації технічної та професійної преси.

У 1921 р. після чергового перейменування Політехнічної школи – вже на Львівську політехнічну, утворення нових кафедр, збільшується кількість студентів, а відповідно зростає і кількість читачів бібліотеки цього закладу. Зростання технічного та наукового потенціалу Політехніки вимагало від бібліотеки постійної модернізації своєї роботи.

Постало питання про збільшення її площі та штату. Професор цього навчального закладу, видатний учений, доктор Казимир Бартель став ініціатором будівництва нового приміщення для бібліотеки²⁶. У 1929–1934 рр. за проектом Теодора Обмінського будувався новий корпус на вул. Нікоровича (нині – вул. Професорська), в якому вдалося поєднати раціоналізм форм з елементами класичної архітектури. Класичний характер композиції фасаду підкреслював напис на фронтоні латинською мовою: «*Nic mortui vivunt, et muti loquuntur*» (Тут мертві живуть, німі говорять), що символізує спадкоємність поколінь.

Будинок відповідав вимогам бібліотечного будівництва того часу і завдяки своїй оригінальності постійно привертая увагу не тільки бібліотечних працівників і читачів, а й – архітекторів. До основного будинку бібліотеки прилягало 6-поверхове книгосховище з бетону, металу та скла, розраховане на 500 тис. томів. Усі поверхи поєднувалися металевими сходами оригінальної конструкції. Для гарантування протипожежної безпеки книгосховище з'єднувалося подвійними дверима з основним будинком бібліотеки. Одні з них металеві, що давало змогу, в разі необхідності, герметично ізолювати книгосховище.

У 1934 р. бібліотека Львівської політехніки розпочала роботу у новому приміщенні. Вона стала найбільшою технічною бібліотекою буржуазної

Польщі, у її фондах вже було близько 78 000 томів наукових видань в основному німецькою, польською та французькими мовами. У 1937 р. її фонд становив 86 239 примірників. До 1939 р. бібліотека зібрала у своїх фондах 90 000 прим. Під час II світової війни до її фондів увійшли книгозбірні бібліотек Польського товариства політехнічного, Товариства братньої допомоги студентів Львівської політехніки, студентських наукових гуртків усіх кафедр, що в цілому склало 24 000 прим. Після 1945 р. частину книг польською та німецькою мовами передано до Краківської політехніки.

Поряд з головною бібліотекою цього навчального закладу діяла мережа невеличких кафедральних бібліотек, що існували майже при кожній кафедрі. Всього відомо про існування близько 70 таких бібліотек, фонди яких становили від 87 (кафедри залізничного транспорту) до 1600 прим. (кафедра землеробства і рослинництва). Найбільшою серед них була бібліотека реорганізована з книгозбірні аграрної академії. У 1930 р. її фонд вже нараховував 10 123 прим., у тому числі понад 29 назв часописів.

Засновується бібліотека вищої школи торгівельної (вул. Боурларда, 5), і для сприяння навчальному процесу формує галузевий фонд з питань економіки.

У 1932 р. створюється Бібліотека Богословської Академії. Організатор Академії, ректор о. Й. Сліпий у своїй промові, виголошеній під час інавгурації 1934/35 академічного року наголосив: «Бібліотека, заснована датком преосвященства Митрополита, числить коло 1.000 томів»²⁷. Спочатку обов'язки бібліотекарів виконували студенти, лише час від часу запрошувалися фахові бібліотекарі. Бібліотекарі-студенти, які не мали фахової підготовки, не могли налагодити послідовної та ефективної роботи книгозбірні. Після запрошення у 1932/1933 навчальному році постійного бібліотекаря було створено наукову читальню залу (наукову робітню) та встановлено книгообмінні зв'язки з великими бібліотеками міста: НТШ, Національного Музею, «Студіону», Народного Дому, Оссолінеуму, Університету, Баворовських та інших.

У 1938 р. була заснована бібліотека Вищого інституту релігійної культури, фонди якої формувалися виданнями релігійної тематики.

²⁶ *Birkenmajer A.* Budowa nowego gmachu biblioteki Politechniki Lwowskiej // *Przegląd Biblioteczny*. – 1929. – R. III. – S. 226–237.

²⁷ *Колянковський М.* Про долю бібліотеки Богословської Академії // *Світильник істини: Джерела до історії Української католицької богословської академії у Львові: 1928–1944. З нагоди її 50-літнього ювілею*. – Торонто–Чикаго, 1983. – С. 524.

Таким чином, в означений історичний період у Львові розгорнула активну діяльність низка книгозбірень вищих навчальних закладів. Їхня діяльність була поступальною. Найвагоміше місце у бібліотечній інфраструктурі міста означеного історичного періоду займала бібліотека університету, оскільки владою їй надавалася значна фінансова підтримка. Іншим книгозбірням доводилося комплектувати фонди в рамках асигнувань, виділених навчальними закладами, при яких вони діяли. Значно складнішою була ситуація з інформаційним забезпеченням навчального процесу бібліотеками, створеними українською громадськістю міста. Але і цим книгозбірням вдалося сформувати достатньо цінні фонди та налагодити обслуговування ними викладачів і студентів. Хоч таємному університету через перебування на нелегальному становищі не вдалося створити власної книгозбірні, але його керівництво налагодило інформаційне забезпечення через залучення фондів бібліотек студентських об'єднань.

Порівняльний аналіз історичного розвитку наукових бібліотек вищих навчальних закладів, які діяли у Львові у ХІХ – на поч. ХХ ст., свідчить, що до виникнення та розгортання діяльності низки бібліотек цього типу спонукали:

- особливості соціально-економічного розвитку Галичини:

УДК 027:021(477)

Маргарита КРИВЕНКО,

наук. співробітник відділу історичних колекцій
Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України

Історія книгозбірні «Студіону»: мовою документів і спогадів

У статті на основі архівних джерел та спогадів висвітлена малодосліджена на сьогодні історія наукової книгозбірні «Студіону» (1909–1940). заснована митрополитом Андреем Шептицьким у Львові. Наведені відомості про книжкові та рукописні колекції, які сформували унікальний за змістом фонд бібліотеки не лише релігійного, а й загальнокультурного змісту: «Ustainica», «Rossica», історія Сходу, історія церкви (візантиністика) тощо. Основний акцент зосереджено на факті ліквідації бібліотеки як самостійної установи, пов'язаних із ним переміщеннях упродовж 1940–1947 рр. та втратах, яких вона при цьому зазнала. Виявлено і вказано теперішні місця зберігання окремих фрагментів колишньої книгозбірні «Студіону», основна частина якої увійшла до складу і розпоршилася між структурними підрозділами створеної у 1940 р. Львівської філії бібліотеки АН УРСР (нині – Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України).

К л ю ч о в і с л о в а: книгозбірня «Студіону» у Львові, митрополит Андрей Шептицький, Климентій Шептицький, друковані та рукописні колекції, бібліотечні втрати, фонд.

З-поміж багатогранної діяльності галицького митрополита Андрея Шептицького (1865–1944) варто виокремити і в черговий раз сказати про його щедру меценатство та духовну опіку як фундатора і покровителя численних

- динамічний розвиток науки та зростання інформаційних потреб професорсько-викладацького складу.

Книгозбірні державних вищих навчальних закладів були розраховані на польського читача, забезпечували науковою літературою навчальний процес та дослідницьку діяльність професорсько-викладацького складу. Бібліотеки, створені українською громадськістю також не обмежували свою діяльність інформаційним забезпеченням навчання.

Тенденції діяльності наукових бібліотек вищих навчальних закладів означеного історичного періоду мали спільні риси:

- ❖ напрям формування фондів цих книгозбірень визначався потребами установ, при яких вони діяли;
- ❖ місія кожної з цих бібліотек полягала у формуванні релевантних фондів та забезпеченні інформаційних потреб навчального процесу та наукових розвідок викладачів;
- ❖ особливості комплектування полягали у переважанні дарунків та налагодженні обмінних зв'язків;
- ❖ прискіпливий добір на посади бібліотечних працівників високоосвічених осіб та висунення до претендентів високих кваліфікаційних вимог (цей досвід варто запозичити сучасним науковим бібліотекам).

лікарень, навчальних закладів, музеїв, монастирів. До того ж, для цього є нагода: 29 липня 2005 р. минуло 140 років від дня народження Андрея Шептицького.

Серед заснованих і опікуваних ним установ, на

які він спрямовував чимало своїх сил і коштів, – бібліотека «Студіону» (1909–1940) – одна з найкращих українських наукових книгозбірень, яка спеціалізувалася на візантійсько-християнській тематиці, і історія якої тісно пов'язана з культурними ініціативами митрополита.

На початку ХХ ст. у Львові під назвою «Студіон» успішно функціонували монастир, товариство, науковий інститут, бібліотека, архів, музей, друкарня – установи чернечого Студитського Уставу, відновленого митрополитом і першим його архімандритом – справжні осередки наукового, духовного та культурно-просвітницького життя. Видавався також і календар «Студіон».

У 1909 р. неподалік від кафедрального собору св. Юра у Львові на вул. Пегра Скарги, 2а (1942–1944 рр. – Шпігальштрассе, з 1944 р. – вул. Пирогова, з 1992 р. – Озаркевича) знаходилося приміщення дяківської бурси, яку Андрей Шептицький заснував свого часу для підготовки псаломщиків сільських церков, згодом віддав його у розпорядження Студитів під монастир та Науковий Інститут з метою заохочення до дослідницької і творчої діяльності східного католицького духовенства та чернецтва. Впродовж свого існування ця обитель декілька разів змінювала свою назву: в 1911 р. – «Монастир і інститут Студитський у Львові», з 1913 р. – «Інститут св. Йосафата», з 1918 р. – «Студіон: Монастир і Інститут виховавчий братів студитів», з 1932 р. – «Монастир св. Йосафата «Студіон»¹.

Андрей Шептицький подбав про забезпечення цього центру монахів-студитів і прекрасною бібліотекою, яка мала оригінальний екслібрис, де на фоні дерев'яного зрізу вміщено у центрі портрет святого Йоана Хрестителя та напис по колу старослов'янською мовою: «Книгозбірня «Студіону» св. Йоана Хрестителя у Львові» і овальний бібліотечний штамп: «Книгозбірня «Студіону» у Львові». Там були зібрані переважно російські твори та іноземні книги про християнський Схід і Східну Церкву. Була придбана надзвичайно цінна бібліотека о. Аврелія Пальмієрі. На 1926 р. книгозбірня «Студіону» мала «найбільшу поза межами Росії збірку російських передвосних періодичних, богословських, церковних та наукових видань»²; налічувала вже близько 10 000 томів.

¹ Мицько І. Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець ХІІІ ст. – кінець ХХ ст.). – Львів: Свічадо, 1998. – С. 90.

² Шептицький Климентій. Митрополит Андрей і обновлення східної чернечої традиції // Богословія. – 1926. – Т. ІV, кн. 1–4. – С. 154.

Бібліотека «Студіону» перебувала під управою ігумена Студитів, ієромонаха Климентія Шептицького (1864–1950), однодумця Владики, його сподвижника, тілесного і духовного брата, який у 1937 р. склав правила користування цією книгозбірнею. «До моменту заснування монастиря оо. Студитів 40-річний... граф Казимир Шептицький був юристом, який мав широку популярність, членом Віденського парламенту. Андрей переконав брата відмовитися від своєї світської професії, закінчити духовну семінарію, стати священиком й очолити студитський орден. Казимир, що одержав ім'я Климентій, став керувати всіма студитськими монастирями...»³.

У 1928 р. у Львові було створено релігійне товариство «Студіон», яке знаходилося під впливом греко-католицького монастиря ченців Студитського Уставу, «і основою якого стала широко знана збірка кириличних друків з Національного музею у Львові»⁴, яка пройшла довгий і цікавий шлях.

Зокрема, ще у далекому 1858 р., 12 вересня, митрополит Михайло Левицький, відомий західноукраїнський релігійний та культурно-освітній діяч, заповів зібрану ним одну з перших колекцій давніх українських рукописів та стародруків, яку зберігав у своїй Унівській резиденції, «на заснування бібліотеки митрополітального дому»⁵. Ця збірка заклала основу Церковного, або Митрополічного музею (1905–1909), подарованого у 1909 р. митрополитом Андреем Шептицьким українському народу. Від нього починає свою діяльність Український національний музей у Львові (1909–1939).

У 1936 р. поруч з будинком Товариства «Студіон» на вул. П. Скарги, 2а розпочалося зведення нової будівлі (вул. П. Скарги, 2б), з'єднаної переходом зі старим приміщенням, яка «призначалася для великої бібліотеки та Архіву Унії»⁶, і куди у 1937 р. перенесена книгозбірня «Студіону» з метою створення бібліотеки греко-католицького духовенства.

³ Кахане Д. Щоденник Львівського гетто: Переховування в резиденції Митрополита Шептицького // І. – 2003. – № 29.

⁴ Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943): Дослідження. Анотований покажчик. Публікації документів / Уклад.: Л. А. Дубровіна, Н. І. Малолетова. – К., 2004. – С. 16.

⁵ Мицько І. Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець ХІІІ ст. – кінець ХХ ст.). – Львів: Свічадо, 1998. – С. 64–65.

⁶ Вуйцик В. Іконописна школа при монастирі студитського уставу у Львові, її організація і діяльність // Лавра. – 1998. – № 1. – С. 55.

Серед приватних осіб, дари яких поповнили фонд «Студіону» у 1938 р. художньою літературою, журналами, підручниками, були: теолог, працівник Митрополичого архіву Григор Дворянин, «незрівнянний архівар» професор Іван Шендрик (1879–?), полковник Варфоломій Євтимович, доктор Богдан Барвінський, історик, доктор Роман Зубик. Тоді ж до цієї наукової установи влилися і шематизми з митрополичої бібліотеки.

«В часі панування Польщі на західних землях України, – згадує колишній працівник ЛНБ ім. В. Стефаника О. Д. Кізлик, – митрополит закупив бібліотеку німецького філолога, візантолога, професора з Мюнхена Карела Крумбахера (1856–1909) і подарував її «Студіону»⁷.

18 листопада 1938 р. новий будинок Львівського «Студіону» оглянули професор Іван Шендрик, який з 1929 р. обіймав посаду директора Архіву давніх актів при резиденції митрополита, а в 1935–1939 рр. очолював бібліотеку «Студіону»⁸ (повніші дані про роботу в цей період знаходимо в автобіографічних матеріалах)⁹; археолог, доктор Олек-

⁷ Спогади, записані зі слів О. Д. Кізлика 20 лютого 2005 р.

⁸ Гуцаленко Т. Шендрик Іван Захарович // Українська журналістика в іменах. – Львів, 2003. – Вип. 10. – С. 488.

⁹ «...Начиная с 1925 г. по 1932–33 гг. исполнял работы по библиографии, являясь с 1926 г. членом библиографической комиссии Научного товарищества им. Шевченко в г. Львове.

Заказы получал через товарищество из Киевской академии и из Харьковской книжной палаты.

В 1928 г. получил должность архивариуса в львовском научном институте «Студион», где также исполнял обязанности комплектователя-библиотекаря. На этой работе был до конца 1939 г. и в связи с начавшейся реорганизацией «Студиона» перешел на службу в товарищество им. Шевченко на должность библиотекаря.

Работая в этом товариществе библиотекарем, я одновременно (с конца 1939 г.) являлся библиотекарем Львовского университета.

На этих должностях был до ареста [22 дек. 1939 г. – М. К.]...».

«...Вопрос: Заведывание архивом Вы получили лично от Шептицкого?»

Ответ: Да, Шептицкий по моей просьбе лично назначил меня директором архива... Шептицкий был организатором и основателем библиотеки и архива института «Студион», в котором я работал как архивариус и директор архива. Он же – Шептицкий – и библиотеку и архив содержал на свой счет...» (Із протоколу допиту І. Шендрика від 19 березня 1940 р., м. Львів // Державний архів Львівської області (ДАЛО), ф. Р-3258, оп. 1, спр. П-14262, арк. 11–12, 19–20.)

сандр Цинкаловський та о. Й. Петерс (монах-студит Йоганес Петерс працював до німецької окупації бібліотекарем «Студіону») ¹⁰. Ймовірно, що саме після обстеження, здійсненого на предмет придатності цього приміщення для перенесення до нього митрополичого архіву, який налічував приблизно 10 000 фасцикулів, архів влився у бібліотеку і утворив з нею одне ціле. У грудні 1939 р. він, як і всі збірки бібліотечних та архівних установ Львова, був опечатаний державною владою, що засвідчує протокол комісії від 3 серпня 1940 р. про передачу колишньої книгозбірні «Студіону» Львівській бібліотеці Академії наук УРСР ¹¹.

Тим же протоколом підтверджено, що наукова бібліотека «Студіону», в якій зібрана «Ucrainica», «Rossica», історія Сходу, історія церкви (візантистика), літургійні книги, не мала інвентарних книг. Картковий каталог, фрагмент якого (№ 97–1167) зберігається у фонді товариства «Студіон» у Центральному державному історичному архіві України у Львові, теж не охоплював усіх зібрань цієї бібліотеки. На більшості його карток стоїть штамп «Книгозбірня «Студіону» у Львові»; є певна кількість карток зі штампом «Бібліотека греко-католицької Митрополичої капітули», яка свого часу також стала складовою книгозбірні «Студіону». Окрім того, в «Студіоні» зберігалися депозити: а) митрополита Андрея Шептицького (з печатками, екслібрисами й автографами) – 2–3 тис. томів (ймовірно, ті, які протягом 1939 р. відбирав Богдан Барвінський за вказівкою митрополита для бібліотеки «Студіону») ¹²; б) К. Гриневичевої – 5000 томів; в) Миколи Лади – окрема скриня, близько 3000 томів теологічного змісту; г) П. Хомина – близько 1500 томів теологічного змісту; д) А. Червінського – близько 200 томів правничого змісту; е) архів господарчий дібр Перегінська (столові добра) ¹³. До речі, останній з них зберігається сьогодні в ЦДАЛ. Підтвердженням передачі Андреем Шептицьким близько 3 тис. книжок до книгозбірні «Студіону»

¹⁰ Голіят Р., Курт С. І. Левін про митрополита Андрея // Слуга Божий Митрополит Андрей Шептицький: Зб. популяр.-наук. доп. і ст. та іншого архів. матеріалу, скомплектований з нагоди відзначень 45-ої і 50-ої річниць смерті Митрополита Андрея Шептицького. – Філадельфія, [1996]. – С. 259.

¹¹ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДАЛ), ф. 577, оп. 1, спр. 10, арк. 1.

¹² Дзьобан О. Бібліотека митрополита Андрея Шептицького у Львові // Записки ЛНБ. – Львів, 2002. – Вип. 9–10. – С. 142.

¹³ Національний заклад ім. Оссолінських у Вроцлаві (ZnO), відділ рукописів, № 17059 / II, арк. 30–36.

можуть слугувати співставлення свідчень упорядника його бібліотеки Б. Барвінського та рабина доктора Давида Кахане (Кагане), який під час війни переховувався в приміщенні книгозбірні митрополита. Так, Б. Барвінський зазначав, що у 1939 р. вона містила 4 тис. одиниць зберігання¹⁴, а рабин Давид Кахане стверджував, що у травні 1943 р. вона налічувала понад 1000 томів¹⁵.

На кінець 1939 р., тобто перед ліквідацією «Студіону» як самостійної установи, її книжковий фонд становив від 60 до 70 тисяч одиниць, і була це «великава модерна бібліотека-архів ОО. Студитів при вулиці Петра Скарги... під управою ігумена Климентія»¹⁶, «добірна бібліотека, де вчені мали змогу студіювати проблеми нашої Церкви та й загалом нашої минувшини»¹⁷.

Як відомо, згідно з Постановою РНК УРСР від 2 січня 1940 р. була створена Львівська філія бібліотеки АН УРСР, до якої вже 10 лютого документально приєднали книгозбірню «Студіону». Проте, вона не відразу була перевезена до будівлі нового фондоутворювача, у зв'язку з чим і опинилася під загрозою знищення (очікувалося, що її приміщення буде передано академічній установі, оскільки «приміщення колишнього «Студіону» з усіх, що їх посідає Бібліотека, найкраще надається для переховування рідких збірок книжок чи рукописів...»¹⁸). Щоб врятувати бібліотеку від виселення на вулицю через передачу її приміщення на вул. Петра Скарги, 26 під медичний заклад, отець Климентій Шептицький звертається до професора Кирила Студинського як депутата Верховної Ради УРСР з листом, датованим 15 березня 1940 р., в якому просить допомоги і втручання у вирішення цього питання¹⁹.

2 серпня 1940 р. був виданий наказ № 58 по філії Бібліотеки АН УРСР у Львові²⁰, яким передбачалося бібліотеку колишнього «Студіону» тимчасово законсервувати, а з жовтня того ж року розпочалося перевезення її фондів до новоствореної академічної книгозбірні, яке у 1941 р. перервала війна.

¹⁴ Дзьобан О. Бібліотека митрополита ... – С. 142.

¹⁵ Кахане Д. Щоденник Львівського гетто: Переховування в резиденції Митрополита Шептицького // І. – 2003. – № 29.

¹⁶ Пелех В. Мій святий працедавець // Альманах УНС. – 1989. – С. 100, 102.

¹⁷ Ленчик В. Слуга Божий Кир Андрей і українська культура // Слуга Божий Митрополит Андрей Шептицький... – С. 143.

¹⁸ Архів ЛНБ, ф. 587, оп. 1, спр. 3.

¹⁹ ЦДАЛ, ф. 362, оп. 1, спр. 432, арк. 15.

²⁰ Архів ЛНБ, оп. 1, спр. 2, арк. 91.

Загалом було перевезено і перенесено 3000 томів у різні приміщення ЛНБ, і перед початком німецько-радянської війни цей фонд залишався здебільшого ще не систематизованим. Процес цей відбувався хаотично, фрагментарно, тобто з «висмикуванням» того чи іншого видання для конкретного відділу, без належного контролю, що дає підстави для припущення про можливі втрати частини фонду вже на першому етапі переміщення. Такий висновок підтверджується і звітом роботи відділу рукописів за 1940 р., в якому, зокрема, зазначено, що «...із збірки бібліотеки «Студіону» залишилась лише мала частина...»²¹.

У серпні 1941 р. Галичина була включена п'ятим дистриктом до складу Генерал-губернаторства – адміністративно-територіальної одиниці. У Львові як центрі дистрикту створено Державну бібліотеку, щоб зосередити в ній книжкові фонди і архівні матеріали найбільших і найважливіших наукових книгозбірень. Згідно з опрацьованими вітчизняними архівними джерелами вона складалася з трьох відділів: першого – бібліотеки Львівського університету; другого – бібліотек Оссолінеум і Баворовських та третього – бібліотек НТШ і товариства «Народний Дім»²². Польські ж дослідники, посилаючись на зібрані ними документи, зазначають, що до складу Львівської державної бібліотеки входило спочатку два відділи, а з березня 1943 р. – чотири. До першого з них зараховані бібліотеки навчальних закладів: університету, ветеринарної медицини та політехніки. Другий відділ охоплював бібліотеки спеціальні, куди, окрім «Студіону», віднесені Оссолінеум з бібліотекою Баворовських, НТШ, «Народний Дім» та Єврейська бібліотека²³. З поділом Державної бібліотеки на чотири відділи – книгозбірня «Студіону» не увійшла до жодного з них. Серед опрацьованих на даний час матеріалів не виявлено документів, які б засвідчували реорганізацію самої книгозбірні «Студіону» в період німецької окупації.

Інформація, яку вміщують документи, віднайдені в архівах Києва, зокрема Президії НАНУ та НБУВ, відтворює події, які відбувалися вже після війни впродовж 1945 р. і були пов'язані зі спробами директора Бібліотеки АН УРСР Ю. О. Межен-

²¹ Відділ рукописів ЛНБ (ВР ЛНБ), ф. 9, оп. 1, спр. 3896/8, арк. 20.

²² ДАЛО, ф. Р-49, оп. 1.

²³ Biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945: Wybór dokumentów źródłowych / Wybór i opracowanie A. Mężyński przy współpracy H. Laskarzewskiej. – Warszawa, 2003. – S. 234.

ка вивезти всі фонди «Студіону», як «цінної колекції», до столиці в очолювану ним установу. Після відвідин Львова у жовтні 1945 р. з метою вивчення ситуації навколо книгозбірні «Студіону» Ю. Меженко неодноразово звертався у різні інстанції, зокрема до Президії АН УРСР, Бюро відділу суспільних наук АН УРСР, а також до заступника голови РНК УРСР М. П. Бажана з проханнями видати розпорядження «про передачу всієї бібліотеки Студитів, яка знаходиться у Львові і відома під назвою «Студіон», разом з усім технічним устаткуванням (стелажі, полиці та інша бібліотечна мебля) до Бібліотеки АН УРСР»²⁴, асигнувати 150 000 крб. на її перевезення до Києва, «оскільки бібліотека ця ще не передана до Академії наук УРСР, а перебуває під охороною НКДБ»²⁵, допомогти отримати для потреб бібліотеки (зокрема, для перевезення книгозбірні зі Львова) додатковий автотранспорт²⁶.

Майже одночасно виношувалися плани і були намагання прискорити передачу фондів «Студіону» і до Львівської наукової бібліотеки. «У 1946 році після Львівського собору з ліквідації уніатської Церкви, – згадує колишній завідувач відділу бібліографії Львівської філії бібліотеки АН УРСР Я. Р. Дашкевич, – я побував на розмові у православному митрополита Макарія Оксіюка в Митрополичих палатах у справі передачі до ЛНБ бібліотеки Шептицького і «Студіону». Макарій, який був колишнім працівником Київської бібліотеки й культурною людиною, відповів позитивно. Після цього почалося перевезення бібліотеки «Студіону» з вул. П. Скарги, 26 до ЛНБ (у відділ концентрації). У бібліотеці «Студіону» були дуже добрі дерев'яні стелажі у людський зріст, виготовлені спеціально для цього приміщення»²⁷.

Отже, є підстави вважати, що саме відсутність необхідного автотранспорту врятувала бібліотеку «Студіону» від вивезення її до Києва. Якби вона була перевезена і зберігалася цілісно, як передбачалося, «тимчасово в приміщенні БАН УРСР на Подолі, а пізніше в новому будинку бібліотеки»²⁸, то це, можливо, врятувало б її від розпорошення фондів між відділами львівської академічної книгозбірні та втрати своєї первісної структури. Це підтверджується документами архіву ЛНБ, які, власне, дозволяють реконструювати картину «роз-

чинення» «Студіону» в межах нового фондоутворювача.

Перші згадки, віднайдені в архіві ЛНБ про повнення її діючих фондів «Студіоном», зустрічаємо в документах, датованих 1946 р. Вже у першому кварталі розпочалися не передбачені планом організаційні заходи щодо переміщення бібліотеки «Студіону». Як свідчить звіт по Філіалу бібліотеки Академії наук УРСР у Львові, впродовж 1946 р. «перевезено до будинків при вулиці Стефаніка, 2 і Лисенка, 14 цінну бібліотеку «Студіону», яка містилася при вул. (б[увша] Петра Скарги), 4. Щоб це зробити, силами працівників бібліотеки знято з полиць, зложено в штабелі, а пізніше навантажено на машини і вивантажено з них біля 100 000 книжок та більшу кількість рукописів»²⁹.

Після перевезення розпочалося сортування сконцентрованих фондів з подальшим розподілом між відділами згідно з їхньою специфікою. Зокрема, у відділ стародруків на вул. Лисенка, 14 було передано 709 кирилических стародруків з колишніх бібліотек греко-католицької духовної семінарії та «Студіону», кабінетом музичної літератури «прийнято і тимчасово впорядковано більшу кількість музикалій, які прибули з б[увшої] Бібліотеки «Студіону» і ін.»³⁰.

З метою створення зручності для читачів при користуванні у 1947 р. тривала робота з концентрування однорідних фондів, які надійшли від попередніх фондоутворювачів, в окремих приміщеннях бібліотеки. Як засвідчують документи архіву ЛНБ, основна частина «Студіону» була зосереджена в будинку на вул. Лисенка, 14, де знаходився відділ стародруків та створений у травні 1946 р. Музей книги, які наприкінці 1949 р. були реорганізовані у відділ рідкісної книги.

Оскільки наступні за хронологією після 1947 р. архівні документи не містять інформації про переміщення бібліотеки «Студіону» в межах структурних підрозділів академічної книгозбірні згідно з їхньою специфікою комплектування, можна зробити висновок, що більша і основна її частина розпорошена по фондах ЛНБ, а давня осіла у відділі рідкісної книги. Сьогодні також відомо, що, окрім відділів рукописів, музичної літератури (нині – відділ мистецтва), бібліографічного, рідкісної книги, друки зі штампами «Книгозбірня «Студіону» у Львові» знаходяться й у відділі україніки, куди потрапили вони на початку 90-х років ХХ ст. після розкриття спецфонду ЛНБ.

²⁹ Архів ЛНБ, оп. 1, спр. 90, арк. 37–38.

³⁰ Там само, арк. 31.

²⁴ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 657, арк. 136.

²⁵ Архів Президії НАН України, ф. Р-251, оп. 1, спр. 199, арк. 77.

²⁶ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 657, арк. 138.

²⁷ Спогади, записані зі слів Я. Р. Дашкевича 12 січня 2005 р.

²⁸ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 657, арк. 136.

Є підстави вважати, що під час наведеного вище етапу переміщення, як і значно пізніше, мали місце втрати фонду книгозбірні «Студіону». Зокрема, при сортуванні та опрацюванні його незаінвентаризованої і неопублікованої частини у відділі концентрації (з часом обмінно-резервному), можливо, чимало книжок було здано на макулатуру, знищено як клерикальну літературу або просто викрадено і осіло в приватних колекціях не лише в Україні, а й поза її межами.

Отже, ліквідація самостійної книгозбірні «Студіону» не обмежувалася лише документально підтвердженими переміщеннями і втратами її фонду (неможливо визначити, скільки книжок було просто викинуто «визволителями» через вікна бібліотеки на вул. Пирогова в 1944 р.). Сумна доля «Студіону» стала ще одним наслідком нищівної політики радянської влади щодо найбільших книгозбірень (як і всього іншого, що не відповідало її ідеології), які функціонували на західноукраїнських землях до 1939 р.

Більше того, відлуння цього процесу мало місце і в подальшому: в 1975 р. на підставі листів Президії АН УРСР та ДАУ УРСР 15 кілограмів розсипу документальних матеріалів архівно-історичного характеру з відділу рукописів ЛНБ ім. В. Стефаніка було передано до ЦДАЛ. Ці матеріали були упорядковані і об'єднані у фонд під назвою «Товариство «Студіон», м. Львів»³¹, куди увійшли документи, котрі стосуються бібліотеки «Студіону» (каталоги книг, опис інвентаря, протоколи комісії та інші свідчення про передачу «Студіону» у Львові бібліотеці Львівської філії АН УРСР тощо), зокре-

ма ті, на які ми вже посилалися. Відомо також, що частина «Студіону», ідентифікована за його штампами, знаходиться і в бібліотеці ЦДАЛ. Проте, її шлях до Архіву, як і чимало інших питань щодо створення та ліквідації цієї унікальної за складом свого фонду («крім теологічної літератури, в бібліотеці була література по візантології, історії Сходу, Росії, України, іноземна «россіка», а також заборонені царською цензурою женецькі, лондонські, берлінські видання»³²), та сучасною за станом бібліотечного устаткування книгозбірні «Студіону», потребує подальших досліджень. Хоча цілком ймовірно, що ці друки потрапили до Архіву в той самий час і подібним шляхом, як і фрагменти бібліотеки «Студіону», які знаходяться сьогодні в Музеї мистецтва давньої української книги Львівської галереї мистецтв. Туди вони були передані в 70–80-х роках минулого століття на прохання дирекції Галереї з дублетного фонду ЛНБ, про що свідчать акти передачі³³.

Сьогодні можемо також стверджувати, що незначна частина фонду книгозбірні «Студіону» зберігається і в Національному музеї у Львові.

Таким чином, встановлення теперішніх місць зберігання фрагментів «Студіону» дасть можливість реконструювати каталог «уфондованої Митрополитом бібліотеки «Студіон», у якій були безцінні унікати і збірки...»³⁴, дослідити кількісний і якісний склад фонду цієї унікальної наукової установи.

³² ВР ЛНБ, ф. 9, оп. 1, спр. 302, арк. 18.

³³ Архів ЛНБ, оп. 1, спр. 2007, арк. 25, 29–42.

³⁴ Амман О. А. М. – ієромонах Марко. Ченці Студитського Устава. – Едмонтон, Альберта, 1955. – С. 21. – (Бібліотека католицької акції; Ч. 19).

³¹ ЦДАЛ, ф. 577, оп. 1.

УДК 930.253(477)

Олег КУПЧИНСЬКИЙ,

Голова Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові

Наукова реконструкція середньовічного архіву:

основні методичні засади

(на прикладі архіву Галицько-Волинського князівства XIII - поч. XIV ст.)

Представлено результати дослідження і найповнішого видання текстів актів і документів Галицько-Волинського князівства, передусім, оригінальні та копійні автентичні акти та документи, реконструйовані акти з літописів і літописців, сумнівні щодо достовірності документи, а також документи тогочасних і пізніших століть, у яких згадуються відомі й невідомі досі документи князівства. Опрацьовано 225 актів і документів та згадок про них з різних бібліотечних, архівних та музейних зібрань України. Документальні матеріали різні за змістом і дипломатичною формою видавалися багатьма особами та інституціями у різних місцевостях князівства. Вони розкривають умови формування Галицько-Волинського князівства, його соціаль-

но-економічні відносини і політичний лад, контакти з іншими землями і державами, внесок у боротьбу з кочівниками, слугують матеріалом для вивчення правових відносин, мови, побуту, культури давньоукраїнських дипломатичних служб. Виняткове значення мають ті документальні пам'ятки, які відображають внутрішнє життя країни, розвиток торговельних відносин з іншими землями, князівські міжусобиці, тривалу боротьбу князів із боярством.

Ключові слова: Галицько-Волинське князівство, акт, документ, право.

Особливості методологічних засад процесу реконструкції архіву середньовічної України складаються з того, що він можливий лише за умови максимального виявлення усіх видів, типів і жанрів писемних пам'яток, оригіналів, фальсифікатів, списків, згадок про документи тощо, які зберігаються у різних бібліотеках, архівах, музеях, а також усебічного їх наукового аналізу і публікації.

Необхідність системного дослідження актової і документальної спадщини України викликана тим, що дослідження та публікація актів і документів XIII – першої половини XIV ст. дотепер перебуває на початковому етапі, на відміну від літописів та інших наративних пам'яток, на дослідження котрих покладено чимало сил визначних істориків, літераторів, мовознавців.

Вивчення, наприклад, статутних грамот порівняно з дослідженням літописних кодексів, на думку Я. Щапова, відстає «більш як на сто років»¹. Те, чого досягла наука про літописи 60-х років XIX ст., приблизно відповідає стану вивчення статутних грамот у 70-х роках XX ст. На жаль, сказане стосується також інших видів документів і актового матеріалу. Загалом актуальність реконструкції середньовічних архівів має декілька аспектів. Нині володіємо, власне, залишками документальної спадщини, а це, з одного боку, потребує докладного пошуку й обліку, аж до найдрібніших згадок чи натяків про акти та документи, і реконструкції згаданого складу тогочасного дипломатарію, з другого – відхилення усіляких домислів і спекуляцій щодо функціонування галицько-волинського документа як такого (передусім князівського) та спростування цих декларацій, зокрема, що стосується західного культуртрегерства і взагалі діяльності князівських канцелярій та актової писемної культури.

Основними і засадничими питаннями є проблема творення документа, його правова підстава, а також проблеми, пов'язані з його поширенням на різних територіях. Протягом двох останніх століть тривають дискусії щодо збереження і незбереження галицько-волинських документів раннього середньовіччя та їх автентичності.

Галицько-волинський документальний матері-

ал окремо не вивчався, залишаючись у вітчизняному джерелознавстві поза власним комплексним дослідженням. Його аналізу потребує також загальнослов'янська наука, передусім напередодні створення за століття єдиного слов'янського дипломатарію.

Процес реконструкції архіву передбачає якнайповніше подати інформацію про стан збереження актової і документальної спадщини Галицько-Волинського князівства, провести науковий аналіз актової і документальної спадщини – історичний, дипломатичний, частково мовний, підготувати публікацію пам'яток. Ці складні завдання опираються на необхідність проведення таких процедур, як:

□ обстеження відомих, а водночас маловідомих й досі невідомих актів та документів (це однаковою мірою стосується як окремо взятих актів та документів, так і їх реконструкції з літописів та інших пам'яток);

□ нового прочитання текстів актів і документів *de visu* на основі прямого ознайомлення з оригіналами чи пізнішими списками-копіями;

□ виявлення варіантів актів і документів, а також нових, досі не знаних, списків текстів;

□ остаточного з'ясування будови актів, передусім різновидів формулярів, структури клаузул (це стосується і реконструйованих документальних пам'яток, у зв'язку з чим багато раніше внесених у контекст наративних джерел актів і документів уперше трактуються як такі);

□ залучення відомих й не відомих сьогодні неавтентичних актів та документів (фальсифікатів), їх списків, писаних пізніше від імені реальних експонентів;

□ аналіз документів різних державних, церковних і церковно-корпоративних інституцій, а також приватних осіб, які згадують і цитують акти та документи Галицько-Волинського князівства;

□ публікацію усіх відомих сьогодні актів та документів, які створювалися на території Галицько-Волинського князівства, із супроводженням загальними вступними увагами в межах відповідних розділів, а також критичним коментарем до кожного публікованого акта чи документа.

Вступні уваги впроваджують читача у зміст актів та документів, що увійшли до розділу, висвітлюють статистику вміщених документальних матеріалів, їх списки, додаткові джерела та літературу, а

¹ Щапов Я. Н. Княжеские уставы и церковь в Древней Руси XI–XIV вв. – М., 1972. – С. 6.

головне – розкривають труднощі, з якими зіткнувся дослідник в оцінці актів і документів.

Коментар до акта та документа містить такі елементи його зовнішньої і внутрішньої критики: 1. Заголовок. 2. Дипломатичну належність. 3. Встановлення оригінальності та достовірності. 4. Коротку історію появи, походження. 5. Загальний вигляд, письмо (вибірково), спосіб засвідчення. 6. Структуру (архітектоніку) акта та документа і коротку характеристику клаузул. 7. Дату (обґрунтування дати). 8. Відомості про те, хто і коли вивчав документ, оцінку в наукових дослідженнях його змісту й автентичності. 9. Списки акта та документа. Далі подано текст самого акта чи документа. Під власне текстом акта та документа винесено легенду: а) посилання на місце зберігання рукопису тексту (оригіналу) та списків і б) посилання на видання (якщо такі існують), у яких опубліковано текст акта чи документа. Якщо публікацій було кілька, посилання подаються у хронологічній послідовності.

Мають бути опубліковані всі відомі сьогодні акти та документи, які стосуються Галицько-Волинського князівства – оригінальні та реконструйовані з літописів і літописців, а також з богослужбової літератури, зібрані та проаналізовані з урахуванням найновіших наукових досягнень неавтентичні документальні пам'ятки, а також згадки про акти та документи у тогочасних і пізніших документальних матеріалах XIII–XIX ст.

Ці методичні засади було реалізовано під час підготовки книжки, присвяченої реконструкції архіву Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст.² Там уперше вміщено найповнішу на сьогодні добірку актів і документів, виявлених в архівах і бібліотеках України, Польщі, Росії, Ватикану і Литви та реконструйованих із літописів (225 текстів), які становлять повний корпус документальних джерел Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст. До неї увійшло багато ніколи не використовуваних з науковою метою актів і документів.

Зібрані, опубліковані та проаналізовані документи охоплюють період від передня створення князівства (1195) до розгортання боротьби за спадщину Романовичів (40-ві роки XIV ст.) і вміщують 14 автентичних актів та документів, які збереглися в оригіналах і списках оригіналів (Розділ I); 69 актів і документів, реконструйованих із літописів, літописців і богослужбової літератури

(Розділ II); 26 неавтентичних актів і документів, що виявлені у пізніших списках із датами XIII – першої половини XIV ст. Їх умовно можна поділити на: а) сумнівні щодо своєї достовірності; б) такі, що за нинішнім станом науки вважаються підробками, але їх остаточна оцінка потребує подальших досліджень і в) беззастережні фальсифікати (Розділ III); 116 згадок актів і документів XIII ст. і пізніших сторіч (до першої половини XIX ст.). Більшість цих текстів ніколи не використовувалися у наукових дослідженнях.

Вони мали юридичну силу і використовувалися у правовій практиці Речі Посполитої до кінця її існування. Чимало з них підтверджені пізнішими правителями.

Опубліковані акти та документи Галицько-Волинського князівства багаті змістом і дипломатичною формою видавались особами та інституціями в різних місцевостях, ілюструють соціально-економічні відносини, політичний лад, права, побут і культуру різних верств населення, різноманітні аспекти внутрішнього життя країни (розподіл праці, розвиток торговельних відносин з іншими землями і країнами, міжкнязівські взаємини, оборонні заходи), процес об'єднання Волинської і Галицької земель в одну державну цілісність і роль у цьому Володимира та Галича зі своїми князівськими дворами, діяльністю боярства, міських громад та духовенства.

Корпус документів Галицько-Волинської держави свідчить про високий рівень князівських канцелярій, про функціонування у Галицько-Волинській державі вже з кінця XII – початку XIII ст. писемних актів, рівень яких не поступався європейському. На це вказують видові різноманіття документів і їхня структура, зокрема, будова формулярів і клаузул. Розвиток дипломатичної форми і використання латинської мови князівськими канцеляріями та місцевою адміністрацією насамеред для контактів із західними країнами свідчать про високий розвиток державного управління Галицько-Волинського князівства в загальноєвропейському руслі.

Запропонована методика досліджень дозволяє їх продовження у напрямку реконструкції відповідних текстів із польських, угорських та німецьких латиномовних хронік, актів і документів, а також згадок, які підтверджують існування подібних актів.

Оприлюднення корпусу актів Галицько-Волинського князівства і його дослідження істотно заповнює прогалину в українському та європейському джерелознавстві епохи Середньовіччя.

² *Купчинський О.* Акти і документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст. – Львів, 2004.

РЕЦЕНЗІЇ

Андрій НЕПОМНЯЩИЙ,

професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін
Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, д-р іст. наук

Нове науково-довідкове видання з етнічної історії Півдня України

(Причерноморские немцы в жизни и деятельности г. Одессы и региона. 1803–2003: Библиографический указатель / Сост. В. Самодурова, А. Айсфельд, Н. Шевчук; Научн. ред. и вступ. ст. А. Айсфельд, Н. Шевчук. – Одесса: Астропринт, 2003. – 312 с.)

В Україні сьогодні зростає суспільний інтерес до історії як українського народу, так і численних етносів, які мешкають на її території. У загальному руслі розвитку поліетнічної культури народу України важливо поповнювати знання з історії й етнографії усіх, у тому числі й нечисленних народів, відновлювати їхню етнічну історію, етапи заселення просторів України. Німецька колонізація Півдня України носила, насамперед, землеробський характер. Її історія знає як труднощі, так й економічні та культурні досягнення. До 200-річчя заснування німецьких поселень в Одесі Науковою бібліотекою Одеського національного університету ім. І. І. Мечнікова присвячене видання фундаментального бібліографічного довідника «Причерноморские немцы в жизни и деятельности г. Одессы и региона». Це друге видання книги. Перше вийшло в 1999 р. й охоплювало період 1803–1917 рр. Дивно, що укладачі не повідомили у вихідних даних про існування попереднього видання, яке включало великий корпус літератури та докладну статтю одеського вченого, кандидата історичних наук М. А. Шевчука з історії колонізації.

Відразу слід наголосити на тому, що зміст бібліографічної інформації в рецензованому довіднику набагато ширший заявлених у назві географічних меж. Численні дослідники історії південного регіону нашої країни одержали не тільки покажчик з історії, господарства, культури німців Одеси й регіону, а фундаментальний довідник щодо німецької колонізації всього Півдня України. Слід відзначити, що книга містить значну кількість матеріалів щодо кримських німців, історія й етнографія яких активно розробляється останніми роками.

Поява цього бібліографічного покажчика, який, безумовно, стане незамінним помічником у великому потоці публікацій із проблеми, є дуже акту-

альною і вчасною. Науковими редакторами видання є відомі фахівці з історії колонізації Півдня України – кандидат історичних наук, доцент Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І. І. Мечнікова М. А. Шевчук і заступник директора Інституту культури й історії німців у Північно-Східній Європі доктор А. Айсфельд (Геттінген, Німеччина). Їм належить авторство двох окремих статей, присвячених історії заселення німцями півдня країни. Відзначимо, що ці статті ґрунтуються на значній кількості статистичних даних та інших матеріалах, які стали бібліографічною рідкістю (перш за все – періодичної преси революційних років). Вони мають велике наукове значення й заслуговують якнайпильнішої уваги фахівців.

В основу структури бібліографічного покажчика покладено хронологічний принцип. У першій частині репрезентована література щодо німців одеського регіону в 1803–1917 рр., у 2 і 3 частинах відповідно – радянський та сучасний періоди. Окремо виділені персоналії, список основних бібліографічних джерел, допоміжні покажчики. У межах кожного розділу бібліографічні описи розташовані за абеткою (змішаний російсько-український алфавіт, потім – література іноземними мовами). Винятком є розділ «Документи», де у хронологічному порядку наведено бібліографічні описи законів, указів, постанов та інших нормативних документів, які регулювали життя й діяльність німецьких колоністів Півдня України.

У покажчику вперше вводиться в науковий обіг матеріал із місцевих газет і журналів, які видавалися для німецького населення Північного Причорномор'я в 1917–1919 рр. Ці видання збереглися у бібліотеках Німеччини.

Відзначаючи важливу роль рецензованого покажчика для подальшої розробки історії та етно-

графії окремих етнічних груп населення України, зауважимо, що при його підготовці слід було б використати ґрунтовний бібліографічний покажчик «История и этнография народов Крыма: Библиография и архивы (конец XVIII – начало XX века)» (2001), а також матеріали нової книжкової науково-довідкової серії «Біобібліографія кримознавства». У цих матеріалах міститься багато відомостей не тільки про кримський регіон, а й взагалі щодо Північного Причорномор'я.

Ада ЧАЧКО,

професор кафедри гуманітарних дисциплін КНУКіМ, д-р пед. наук

Дослідження українського читачезнавства триває...

(Новальська Т. В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець XIX – початок XXI ст.): Монографія. – К.: КНУКіМ, 2005. – 252 с.)

Вітчизняне бібліотекознавство збагатилося новим науковим виданням – у видавничому відділі Київського національного університету культури і мистецтв опубліковано монографію професора кафедри бібліотекознавства та інформаційних ресурсів означеного ВНЗ Т. В. Новальської, присвячену вивченню українського читача у бібліотекознавчих дослідженнях кінця XIX – початку XXI століть.

Актуальність теми монографії не викликає сумнівів, адже одним із головних засобів розвитку особи, її інтелекту, культури, світогляду, здобуття і поглиблення загальноосвітніх і професійних знань, фахової компетентності сьогодні є читання як феномен соціального розвитку та визначальний фактор активної життєвої позиції особистості.

Видання являє собою самостійне дослідження, в якому зроблено першу спробу узагальнити досвід вивчення читачів бібліотек України в різні історичні періоди, показано вплив політичних, економічних, соціокультурних факторів, які в тій чи іншій мірі впливали на читацьку активність, смаки та уподобання українського читача, виявлено роль бібліотеки як соціального інституту в організації досліджень читачів та читання.

У монографії максимально використана вітчизняна та зарубіжна джерельна база, запропонована багатоаспектна історіографія даної проблеми. Цікавим є досвід проведення авторкою дослідження читання бібліотечних працівників, у процесі якого було проанкетовано 445 респондентів – фахівців обслуговуючих підрозділів національних, обласних, міських, районних та сільських бібліотек. Зав-

дяки цьому опитуванню перед нами виникла постаць бібліотекаря як читача на початку XXI ст., чия діяльність значною мірою впливає на політику читання в країні.

Не менш важливим джерелом дослідження Т. В. Новальської стали анкети читачів (980 анкет) Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, які працювали з фондами з 1985 по 2002 рр., що дозволило виявити склад читачів, їхні соціально-демографічні особливості, мету звернення до документів, тематичну спрямованість та галузі знань, які найактивніше досліджувалися на межі двох тисячоліть.

Структура монографії добре продумана та логічна. Чітко простежується періодизація у вивченні читачів, яку розпочато з кінця XIX ст., саме з тих часів коли були здійснені перші спроби дослідження читачів і читання освітянами, проаналізовано цей процес протягом XX ст., зроблено наголос саме на бібліотекознавчих дослідженнях, водночас залучено і розвідки літературознавців, книгознавців, соціологів, завершується розгляд сучасного стану бібліотекознавчих досліджень, залучено власні напрацювання щодо вивчення українського читача.

Завдяки всебічному ґрунтовному вивченню українського читача в різні історичні періоди, автор монографії розкривала становлення та розвиток комплексної галузі наукового знання, що інтегрує вивчення читачів і читання – читачезнавство.

Позитивним є те, що Т. В. Новальська, після узагальнення поглядів бібліотекознавців, книгознавців, літературознавців на цю наукову дисципліну, представила власне розуміння щодо бібліо-

теки читачів і читання – читачезнавство.

Позитивним є те, що Т. В. Новальська, після узагальнення поглядів бібліотекознавців, книгознавців, літературознавців на цю наукову дисципліну, представила власне розуміння щодо бібліо-

течного читачезнавства як складової частини бібліотекознавства, вперше обґрунтувала теоретичні основи даної наукової дисципліни. Такий підхід є новаторським і дозволяє сучасним науковцям ще раз переглянути особисті погляди на бібліотечне читачезнавство як наукову дисципліну.

Автор не обмежується хронологічними рамками свого дослідження, а визначає перспективу розвитку бібліотечного читачезнавства, окреслює нові його напрями та складові: історію українського читача та історію читання, психологію читача та

психологію читання, соціологію читання в Україні та інше.

Результати багаторічних досліджень, викладені у рецензованій монографії, допоможуть збагатити навчальний процес та удосконалити фахову підготовку спеціалістів у вищих навчальних закладах культури. Дане видання дасть новий творчий імпульс пошукам науковців бібліотечної справи в Україні та країнах СНД, викличе гарячу зацікавленість серед бібліотечно-бібліографічного загалу країни.

Передплачені онлайніві науково-інформаційні ресурси

У 2005 р. Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського було передплачено через фірму EBSCO Information Services GmbH (європейське відділення американської фірми EBSCO Information Services) онлайніві науково-інформаційні ресурси, серед яких, наприклад, повнотекстові БД зарубіжних наукових електронних журналів видавництва Elsevier: Agricultural and Biological Sciences; Arts and Humanities; Biochemistry, Genetics and Molecular Biology; Business, Management and Accounting; Chemical Engineering; Chemistry; Computer Science; Decision Sciences; Earth and Planetary Sciences; Economics, Econometrics and Finance; Energy; Engineering Environmental Science; Immunology and Microbiology; Materials Science; Mathematics; Medicine and Dentistry; Neuroscience; Nursing and Health Professions; Pharmacology, Toxicology and Pharmaceutical Science; Physics and Astronomy; Psychology; Veterinary Science and Veterinary Medicine; найбільша загальнонаукова реферативна БД (28 млн записів) Scopus тощо. Доступ до вище зазначених онлайнівіх науково-інформаційних ресурсів надається користувачам у локальній комп'ютерній мережі НБУВ (<http://192.168.2.2/online-2006/>).

З метою організації користування базами даних зарубіжних наукових електронних журналів НБУВ спільно з Інформаційно-бібліотечною радою НАН України за участю представників видавництва Elsevier, фірми EBSCO Information Services GmbH та Інституту електронної інженерії (Великобританія, Лондон) для працівників науково-дослідних установ НАН України та НБУВ проведено п'ять семінарів-тренінгів, два з яких організовано на базі бібліотеки Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України та інформаційного центру Інституту фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України. Участь у цих заходах взяли понад 200 осіб – науковців і бібліотечно-інформаційних фахівців науково-дослідних установ НАН України з різних регіонів та користувачів і працівників НБУВ.

Передплачені онлайніві науково-інформаційні ресурси (2006 р.) Стр. 1 из 1

 Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Передплачені онлайніві науково-інформаційні ресурси

*Доступ надається в закритій комп'ютерній мережі бібліотеки
Прямий користувачам комп'ютерів в читальній залі*

Інформаційні продукти Elsevier

Наукова електронна бібліотека на платформі ScienceDirect
(передплачено доступ до текстів 2 тис. журналів за останні 5 років)

• Agricultural and Biological Sciences	• Environmental Science
• Arts and Humanities	• Immunology and Microbiology
• Biochemistry, Genetics and Molecular Biology	• Materials Science
• Business, Management and Accounting	• Mathematics
• Chemical Engineering	• Medicine and Dentistry
• Chemistry	• Neuroscience
• Computer Science	• Nursing and Health Professions
• Decision Sciences	• Pharmacology, Toxicology and Pharmaceutical Science
• Earth and Planetary Sciences	• Physics and Astronomy
• Economics, Econometrics and Finance	• Psychology
• Energy	• Social Sciences
• Engineering	• Veterinary Science and Veterinary Medicine

Реферативна база даних Scopus
Найбільша загальнонаукова реферативна база даних (28 млн. записів)

Інформаційні продукти на платформі EBSCOhost

Academic Search Premier, Applied Science & Technology Abstracts, Biological Abstracts, Biological Abstracts 1969 - Present, Business Source Premier, Computer Source, Current Abstracts, Inspec, Library Literature & Information Science, Library Information Science & Technology Abstracts, MEDLINE, Newspaper Source, Regional Business News, SciINDEX with Full Text

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ
192.168.2.2

<http://192.168.2.2/online-2006/> 01.02.06.

Видавнича справа Національної академії наук України

26 жовтня 2005 р. відбулось засідання Президії Національної академії наук України, присвячене проблемам видавничої справи Національної академії наук України.

З основною доповіддю виступив голова Науково-видавничої ради НАН України академік НАН України Я. С. Яцків. Він підкреслив, що науково-видавнича діяльність Академії наук віддзеркалює усі здобутки та проблеми української науки, зокрема академічної. За останнє десятиріччя обсяги наукового книговидання зросли більш ніж на 70 %. Безпосередньо кількість монографій збільшилась на 85 %. Протягом 2004 року установами Національної академії наук України видано понад 800 наукових книг, із них майже 550 монографій та близько 290 збірників наукових праць.

Наголосивши на зменшенні ролі видавництва «Наукова думка» НАН України у виданні монографій упродовж останніх років, Я. С. Яцків повідомив, що для збільшення частки наукової літератури у продукції «Наукової думки» та з метою публікації результатів фундаментальних досліджень і найважливіших наукових досягнень учених НАН України з другого півріччя 2001 року розпочато реалізацію проекту «Наукова книга». Станом на 1 жовтня 2005 року за цим проектом побачили світ 72 наукові монографії.

Видавництво «Наукова думка» вийшло також із надзвичайно актуальною ініціативою, яку підтримує Науково-видавнича рада НАН України, а саме започаткування видання великого українсько-російсько-англійського словника наукової термінології.

Друге видавництво Національної академії наук України – Видавничий дім «Академперіодика». Створений у 2000 році шляхом реорганізації Спеціалізованої друкарні наукових журналів, у своїй структурі він має редакційно-видавничі та поліграфічні підрозділи. Основним завданням редакційно-видавничих підрозділів є видання журналів НАН України, у тому числі загальноакадемічних: «Вісник НАН України», «Доповіді НАН України» і «Наука та інновації». Було відзначено, що плани діяльності Видавничого дому у 2005 році передбачають випуск 198 номерів журналів. Це вдвічі більше, ніж було п'ять років тому. Поліграфічний підрозділ «Академперіодики» тиражує не тільки журнали, але й книги. У минулому році з ініціативи Науково-видавничої ради НАН України тут було відновлено випуск науково-популярних видань.

Однак подальший розвиток Видавничого дому «Академперіодика» гальмується нестачею виробничих приміщень та недостатнім парком поліграфічної техніки.

Значну роль у публікації результатів наукових досліджень відіграють періодичні видання. Сьогодні науковці НАН України публікують загалом понад 20 тис. статей щорічно. За останні десять років кількість опублікованих статей зросла більш ніж у півтора рази. У 2004 р. було опубліковано понад 17 тис. статей у вітчизняних виданнях та майже 4,5 тис. – у зарубіжних.

Національна академія наук України видає 82 наукові журнали. 26 з них перекладаються англійською мовою, 17 перевидуються за рубежом, редакції 9 журналів власними силами перекладають та видають їх англійською. У 2004 р. 17 журналів НАН України входили до «філадельфійського списку» Інституту наукової інформації США (ISI) для визначення імпаکت-фактору.

Для вирішення проблем розповсюдження наукових журналів та розширення читацької аудиторії понад 60 % журналів НАН України використовують можливості інтернету. Інтерактивне інформаційне середовище дає майже безмежні можливості отримати необхідну інформацію, витрачаючи мінімум часу та зусиль. Представлення в інтернеті електронних версій наукових журналів дозволяє значно розширити читацьку аудиторію при значному зменшенні витрат на друкування паперових версій. Створення загальноакадемічного порталу наукової періодики на базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – це реальна можливість забезпечення інтеграції української науки у світовий науковий процес.

Вагомим джерелом державного фінансування видавничої діяльності НАН України є державне замовлення. Проте друкована продукція, видана за рахунок державного замовлення, підлягає, згідно з діючим законодавством, виключно безкоштовному розповсюдженню серед бюджетних установ. Це призводить до того, що пересічний читач, студент, науковець позбавлені можливості придбати у книжковому магазині потрібні їм словники, довідники, іншу наукову літературу, оскільки через брак обігових коштів видавництва не мають можливості додрукувати додаткові тиражі цих видань, що унеможлиблює створення в Україні ринку наукової літератури.

З метою посилення ролі існуючих книгарень

НАН України у поширенні наукової, довідкової літератури та словників, залучення до системи книгорозповсюдження видань наукових установ НАН України, удосконалення засобів донесення наукової книги до широкого читацького загалу академік НАН України Я. С. Яцків виступив з ініціативою розширення академічної мережі книгорозповсюдження та створення книготорговельного об'єднання «Академкнига».

В обговоренні доповіді голови Науково-видавничої ради НАН України взяли участь Б. Р. Кияк (директор Державного фонду фундаментальних досліджень), О. В. Афонін (президент Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів, член Колегії Державного комітету телебачення і радіомовлення України), Л. Ф. Куртенок (директор Видавничого дому «Академперіодика»), І. Р. Алексеєнко (директор видавництва «Наукова думка»), академік НАН України В. М. Локтев (академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України), академік НАН України В. А. Смолій (директор Інституту історії України НАН України), академік НАН України М. Г. Жулинський (директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України).

Із заключним словом виступив президент НАН України академік НАН України Б. Є. Патон, який відзначив, що, попри економічні проблеми минулих років, постійний дефіцит бюджетного фінансування, Національна академія наук України залишається провідним центром із випуску наукової літератури в країні. Протягом останніх десяти років ми спостерігаємо стале збільшення наукової друкованої продукції як книжкової, так і журнальної. За цей період започатковано 20 нових акаде-

мічних журналів. Готуються до друку і вже побачили світ надзвичайно важливі для наукового та культурного розвитку нашої країни видання. В Академії наук створюється власна поліграфічна база.

Разом із тим збільшення обсягів випуску друкованої продукції загострило певні проблеми. По-перше, це проблема книгорозповсюдження. Необхідно також забезпечити в межах Національної академії наук України повний видавничий цикл, тобто створення сучасної поліграфічної бази, над чим зараз працює Видавничий дім «Академперіодика», та зміцнення кооперації академічних видавництв. Сьогодні частка видавництва «Наукової думки» у виданні наукових монографій неприпустимо низька. Це видавництво, на жаль, втратило позиції одного з найпотужніших в світі центрів наукового книговидання. Але інтелектуальний потенціал цієї академічної установи збережений, і це зобов'язує видавництво в сучасних умовах сформувавши відповідну видавничу політику та посісти чільне місце у науковому книговиданні.

Президент Академії наук зауважив, що сьогодні для наукової спільноти нашої країни дуже гостро постала проблема української наукової термінології, і наголосив на необхідності всебічної підтримки запропонованому проекту видання великого українсько-російсько-англійського словника наукової термінології. Він також схвально поставився до пропозиції створення на базі НБУВ загальноакадемічного порталу наукової періодики.

*Олена ВАКАРЕНКО,
вчений секретар
Науково-видавничої ради НАН України*

Міжнародний форум книги, науки і культури

Значення видання наукової літератури у розвитку фундаментальної та прикладної науки, забезпеченні науково-технічного прогресу у народному господарстві, у вирішенні соціально-культурних завдань розвитку людства складно переоцінити. Розвиток сучасних технологій неможливий без науки, котра у свою чергу не може існувати без оперативної і повної інформації та врахування наукових досягнень інших країн. Міжнародне наукове співтовариство прагне того, щоб інформація про результати наукових досліджень, які проводяться у різних країнах світу, була доступна всім ученим світу. Інформаційне забезпечення науково-дослідної діяльності безпосередньо впливає на актуальність та рівень наукових досліджень, значною

мірою залежить від того, які ресурси пропонує бібліотека вченим. У цьому контексті особливого значення набув комплекс питань, озвучених у рамках міжнародної наукової конференції «Роль книговидання у розвитку міжнародних наукових і культурних контактів» (Москва, 21–23 вересня 2005 р.), проведеної під егідою Міжнародної асоціації академії наук (МААН), Російської академії наук (РАН) та Національної академії наук України (НАНУ). В роботі конференції взяли участь близько 170 вчених, керівників і співробітників бібліотеки, видавництв, книготорговельних організацій, інформаційних центрів із 11 країн СНД і далекого зарубіжжя. Серед доповідачів конференції були чотири академіки РАН, два академіки НАН України, один

академік НАН Білорусі, один член-кореспондент РАН, 22 доктори і 46 кандидатів наук (усього 85 доповідей).

Зусилля співорганізаторів заходів конференції – Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів МААН, Наукового центру досліджень історії книжкової культури при науково-виробничому об'єднанні «Издательство «Наука» (РАН), Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського були спрямовані на вироблення спільної стратегії подальшого розвитку наукової та культурної взаємодії між країнами Співдружності незалежних держав, Європи та Азії, налагодження ефективного обміну суспільно та науково значущою інформацією задля сталого розвитку своїх країн, збагачення культур тощо. Конференція проходила за підтримки Виконавчого комітету Співдружності незалежних держав і Федерального агентства у справах друку і масових комунікацій Російської федерації, фінансової підтримки Російського гуманітарного наукового фонду (проект № 05-03-14096Г), що дало можливість забезпечити представницький форум. Відомі науковці, керівники академічних наукових бібліотек, представники різноманітних наукових фондів та товариств, книговидавничих і книгорозповсюджувальних організацій з Росії, України, Білорусі, ФРН, США, Болгарії, Азербайджану, Киргизтану, Казахстану, Молдови, Таджикистану обговорили ряд важливих законодавчих і нормативних ініціатив, проблемних питань, вирішення яких сприятиме розвитку книгообміну між країнами та інтенсифікації наукової співпраці.

Конференція працювала в режимі пленарного і секційних засідань. Пленарне засідання відбулося 21 вересня у конференц-залі ППП «Типографія «Наука». Пленарне засідання конференції вели академік НАН України, віце-президент НАН України І. Ф. Курас (виступив із доповіддю про роль наукової книги в системі єдиного економічного, науково-інформаційного та культурного простору) та професор В. І. Васильєв, генеральний директор НПО «Издательство «Наука» РАН, директор Наукового центру досліджень історії книжкової культури (представив співповідь з віце-президентом РАН академіком М. А. Плате, у якій були висвітлені питання сучасного стану видавничої та книгорозповсюджувальної діяльності Російської академії наук та її внеску у розвиток міжнародних наукових та культурних контактів).

22 вересня працювали секції «Формування фондів наукових бібліотек і проблеми міжнародного книгообміну», «Розвиток традиційного наукового книговидання у країнах СНД», «Створення, розповсюдження та бібліографічний опис електронних наукових ресурсів». 23 вересня відбулося виїзне засідання учасників конференції у м. Суз-

даль «Проблеми взаємодії видавців та розповсюджувачів наукової літератури з науковим співтовариством».

Доробок українських дослідників у сфері бібліотечно-бібліографічного та науково-інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної і світової науки було представлено у виступах В. М. Горового «Сучасна бібліотека і проблема інтенсифікації наукових досліджень», П. І. Рогової «Забезпечення інформаційних потреб учених і практиків педагогічної галузі документними ресурсами Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського», О. В. Воскобойнікової-Гузевої «Видання наукової літератури в Україні: проблеми і перспективи».

В обговоренні проблем формування фондів наукових бібліотек та міжнародного документообміну, розвитку традиційного та електронного книговидання, розповсюдження наукових інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв інформації взяли участь члени Ради директорів наукових бібліотек академій наук – членів МААН: В. П. Леонов (БАН), Б. С. Єлепов (ДПНТБ СО РАН), Н. Ю. Березкіна (ЦНБ ім. Я. Коласа НАН Білорусі), М. Є. Кальонов (БЕН РАН), Ш. Д. Ібраїмова (ЦНБ НАН Киргизстану), О. В. Коротенко (ЦНБ АН Молдови), А. А. Аслітдінова (ЦНБ АН Таджикистану) та інші.

Міжнародним оргкомітетом завчасно було підготовлено та видано збірник матеріалів конференції (Роль книгоиздания в развитии международных научных и культурных контактов: Материалы междунар. конф. (Москва, 21–23 сентября 2005 г.). – М.: Наука, 2005. – 334 с.), у НБУВ було підготовлено електронну версію видання та відповідний компакт-диск. В електронному вигляді матеріали конференції представлено на сайті НБУВ (www.nbuv.gov.ua/Intranet/Lib_Info/confer/).

У резолюції міжнародної наукової конференції було зазначено, що для вирішення комплексу проблем обміну інформаційними ресурсами у рамках СНД вважається необхідним сформувати в рамках МААН Раду директорів академічних видавничих, поліграфічних та книгорозповсюджувальних підприємств і організацій, представників редколегій періодичних і серійних друкованих видань академій наук (скорочено – Рада з книговидання (РКВ)); заснувати та видавати друкований орган РКВ «Вестник книгоиздателей МААН»; звернути увагу Ради МААН, академій наук та організацій, що входять до складу МААН, на нагальну потребу у формуванні єдиної БД про всі періодичні та неперіодичні наукові та інформаційні видання, що вийшли друком в академіях наук – членах МААН; розгорнути у країнах СНД роботи зі створення спільного електронного порталу на основі згаданої бази даних; створити електронні версії науко-

вих журналів, що видаються академіями наук – членами МААН, забезпечити доступ до них у мережевому режимі; розробити правові, фінансові і технічні засади доступу до такого роду інформації.

Учасники форуму звернулися до Ради МААН із проханням ініціювати перед відповідними міждержавними органами і структурами СНД розгляд питань формування у масштабах СНД єдиної системи наукового і міжбібліотечного книгообміну, введення пільгових умов для здійснення книгообміну науковими виданнями у рамках Співдружності; сприяти регулярному проведенню наукових форумів з проблем книговидання, розповсюдження наукової книги, формування фондів наукових бібліотек, науково-інформаційної діяльності тощо.

Книгознавча конференція в древньому Острозі

9–10 грудня 2005 року в історичному місті Острог на Волині пройшла Всеукраїнська наукова конференція «Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування», яка була підготовлена й організована Державним історико-культурним заповідником м. Острога і його Музеєм книги та друкарства та Управлінням культури і туризму Рівненської облдержадміністрації. Конференція присвячувалася 20-річчю від дня відкриття Музею книги та друкарства Державного історико-культурного заповідника м. Острога, яке відбулося 10 грудня 1985 р. Сьогодні в Україні діють два музеї такого профілю – Київський та Острозький.

У роботі конференції брали участь науковці, викладачі вищої школи та музейні працівники, які представляли Національний університет «Острозька академія», Волинський державний університет імені Лесі Українки (Луцьк), Державний історико-культурний заповідник м. Острога, Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського, Київський державний музей книги та друкарства, Волинський обласний краєзнавчий музей (Луцьк), Рівненський обласний краєзнавчий музей, Рівненське краєзнавче товариство Всеукраїнської спілки краєзнавців (м. Рівне), Нетішинський міський краєзнавчий музей (м. Нетішин Хмельницької обл.) та ін.

На конференції було заслухано 19 доповідей, пов'язаних із дослідженням книговидання та історією друкарської справи Волині та музейництва Острога, проблемами сучасного книговидання на Волині, персоналіями дослідників волинських видань. Низка повідомлень була присвячена безпосередньо острозьким виданням, друкарням та книгозбірням Острога.

До культурної програми, завдяки зусиллям організаторів та фінансової підтримки Російського гуманітарного наукового фонду та НПО «Издательство «Наука», ввійшли екскурсії до історико-культурних заповідників у м. Володимир та Суздаль. Слід відзначити високий професійний рівень організації всіх наукових та додаткових заходів, що забезпечувався робочою групою міжнародної наукової конференції (фахівці Наукового центру досліджень історії книжної культури) і щиро подякувати нашим російським колегам за гостинність і доброзичливість.

Олена ВОСКОВОЙНИКОВА-ГУЗЄВА,

ст. наук. співробітник НБУВ,

в. о. директора Інституту бібліотекознавства НБУВ,

канд. іст. наук

Учасники конференції провели обговорення перспектив книгознавчих досліджень на Волині, серед яких – розкриття фондів стародруків, які зберігаються у волинських музеях, бібліотеках та архівах України, шляхом підготовки друкованих каталогів, наукових статей, організації книжкових виставок. Було ухвалено щодва роки проводити подібні наукові заходи й публікувати їхні матеріали в науковому збірнику. Тексти доповідей і повідомлень, які прозвучали на конференції, її організатори опублікували в першому випуску наукового збірника «Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування». Учасники обмінялися інформацією про наукову роботу в галузі дослідження стародрукованих видань, які проводяться в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського і музеях Волині, та про останні публікації книгознавчої тематики.

У рамках роботи конференції і урочистостей її учасники ознайомилися з музейними експозиціями Острога, Нетішина, пам'ятками архітектури с. Межиріч (Острозький) – Межиріцьким Свято-троїцьким монастирем, були присутніми на відкритті нових виставок Музею книги та друкарства м. Острога: виставка «Мистецтво мініатюрної книги», виставка букварів з усього світу – «Найперша книга», виставка «Українська вишита ікона о. Дмитрія Блажейовського».

Книгознавча конференція засвідчила неперервність високих культурних традицій, які впродовж 400 літ зберігаються і плекаються в родовому гнізді князів Острозьких.

Ірина ЦІБОРОВСЬКА-РИМАРОВИЧ,

ст. наук. співробітник НБУВ, канд. іст. наук

ЯРОСЛАВ ДМИТРОВИЧ ІСАЄВИЧ
(до 70-річчя від дня народження)

Виповнюється 70 років від дня народження видатного вітчизняного вченого, українознавця, історика культури і, насамперед, історика українського книговидання, академіка Національної академії наук України, директора Інституту українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України Я. Д. Ісаєвича.

Ярослав Дмитрович Ісаєвич належить до числа тих науковців, чиї праці знає широке коло спеціалістів із різних галузей гуманітарної науки. На них завжди з нетерпінням очікують колеги, їх вивчають молоді дослідники, ними на рівні першоджерел користуються історики книги – там завжди в коректній формі подано абсолютно достовірний матеріал, який ґрунтується не на вигадках, а на архівних документах, на самих давніх книжках.

Перша його публікація з'явилася ще в 1955 р., у студентські роки Я. Д. Ісаєвича. У рік закінчення Львівського університету (1957) вийшло друком 6 його статей, що само по собі викликає подив.

Серед його публікацій перших років привертають увагу рецензії, з якими виступав молодий дослідник: Дослідження з історії робітничого класу Галичини (рец. на кн.: Є. Яцкевич. Становище робітничого класу Галичини в період капіталізму (1848–1900). – К., 1959 // Радянське слово (Дрогобич), 1959, 30 травня); Прикрі недоречності в корисній книзі (рец. на кн.: О. Пелехова. Товариство «Юний історик», Київ, 1957) // УІЖ, 1959, № 2); Корисний посібник для архівістів та істориків (рец. на кн.: Я. Дашкевич. Словник польських скорочень. – К., 1959 // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР, 1960, № 2). Рецензії – це далеко не простий жанр наукової творчості, що передбачає не тільки ознайомлення з рецензованою працею, а й виявлення як найбільш позитивних моментів видання, так і його недоліків. У цьому плані необхідно відзначити високий рівень рецензії Ісаєвича на каталоги стародруків, яка була опублікована в журналі «Вітчизна» № 3 за 1960 рік: Описи стародруків (рец. на: Першодруки (інкунабули) Наукової бібліотеки Львівського університету/ Упор. Ф. П. Максименко. – Львів, 1958; Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв. Описание книг, хранящихся в Государственной публичной библиотеке УССР / Сост. С. О. Петров, Я. Д. Бирюк, Т. П. Золотар. – К., 1958). При загальній позитивній оцінці названих каталогів, 24-річний автор рецензії висловив такі глибокі зауваження та пропозиції відносно другого каталогу, що вони не втратили свого значення певною мірою і до сьогодні. Зокрема, щодо обов'язкової уніфікації описів, необхідності вказівок на передмови стародруків, їх зміст. Рецензент виявив ґрунтовне знання методичних засад С. І. Маслової щодо опису кирилических стародруків, відповідних публікацій І. Я. Франка. Найголовнішим недоліком каталогу він визначив недопустиму модернізацію орфографії в назві оригіналів, а також відсутність вказівок на мову стародруків, підкреслюючи, що «слов'янської взагалі» мови не існує. Він поставив питання щодо

необхідності запровадження єдиної загальнообов'язкової системи транскрипції староукраїнських текстів, наголосив на потребі створення та публікації подібних каталогів іншими установами, що зберігають кирилическі стародруки, а також зведеного каталогу стародруків, виданих на території України, з вказівками на місце зберігання наявних примірників. При цьому молодий вчений визначив хронологічні межі українських стародруків – до появи першої друкованої книжки народною українською мовою («Енеїди» І. П. Котляревського 1798 р.) як нового етапу книгодрукування. У цій рецензії Я. Ісаєвич запропонував також відновити спеціальне періодичне видання, на сторінках якого висвітлювалися б питання книгознавства, історії книги, друкарства і бібліотек (адже після закриття в 1931 р. «Бібліологічних вістей» Україна, та й весь Радянський Союз, не мали подібного видання, і це явно стримувало наукові дослідження в книгознавчій галузі). На щастя, наразі в Україні є кілька книгознавчих періодичних видань і наукових збірників, що продовжуються.

Сьогодні, через 45 років після цієї рецензії, можемо констатувати, що основні завдання, які тоді сформулював молодий науковець, виконані, що ще раз підтверджує його правоту. Так, більшість установ, у яких зберігаються кирилическі стародруки, підготували та випустили друковані каталоги своїх колекцій. Сам Я. Д. Ісаєвич, разом з Я. П. Запаском, створили омріяний українськими істориками книги і книгознавцями «Каталог стародруків, виданих на Україні» (у трьох книгах, Львів, 1981–1984). Це, по суті, репертуар українських друків XVI–XVIII ст., у якому, крім загальних відомостей щодо видання, вказані найбільші книгосховища, де зберігаються існуючі на сьогодні примірники. Зараз просто неможливо уявити собі роботу зі стародруками без цього вагомого бібліографічного і наукового джерела. Тут подано описи стародруків, виданих на території України не тільки кирилическим шрифтом будь-якою мовою, але й латинським (зокрема, польською та латинською мовами) і гражданським шрифтами (з 1764 р.). Таким чином, обліковано всі видання, окрім книг єврейською мовою, що також видавалися на території України. Колосальна праця, яка не перестає дивувати своєю масштабністю!

Ярослав Дмитрович є автором двох десятків книг і брошур – серйозних наукових видань, які, проте, написані так цікаво, що їх цілком можуть опанувати і неспеціалісти. Серед них кілька праць присвячено велетню епохи Відродження в Україні – Івану Федорову: «Першодрукар Іван Федоров на Україні» (1964); «Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні» (1975; вид. друге, перероблене і доповнене, 1983); «Місцями Івана Федорова на Україні» (1982, співавтори М. Видашенко, О. Мацюк); «Видання Івана Федорова» (1983, співавтор Я. Запаско); «Літературна спадщина Івана Федорова» (1989). Усі ці книги мають беззаперечну наукову цінність, оскільки ґрунтуються лише на документальних фактах, на детальному дослідженні при-

мірників усіх видань І. Федорова і містять переконливий новий матеріал щодо його діяльності. Спадкоємцям першодрукаря присвячена монографія Я. Д. Ісаєвича «Преемники первопечатника» (М., 1981).

Особливо хочеться привернути увагу до монографії Я. Д. Ісаєвича «Літературна спадщина Івана Федорова», в якій вперше зібрано разом увесь літературний спадок першодрукаря – передмови й післямови до його видань. Як наголошує автор монографії, передмови та післямови стародруків мали самостійне літературне значення, стали однією з перехідних ланок від середньовічної до сучасної системи жанрів. Абсолютно справедливо вчений стверджує, що літературний доробок Івана Федорова вивчений був незрівнянно менше, ніж інші аспекти його діяльності. Тепер кожен бажаючий може ознайомитися не тільки з репродукціями сторінок із неканонічними текстами в богослужбових книгах, виданих першодрукарем, а і з перекладами їх, літературних творів середини XVI ст. сучасною українською мовою. Більше того, до перекладів з десяти видань І. Федорова в книзі представлені наукові нариси Я. Д. Ісаєвича, які подають широкий історичний і культурологічний контекст епохи, розгляд текстологічних, літературознавчих питань. Ярослав Дмитрович глибоко аналізує всю відому літературу щодо кожного з видань І. Федорова, зазначає мовні особливості та відмінності текстів різних видань першодрукаря, наприклад, тексти молитов у московському Часовнику і заблудівському Часослові; аналізує правопис московського та львівського Апостолів тощо. Нариси про десять видань І. Федорова як пам'яток літературного життя доби складають, власне, другий, основний розділ монографії. У першому ж розділі – про І. Федорова як видавця і літературного діяча – представлено огляд історії східнослов'янських літератур, йдеться про перші кириличні друкарні, про видавничу та літературну діяльність першодрукаря, а також про історію вивчення його літературної спадщини. Ще один розділ книги розкриває маргінальні записи на примірниках видань І. Федорова. Цей матеріал представлений у вигляді наукового каталогу збережених примірників друків першодрукаря. Зведення інформації про наявні примірники фєдорівських видань заслуговує, безперечно, високої схвальної оцінки, хоча мусимо зауважити, що на сьогодні в науковий обіг введено нову інформацію і про інші примірники (див., зокрема, фундаментальний каталог О. О. Гусєвої «Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века. Сводный каталог: В 2 кн.» (М., 2003. – 648 с.; М., 2003. – 708 с.)). Проте книга Я. Д. Ісаєвича, абсолютно новаторська за змістом, не втратила і, впевнені, не втратить свого наукового значення та джерелознавчої цінності.

Ще одному визначному нашому співвітчизнику – Юрію Дрогобичу – присвятив Ярослав Дмитрович три окремі видання: Юрій Котермак з Дрогобича. «Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича з Русі, доктора мистецтв і медицини Болонського університету». Репродукція першої друкованої книжки українського автора (Львів, 1968); Юрій Дрогобич / Життя славетних. Серія біографічних творів, вип. 16 (Київ, 1972); Юрій Дрогобич. До 500-річчя виходу першої друкованої книги вітчизняного автора: бібліографічний покажчик (Львів, 1983). Це не повтори: щоразу в кожному новому дослідженні Я. Д. Ісаєвич намагається

привернути увагу читачів до особи і наукової творчості маловідомого вітчизняного вченого XV ст., чії роботи були на одному рівні з аналогічними працями західноєвропейських науковців того часу.

Широкий розголос серед наукової громадськості мали також монографії Я. Д. Ісаєвича «Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст.» (1966), «Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI–XVIII ст.» (1972), «Україна давня і нова. Народ, релігія, культура» (Львів, 1996), про що свідчать рецензії на них, які були опубліковані не тільки в українських виданнях, але й у зарубіжних.

У галузі історичного краєзнавства, що є безперечно актуальним, відомі брошури Я. Д. Ісаєвича «Володимир-Волинський» (1983; перероблене і доповнене 1988), «Галицько-Волинська держава» (1999).

З великою зацікавленістю історики української книги і культури загалом очікували на вихід друком монографії Я. Д. Ісаєвича «Українське книговидання: Витоки. Розвиток. Проблеми» (Львів, 2002, 520 с.). Незважаючи на те, що серед книгознавчих студій історико-книжні традиційно переважають, ми до останнього часу не мали в Україні комплексного узагальнювального дослідження в цій царині. Пропозиції щодо написання такої праці, яка увібрала б кращі досягнення попередників, і на сучасному рівні, з урахуванням віднайдених у другій половині XX ст. документів і фактів, подавала б розгляд історії вітчизняної книги, лунали постійно на різного роду книгознавчих конференціях, форумах, при спілкуванні спеціалістів. І можемо тільки радіти, що здійснити цей задум вдалося саме Ярославу Дмитровичу, чії глибокі знання в цій галузі, загальна висока ерудиція історика, вміння виважено трактувати спірні факти (без перекоханості і зайвого ентузіазму з претензією на сенсаційне патріотичне першовідкриття, що інколи властиве деяким нашим історикам книги) добре відомі широким колам спеціалістів і є авторитетними. Найскладніші, не до кінця з'ясовані питання історії книгодрукування він завжди викладає коректно, з посиланням на джерела, тактовно висловлюючи власні припущення чи гіпотези. Це яскравий зразок класичного історичного дослідження, власної наукової школи, на здобутках якої мають можливість сьогодні навчатися нові покоління вітчизняних книгознавців. Зокрема, представлено: джерела та історіографія; нарис з історії рукописної книжності; початок українського книговидання; характеристика українських друкарень кінця XVI–XVII ст.; друкарство в Україні в першій половині XVII ст., і не лише кириличним шрифтом, а й латинським – польською та латинською мовою; видавничі осередки і друкарні другої половини XVII–XVIII ст.; тематика книжок, організація книговидання та поліграфії, а також книгорозповсюдження; характеристика українського книговидання XIX–XX ст.; авторська післямова; бібліографія; покажчики. Це не тільки історія книговидання, а, по суті, історія вітчизняної книжкової справи, яку автор подає на тлі чи порівняно з загальноєвропейською або російською книжковою справою.

Серед інших питань, на яких, за нашим переконанням, потрібно наголосити окремо, маємо зазначити підхід автора монографії до розв'язання питань, що є українською книгою, українською друкарнею і українським книговиданням. Доречно згадати, що фактичну

відповідь на це питання було представлено авторами «Каталогу стародруків, виданих на Україні» Я. П. Запаском та Я. Д. Ісаєвичем ще у 80-х роках. Тут зведено дані про всі видання, що вийшли в українських землях за цей період, незалежно від того, якою мовою чи яким шрифтом вони друковані. Це і є українські друкарні, а їхні друки репрезентують український бібліографічний репертуар, незалежно від мови книжок. Всі вони видані для потреб місцевого населення і, отже, є апіорі українськими. Каталог досить повно представляв вітчизняне книговидання. Виключення тоді становили друки єврейською мовою, а також видання замойської друкарні (Замостя). Ці прогалини в реєстрації українського книговидання тепер заповнені Ярославом Дмитровичем у монографії.

Безумовно, каталог та монографія – це різні жанри наукової літератури, і вони не замінюють одна одну, а лише доповнюють. Зведений каталог вітчизняних стародруків, яким Україна по праву пишається, це, так би мовити, безпристрасне джерело з історії вітчизняного друкарства, яким постійно користуються фахівці з історії книги. Проте час іде, потроху з'являється нова інформація, віднаходяться поодинокі друки чи їх варіанти, незареєстровані в бібліографії. Це природно. Навпаки, дивує, що за 20 років, які минули від виходу «Каталогу стародруків, виданих на Україні», виявлено лише одиниці не описаних у ньому стародруків. Так чи інакше, сьогодні, в часи бурхливого розвитку нових засобів масової комунікації, оперативного обміну електронною інформацією, слід готувати нове, доповнене, електронне видання бібліографічного репертуару українських стародруків. І саме Ярослав Дмитрович Ісаєвич пропонує спеціалістам активно взятися до цієї величезної відповідальної роботи. Думається, що це цілком реальне завдання, адже не потрібно починати з нуля чи все переробляти. Репертуар українських стародруків існує, створений у великій мірі наполегливістю та ерудицією всього двох, як це не дивно, осіб, з урахуванням, безумовно, напрацювань цілої плеяди бібліографів-попередників. Фондоутримувачі стародруків повинні сповістити в організаційний комітет з підготовки нового видання репертуару вітчизняних стародруків сигли чи назви своєї установи, а також кількість існуючих у них примірників того чи іншого видання, виявлені відмінності примірника від основного опису. У разі, якщо виявлено українські видання, інформації про які немає в каталозі Запаска-Ісаєвича, укладається і передається організаторам повний опис, бажано з фотографіями титульного аркуша чи інших характерних сторінок, гравюр. Такий комітет, як відомо, в 20-х роках був утворений у Києві при Академії наук України, і до його складу входили спеціалісти з багатьох установ. Сьогодні, думається, такий комітет може бути створений під загальним керівництвом Ярослава Дмитровича Ісаєвича при Інституті українознавства НАНУ, який він очолює.

Погоджуємося з Ярославом Дмитровичем Ісаєвичем, який пише: «За останні роки з'явилися нові дослідження про окремі друкарні, а також про книговидавців, книгарів, граверів. Деякі з них, упроваджуючи в обіг нові факти, засвідчують необізнаність їхніх авторів із новітніми течіями джерелознавства та культурології. Проте є

всі підстави найближчим часом сподіватися на істотне підвищення рівня студій з історії книги» (с. 40). Це буде, переконані, найкращим подарунком ученому не тільки до його теперішнього ювілею, а й на довгі ще роки його плідної творчої діяльності.

Не маємо можливості зупинитися на окремих статтях, написаних ювіляром упродовж п'ятдесятирічної наукової діяльності, адже, за нашими приблизними підрахунками, їх більше 600. А ще ж яка активна робота з редагування, упорядкування колективних наукових праць! Взяти хоча б фундаментальне академічне видання «Історія української культури» в 5 томах, де академік Я. Д. Ісаєвич був головним редактором 2-го тому, автором передмови, післямови і 22 розділів.

Визначальна його роль у науковій діяльності Інституту українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України, яким він керує з жовтня 1989 р. (а працює в ньому взагалі з 1958 р.). У цьому ж Інституті він очолює відділ історії середніх віків. Безумовно, його наукові інтереси значно ширші тих питань, на яких ми зупинилися. До кола його сьогоднішніх наукових зацікавлень входять також історія Центрально-Східної Європи, історія України, зокрема – історико-політичної думки в Україні, а також історіографія та джерелознавство.

Вражає працездатність академіка Ісаєвича, яка викликає ширшу повагу. У 1993–1998 рр. Ярослав Дмитрович Ісаєвич одночасно працював академіком-секретарем Відділення історії, філософії та права Національної академії наук України. У різні роки він був заступником голови Наукового товариства імені Шевченка, членом міжнародної редколегії «Гарвардської бібліотеки давнього українського письменства», головою Львівської обласної організації Товариства охорони пам'яток історії та культури, брав участь у заснуванні Федерації інститутів Центрально-Східної Європи, а також в установчій конференції Міжнародної асоціації українців (МАУ) в 1989 р. На Другому міжнародному конгресі українців у 1993 р. був обраний президентом МАУ, і надалі постійно бере найактивнішу участь у підготовці наступних конгресів, попри всі організаційні труднощі в їх проведенні. Учасник Міжнародних конгресів історичних наук; за його поданням Україна стала членом Міжнародного комітету істориків. На сьогодні Я. Д. Ісаєвич – голова Українського національного комітету істориків. Неодноразово був головою і членом оргкомітетів багатьох різних міжнародних і національних наукових форумів. Я. Д. Ісаєвич обраний почесним доктором Гродненського університету ім. Янки Купали, закордонним членом Польської академії наук та ін. Це далеко неповний перелік його основних обов'язків.

Тож зичимо вельмишановному ювілярові ще довгих років плідної праці, міцного здоров'я, здійснення всіх наукових і творчих задумів і сподівань. Хочемо завірити, що бібліотечна спільнота України завжди готова допомагати Вам, дорогий Ярославе Дмитровичу, у пошуках та наданні потрібної інформації.

*Галина КОВАЛЬЧУК,
завідувачка відділу НБУВ, д-р іст. наук*

SUMMARY

Samohina N. Usage Modeling of Divided Libraries Informational Resources

The basic approaches to the solution of organization information security problems and forming of management use distributing information library resources systems are considered in this article. The factors of choice of the appraisal functioning library systems indices are determined. The rotor principle of a relative indices forming of the effectiveness library activities are adduced.

Asharenkova N. The history and evolution of the «public library» conception

In the article the author stresses the existing vagueness in understanding of the «public library» conception, pays attention to differences in opinions about its essential signs. On the scientific basis, the author makes etymological and semantic analysis of terms, researches the genesis of the «public library» conception and differences in its determination while the post-soviet period.

This research shows that the library accessibility is the sense constant in the interpretation of this conception. Clarification of this category content allows the author to make a conclusion that in democratic society conditions this category becomes filled with the concrete sense – providing all sections of the population with equal possibility of access to information, knowledge and culture values. Development of the knowledge about library as a socio-cultural institution allows to deeply understand its essence, to discover its new capacities, which will inevitably reflect on the content of this conception.

Antonenko I., Barkova O. Bibliographic description of electronic resources: Methodical materials for endnote bibliography

It is provided a general scheme for bibliographic description of electronic resources and specific requirements of bibliographic description for special fields and elements of electronic resources. Methodical materials could be used as a guide for scientific books and articles endnote list of reference literature composing.

Kunanets' N. The History of Organization and Development of Scientific Libraries of Higher Schools in L'viv at the End of XVIII Beginning of the XX centuries

The intensive development of science and education in Europe had caused the need for creation of universities at the territory of Austria-Hungary. The University special scientific libraries formed their collections of scientific editions and supported educational process and research studies of the professors and teachers. In 1761 just following the reorganization of the Jesuit Academy into the University its new book collection had been organized based on the former Jesuit Academy library. In 1844 the new technical library of the Technical Academy (now the L'viv Politechnical University) was organized. These book collections were considerably damaged by numerous fires. In 1874 their intensive development started, they had become important links in education process, extend their working hours, and built new houses. In 1856 the Agricultural Academy and its scientific library was organized as part of the professional education.

The World War I and the Ukrainian Revolution had stopped the book collections' activities, their development in the next years was very slow.

The Ukrainian Underground University which functioned in L'viv in 1919–1924 had no possibility to organize its own library, so libraries of the Ukrainian student societies were used instead. The need to prepare qualified specialists contributed to the activation of the libraries and their book collections development.

Later the library of the Higher Trade School was organized which started to form the book collection in Economics. In 1932 the library of the Theological Academy with active support of bishop Yosyp Slipyi was organized, and in 1938 – the library of the Higher Institute of Religious Culture with their collections of religious books.

Thus, a number of academic libraries started their activities during the mentioned period by forming their valuable book collections and organizing relevant readers' service.

Kryvenko M. Studion library history through documents and memories

This article shows a scantily explored history of scientific library «Studion» (1909–1940), which was founded by metropolitan Andrey Szeptyckiy in Lviv. It had concentrated rich books and manuscripts funds in more than 60 000 units not only in religious but all-cultural content and became one of the best Ukrainian scientific libraries. Besides Studion library possessed of valuable and interesting depository fund.

Its history closely connected with such names as Klymentiy Sheptyckiy who created the rules of this library in 1937, prof. I. Shendryk who was Studion director in 1935–1939, dr. B. Barvinskiy, G. Dvorianyn, V. Yevtymovych, R. Zubyk, who presented their collections to Studion in 1938.

With coming of Soviet power the liquidation of this unique institution began and the main parts of its funds joined the ranks of Stefanyk Lviv Scientific Library. Based on archives documents and memories this research gives readers possibility to observe stages of funds transference in 1940–1947 and state Studion library loses.

It is known that fragments of Studion library are preserved now also in the National museum in Lviv, in the Museum of Book of Lviv Art Gallery, in the library of Lviv State Historical Archives. There are supposition that some parts of Studion library were moved to Rome and Saint Petersburg.

Ascertainment of present location of Studion library fragments gives us possibility to do the reconstruction of its catalogue and research quantitative and qualitative structure of its funds.

Затверджено до друку вченою радою Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Редактори *О. Клименко, С. Олійник*
Технічний редактор *Н. Маслакова*
Комп'ютерна верстка *Л. Климова*
Комп'ютерний набір *С. Олійник*

Підп. до друку 14.02.2006. Офс. друк. Формат 60x84/₈. Папір офс. Ум. друк. арк. 6,04.
Обл.-вид. арк. 6,35. Наклад 980 прим. Зам. 3.
Видруковано у науково-видавничому центрі НБУВ.
03039, Україна, Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, НБУВ

Об. 211-02

Передплатний індекс 74049

Бібліотечний вісник, 2006, № 1, с. 1-52.